

Obsah

1	ÚVOD	3
2	DOSAVADNÍ STAV POZNÁNÍ HRADU.....	5
	2.1 Přírodní podmínky	5
	2.2 Dějiny bádání a plánová dokumentace	6
	2.3 Výpověď písemných pramenů.....	10
	2.4 Výsledky vizuálního povrchového průzkumu a botanické indikace	13
	2.5 Výsledky povrchového sběru v areálu hradu.....	15
	2.6 Zhodnocení povrchového průzkumu hradu	16
3	ZÁKLADNÍ TEORETICKÁ VÝCHODISKA	17
4	HRAD JAKO UKAZATEL SPOLEČENSKÉHO POSTAVENÍ ..	19
	4.1 Symbolické působení hradních staveb.....	20
	4.2 Prameny a přístupy využívané pro určení stavebníka hradu.	24
	4.3 Král, šlechta a hrady v době posledních Přemyslovců	29
5	VZTAH HRADU A ZÁZEMÍ	40
6	METODA PRÁCE.....	44
7	NEDESTRUKTIVNÍ VÝZKUM HRADU A OKOLNÍ KRAJINY ..	45
	7.1 Geodetické zaměření hradu	45
	7.1.1 Metoda.....	45

7.1.2 Výsledky	46
7.1.3 Diskuze	46
7.2 Geofyzikální průzkum	47
7.2.1 Metoda	47
7.2.2 Výsledky	48
7.2.3 Diskuze	50
7.3 Pedologické vrty	50
7.3.1 Metoda	51
7.3.2 Výsledky	51
7.3.3 Diskuze	52
7.4 Vzorkovací sondáž	52
7.4.1 Metoda	53
7.4.2 Výsledky	53
7.4.2.1 Umístění sond a stratigrafická pozorování	53
7.4.2.2 Zhodnocení movitých nálezů	56
7.4.3 Diskuze	60
7.5 Kamenické články	61
7.6 Povrchový průzkum okolní krajiny	62
7.6.1 Metoda	63
7.6.2 Výsledky	63
7.6.3 Diskuze	67
7.7 Podoba lesního porostu v minulosti	68
7.7.1 Metoda	70
7.7.2 Výsledky	70
7.7.3 Diskuze	70
7.8 Diskuze k výsledkům nedestruktivního výzkumu	71
7.9 Shrnutí výsledků nedestruktivního výzkumu	72

8 DISKUZE K POČÁTKŮM HRADU TŘEMŠÍN	73
9 ZÁVĚR	84
10 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ.....	86
11 RESUMÉ	100
12 PŘÍLOHY.....	102

1 ÚVOD

K hradu Třemšínu do nedávné doby neexistovalo příliš mnoho informací. Na počátku tohoto století byla známa pouze jeho lokalizace, jediný dochovaný plán a nepříliš obsírné zprávy starších badatelů o jeho soudobé podobě. Několik historických zmínek nejuceleněji publikoval A. Sedláček. Dále už byly známy jen z dnešního pohledu nepříliš reálné představy starších badatelů o době jeho vzniku, účelu a stavební podobě. Chybějící informace měl za úkol přinést povrchový průzkum, který byl proveden v letech 2010 - 2011. Jeho výsledky jsem uvedl ve své bakalářské práci (Krofta 2011). Doplněním a úpravou následně vznikl článek, který shrnul dosavadní poznání a uveřejnil výsledky tohoto průzkumu (Krofta – Čibera v tisku).

Povrchový průzkum přinesl cenné poznatky k rozsahu a současné podobě hradu, vyvolal ale množství dalších otázek, na které již nebylo pomocí této metody možno odpovědět. Jednou z nich byl důvod výstavby hradu a jeho stavebník. Výběr a velikost staveniště totiž silně kontrastuje s ekonomickou a sociální situací vlastníků, které známe z písemných pramenů. Bylo tedy přikročeno k využití dalších metod nedestruktivní archeologie. Jejich výsledky jsou shrnuty v této práci.

Řešení otázky stavebníka a důvody výběru polohy pro založení hradu na Třemšíně bylo podřízeno i členění práce. Nejprve se zabývám stručnému shrnutí výsledků své bakalářské práce. Uvádím zde přírodní podmínky, dějiny bádání s dosavadní plánovou dokumentací, historii známou z písemných pramenů, popis současných pozůstatků hradu na základě vizuálního povrchového průzkumu a botanické indikace a nakonec dataci učiněnou na základě povrchových sběrů. Dále v krátkosti nastiňuji teoretické pozadí některých zásadních pojmů. V kapitole *Hrad jako ukazatel společenského postavení* se snažím ukázat, co hrad a jeho staveniště mohou symbolizovat a jak je toho možno využít společně s dalšími přístupy při identifikaci stavebníka. Uvádím i několik příkladů, které slouží pro závěrečné srovnání s hradem Třemšínem i pro ilustraci

jak rozsáhlá a komplikovaná může být diskuze nad otázkou počátků některých hradů. Pro závěrečnou interpretaci je důležitá i kapitola věnující se vztahu hradu a jeho zázemí.

Důležitou součástí práce je část věnovaná přímo výzkumu na hradě Třemšín, který je zkoumán i se širším krajinným kontextem. Hrad i jeho předpolí bylo geodeticky zaměřeno, byl proveden geofyzikální průzkum a pedologické vrty. Po nich bylo přistoupeno k vzorkovací sondáži. Při jejím popisu se věnuji stratigrafickým pozorováním a zhodnocení movitých nálezů. Dále se zabývám kamenickými články nalezenými na hradě. Poslední dvě podkapitoly se věnují podobě okolní krajiny a sídelně historickému kontextu. V předposlední kapitole se nesnažím zjednodušeně glajchšaltovat zjištěné výsledky do vývojových schémat, ale na základě získaných poznatků co nejobektivněji diskutovat jejich výpovědní hodnotu k počátkům hradu Třemšína. Poté přistupuji k vyslovení názoru na osobu jeho zakladatele.

Na základě povrchového průzkumu bylo zúženo hledání stavebníka hradu Třemšína na tři varianty. První varianta počítá se založením hradu pány z Třemšína (na základě jednoduché úvahy, že jeho nejstarší známí vlastníci byli i stavitelé). Druhou variantou je možnost založení hradu rožmitálskou větví rozrodu Buziců (jediný významnější rod oblasti). Třetí varianta považuje za stavebníka hradu českého krále (zakladatele mnohých hradů v celé jeho zemi). Vzhledem k vypovídací schopnosti pozůstatků hradu je velmi důležité přihlídnutí k samotnému výběru místa pro stavbu a k jeho zapojení do sídlištní a tedy i hospodářské struktury.

Chtěl bych zdůraznit, že tato práce je založena na archeologických metodách. Výsledků příbuzných oborů, zejména pak historie, je pokud možno co nejvíce využíváno. Vlastní podrobné studium písemných pramenů by bylo jistě přínosné (srov. Gabriel 2002; Kouřil – Wihoda 2002), přesahuje však možnosti jednotlivce. Obdobné je to i s okolní středověkou architekturou.

2 DOSAVADNÍ STAV POZNÁNÍ HRADU

Pozůstatky hradu Třemšín se nacházejí na stejnojmenném vrchu nedaleko města Rožmitál pod Třemšínem na katastrální území Voltuš v okrese Příbram. Jedná se o jeden z nejvyšších vrcholů střeďočeského pohoří Brdy a jeho vrchol dosahuje nadmořské výšky 827 metrů. To z Třemšína činí desátý nejvyšší hrad v Čechách.

Místo hradu je v současnosti pokryto vzrostlým listnatým lesem. V jeho předpolí se nachází louka, na jejímž jižním okraji stojí novověká kaplička. Okolní svahy pokrývá mozaika kamenných moří a lesů pestrého složení od smrkových monokultur přes bučiny, od pasek a neprostupných mladých porostů po vysoké vzrostlé lesy.

Hrad byl založen v místě rozsáhlejšího staršího hradiště (k němu nejnověji Šnobl v tisku a; v tisku b), z něhož se zachovaly zejména kamenné valy a klešťovitá brána složitější konstrukce. Na přelomu 18. a 19. století byl vrchol parkově upraven pražskými arcibiskupy. Z této úpravy se dochovaly pozůstatky kamenných tarasů, několik plošin po zaniklých altánech a soustava z kamenů vyskládaných pěšin. Těmito úpravami byly pozůstatky hradu značně pozměněny (viz dále). V areálu hradu v současnosti stojí také dřevěná rozhledna.

2.1 Přírodní podmínky

Staveniště hradu tvoří výrazný vrchol hřebenovitého výběžku Brd severojižní orientace. Vrchol je plochý a rozšiřuje se jižním a posléze i východním směrem. Terén na okrajích spadá povětšinou prudce dolů a částečně je pokryt kamennými moři. Vrchol tvoří kambrické slepence a pískovce¹. Tato velice tvrdá hornina se jen zvolna rozpadá do mohutných blokových sutí, které jsou pro Brdy typické a zakrývají většinu svahů. Křemenné slepence a pískovce kambria jsou z hlediska úživnosti

¹ Srovnej geologickou mapu na webu České geologické služby: http://mapy.geology.cz/geocr_50/.

mimořádně chudé a proto jsou Brdy považovány za největší české území tvořené takto chudými horninami (pokud není uvedeno jinak, jsou informace pro tuto kapitolu čerpány z prací Krofta 2011 a Krofta – Čibera v tisku, kde jsou podrobněji popsány a uvedeny i odkazy na příslušnou literaturu).

Půdy v Brdech obsahují značné množství skeletu. Místy se projevuje vyšší obsah jílu a zhutnění. Většinou se jedná o půdy s minimem živin a minimálním zastoupením účinných dvojmocných bází – vápníku a hořčíku. Převažuje kambizem dystrická, která místy jeví tendenci k podzolizaci.

Vegetačně tvoří Brdy ostrov oreofytika v okolním mezofytiku (Štěpán 1982a; Skalický 1988). Dle rekonstrukčních vegetačních map by se v jižních Brdech měly nacházet především květnaté a bikové bučiny (k použitelnosti geobotanických rekonstrukčních map srovnej Sádlo – Peške 1993, 100-101; Beneš 2008, 57-58). Podoba vegetace a její vývoj v subatlantiku však byl složitější i díky dlouhodobým antropickým vlivům (srovnej kap. 7.7 *Podoba lesního porostu*).

Klimaticky se vrcholové partie jižních Brd nachází podle klasifikace Quitta v chladné oblasti CH-7, které lemuje méně teplá jednotka MT-3 a tu pak MT-5 (Štěpán 1988, 12-14). I klimaticky má tedy toto území horský ráz. Tomu odpovídají i oproti okolí nižší teploty, vyšší srážky, ale například i větší délka sněhové pokrývky.

Shrneme-li výše uvedené údaje, lze území jižních Brd, na jehož nejvyšším vrcholu se hrad Třemšín nachází, označit za značně oligotrofní, tedy živinami chudé, chladné a poměrně vlhké území. Není tedy vhodné k rozvoji zemědělství.

2.2 Dějiny bádání a plánová dokumentace

Ač byl hrad Třemšín již dlouho znám, byl ve 2. pol. 20. století zcela mimo pozornost badatelů (zhodnocení historie výzkumu Krofta 2012).

Jeho existence byla vždy v povědomí okolního obyvatelstva a váže se k němu množství pověstí. Nechybí proto ani v topografiích 18. a 19. století a na nejstarších podrobnějších mapách (Müllerova mapa Čech, vojenská mapování). Zejména pozůstatky hradiště se těšily zájmu odborníků již v počátcích studia tohoto druhu památek před polovinou 19. století. Ve svých dílech se jím zabývají nejen regionální či polozapomenutí badatelé, ale vyskytuje se i v dílech M. Kaliny z Jäthensteinu, J. E. Vocela, J. L. Píče a B. Dubského.

Hrad neopomněl do svého díla zařadit F. A. Heber (1844, 233). Uvádí jeho historii a popis. Historie má zpracovávánu na lepší úrovni než předchozí badatelé, čerpá ale také z nevěrohodných zdrojů. Popis převzal ze Sommerovy topografie a můžeme jen litovat, že od tohoto autora nemáme pro Třemšín uvedeny jeho cenné osobní postřehy.

Naopak A. Sedláček nejen, že hrad osobně navštívil, ale byl jím přímo okouzlen. Jeho text, obvykle zaměřený na shrnutí historie objektů a na jejich krátký popis, se v případě Třemšína značně vymyká. Téměř polovinu jeho textu totiž zabírá popis cesty, místa a vlastní interpretace podoby hradu. Ve svých pamětech dokonce píše, že se mu na dvou hradech tak zalíbilo, že se tam chtěl ještě alespoň jednou vrátit. Byly to hrady Ralsko a Třemšín (Sedláček 1997, 109). Věnujme se nyní krátce jeho interpretaci. Zaujala ho odlehlost místa a stejně jako mnoho badatelů předním i daleký výhled. Především však zdůrazňuje, „že žádné sídlo panské se co do stáří toho, co my ještě spatřujeme a nepřetržitého bydlení od prastarých dob až do 15. věku Třemšínu nevyrovná“ (Sedláček 1897, 200). Dle jeho názoru, lze na hradě rozeznat dvě fáze výstavby. Původní „starodávnou českou“ dle zvyku 11. a 12. století a mladší „západní“. Z popisu však vyplývá, že za starší fázi považoval jednak valy hradiště, jednak některé parkové úpravy. Obojí se totiž vyznačuje tím, že zde nepozorujeme pojivo. Rovnou vnitřní plochu hradu vysvětluje tím, že hradní budovy byly postaveny ze dřeva. Za zakladatele považuje rožmitálskou větev Buziců. Následuje vylíčení historie.

Třemšín se objevuje i v pracích regionálních badatelů. Sedláčkův přítel F. A. Slavík předpokládá výstavbu hradu ve 12. století a za zakladatele hradu také považuje Buzice (Slavík 1890, 79-83; Kolektiv 1930, 39-41).

Celou monografii věnoval Třemšínu J. P. Hille (1913; k jeho osobě Soukupová 2011). Vznik hradu klade do doby posledních Přemyslovců a za stavitele určuje rod příbuzný s pány z Rožmitálu. Opevnění dle jeho názoru měly tvořit kamenné valy kombinované se zdmi na maltu a dřevěné sruby. Přístup umožňovaly dřevěné brány a stavení uvnitř hradu měla být také dřevěná. Z popisu je opět patrné, že jeho autor již měl problém od sebe odlišit parkové úpravy romantismu od pozůstatků gotického hradu.

T. Durdík (2000a) upozorňuje na absenci modernějšího studia a na komplikace, které vedou k určení jeho stavební podoby způsobené existencí staršího hradiště a novověkými parkovými úpravami. Předpokládá dvojdílné oválné jádro a před ním předhradí, které bylo v romantismu zplanýrováno. V další práci (Durdík 2005, 256-257) upozorňuje na nezvykle vysokou polohu. Tu dává do souvislosti s posunem zahušťujícího se osídlení do vyšších poloh. Dále uvádí, že vazba na hospodářské zázemí musela být touto polohou značně zkomplikována. Počátek hradu hledá v první polovině 14. století. Nutno však doplnit, že tyto postřehy uvádí T. Durdík pouze na základě znalosti starších popisů a plánu J. Kerbra. Třemšín osobně navštívil až v doprovodu autora této práce v dubnu 2011.

Na Třemšíně dosud nebyl proveden regulérní archeologický výzkum. J. L. Píč (1909, 362) se zmiňuje o nález „pozdních hradištních“ střepů v popelovité vrstvě u kapličky. B. Dubský (1947) zde v roce 1947 provedl povrchový sběr a píše, že keramika, kterou „v předhradí zjistil, nejví tvary ani nejmladší hradištní fáze (např. Bozně), nýbrž přísluší dobám teprve po 12. stol.“ (Dubský 1949, 667). V neznámé době provedli nezávisle na sobě na Třemšíně povrchové sběry amatérští badatelé J.

Miler a J. Telenský. Oba nasbírali shodně 26 keramických střepů. Soubor J. Milera, je dnes nezvěstný. Měl být údajně datovatelný do 14. – 15. století s jedním střepem snad ze 13. století. Sběr J. Telenského pochází, dle údaje na sáčku z prostoru předhradí. Nejspíše se tedy jedná o prostor dnešní louky před hradem. Několik jich nese ještě znaky hradištní tradice, ostatní lze zařadit již do průběhu 14. a 15. století (Krofta 2011, 18-19; Krofta – Čibera v tisku).

Vzhledem k nepřehlédnutelným pozůstatkům lidské činnosti na výrazném kopci, který vévodí krajině, se Třemšín dostal i do mnoha turistických průvodců, populárních knih (J. Čáka) či uměleckých děl (R. R. Hofmeister, J. J. Ryba). Uveden je i v nepříliš kvalitní řadě publikací o hradech nakladatelství Svoboda, kde mu jsou věnovány pouze dva odstavce, krátce shrnující poznatky A. Sedláčka (Tříška 1986, 200).

Do dnešní doby se dochovaly tři plány hradu. Všechny zobrazují celý rozsah staršího hradiště, v jehož prostoru se hrad nachází a byly vytvořeny kolem poloviny 19. století, respektive na počátku 20. století. Autorem prvního je J. Kerber (žil v letech 1811 – 1884) a zveřejnil ho ve svém díle J. P. Hille a následně převzal i J. Čížek a T. Durdík. Tento plán však není příliš přesný, legenda neodpovídá realitě a celkový tvar je zkreslen. Místa označená jako „věž“ a „bašta“ jsou ve skutečnosti pozůstatky altánů z romantismu (srov. Krofta 2011, 15, 34, obr. 7 a 8; Krofta – Čibera v tisku, obr. 1 a 2; Šnobl v tisku a). Druhý plán vyhotovili W. Dressler s J. Kiemannem² (srov. Sklenář 2011; Krofta 2012, 32, obr. 2) a stejně jako předchozí trpí nepřesnostmi, jistou mírou schematizace a některé části areálu na něm zcela chybí (např. brána hradiště). Od nich přejímá tento plán A. Prokop, který ho po drobných úpravách publikuje ve své práci o markrabství moravském (Prokop 1904, 6).³

² Za upozornění na tento plán vděčím Mgr. Rastislavu Korenému, Ph.D.

³ Za upozornění na tento plán vděčím Ing. Pavlu Bolinovi.

Všechny dosavadní práce, které se Třemšínem zabývaly, ho uvádějí jako sídlo jedné z větví Buziců. Tedy ve shodě s písemnými prameny. A. Sedláček a pod jeho vlivem i F. A. Slavík a J. P. Hille předpokládají jeho značné stáří. Činí tak na základě rozboru jeho tehdejší podoby, resp. pod dojmem značného stáří okružního valu jádra. Podobu tohoto valu je však nutné na základě vizuálního povrchového průzkumu autora této práce přisoudit až úpravám romantismu (srov. Krofta 2011, 37-40; Krofta – Čibera v tisku). Až T. Durdík si všímá, že netypicky vysoká poloha musela způsobovat problematickou vazbu na hospodářské zázemí. Na základě znalosti písemných zpráv předpokládal vznik hradu až ve 14. století v souvislosti s postupem osídlení do vyšších poloh.

2.3 Výpověď písemných pramenů

Kronikář Václav Hájek z Libočan zmiňuje již k roku 1225 jakéhosi Sudoslava Třemšínského (Hájek z Libočan 2013, 544). Tento údaj, jak podotýká A. Sedláček (1897, 200), ale nemá žádnou oporu v pramenech a lze v něm spatřovat další výplod bujné fantazie tohoto kronikáře.

První nepřímou zmínkou o hradě je tedy predikát Beneše z Třemšína. Ten roku 1349 společně s Oldřichem z Bělčic, řečeným Jahoda, Heřmanem z Tehova, Havlem z Březnice a Protivou z Hrádku pomáhal řešit spor mezi arcibiskupem Arnoštem z Pardubic a Oldřichem z Rožmitálu⁴. Další nepřímá zmínka se váže k roku 1361, kdy vstoupila do krumlovského kláštera vdova po Henzlinovi z Třemšína a Hazemburka.

K roku 1382 zachycují prameny jakéhosi Matěje, purkrabího na Třemšíně. Roku 1389 se vyskytuje název hradu v predikátu Hrocha z Třemšína. Na konci 14. století se na Třemšíně připomíná Diviš z Třemšína, který měl syny Heřmana (Herše) a Jošta (Jodoka) Zajíce.

⁴ Pokud nebude uvedeno jinak, čerpám údaje z práce Krofta 2011 a Krofta – Čibera v tisku. Zde jsou zmíněny i širší souvislosti a uvedeny odkazy na zdroje.

K roku 1402 byl zapsán výslech zločinců, který se zmiňuje o zamýšleném útoku na hrad Třemšín.

Jošt se ocitl z neznámých příčin v zajetí a dlouhý čas se o něm nevěděl. A jelikož Heřman měl zemřít brzo po otci, uděluje roku 1403 Václav IV. jako královskou odúmrť třemšínské zboží, tj. hrad Třemšín a vsi Roželov a Plchov, Janu Zajícovi z Třemšína, zvanému Madyer. Jan Zajíc měl nějaké vazby na Moravu. Oženil se s moravskou šlechticnou, která nejspíše pocházela z rodu erbu křídla. V roce 1410 meškal na Moravě, aby u zemského soudu vymohl manželčino věno. 14. července 1410 v Brně přivěsil pečeť na listinu Pročka z Bouzova. Jošt se však po svém propuštění z vězení soudně domáhal svého dědictví a spor nakonec vyhrál a pak seděl na hradě se svou chotí Annou ze Zlaté. Anna dostala nejspíše jako věno ves Zlatou u Říčan či aspoň její část, protože roku 1407 zde Jodok sídlil.

Snad v závěru 14. či na počátku 15. století se neznámo jakým způsobem dostává do držení pánů z Třemšína nedaleká farní ves Hvožďany s tvrzí. Ves byla původně rozdělena mezi několik majitelů - pány z Obořiště, Oldřicha z Hvožďan a jeho potomky a pány z Bělčic. Patronátní právo ke zdejšímu kostelu náleželo pánům z Obořiště. Roku 1408 ves i s podacím právem vlastnil Beneš z Třemšína s manželkou Markétou. Benešův příbuzný Jošt, který byl v držení části Hvožďan přibližně ve stejnou dobu, v roce 1410 obdaroval kostel kopou českých grošů ročního platu, plynoucího z lánu pozemků obhospodařovaných poddaným Kolářem z Roželova. Podle všeho se jedná o výše zmíněného Jošta Zajíce, vlastníka Třemšína.

Je zajímavé, že Beneš se neangažoval ve sporu o dědictví po Diviši ze Třemšína. Podle Palackého padl 1. listopadu 1420 v bitvě u Vyšehradu. Sedláček tuto zprávu považuje za omyl. V bitvě, kde padl výkvět české a moravské šlechty, Palacký jmenuje Beneše mezi tak významnými šlechtici, jako byli Jindřich z Plumlova, Jindřich Lefl z Lažan,

Petr ze Šternberka na Konopišti, Mikuláš Zajíc z Hazemburka a Racek z Janovic na Rýzemberku.

V roce 1408 v době, kdy měl Třemšín vlastnit Jošt (Jodok) Zajíc, se na něm připomíná vladyka Hroch z Maršovic. Není jasné, jak Hroch Třemšín získal. Sedláček se domníval, že mohl být držitelem zástavním nebo násilným. Přikláněl se spíše k druhé možnosti. Roku 1410 totiž psal pan Jindřich z Rožmberka králi Václavovi, že „sě na Třemšíně sbierají i opravují, a sahají s toho hradu na Wáš klášter Nepomucký, a chtiece i jiným w zemi překážeti.“ Ke dvojímu psaní tohoto obsahu odpověděl král 7. října 1410, že „opat Nepomucký a úředníci jeho nikdy newzkázali ani psali“ a pokud by bylo z Třemšína dotčenému klášteru škozeno, že se chce král „swým žiwotem a s čeledí swú na zbožie naše Lomnické položiti, a ottawad kláštera našeho Nepomuckého brániti“ (AČ 3, 290-292; k výkladu této události srovnej Krofta 2011, 27-29; Krofta – Čibera v tisku).

Jodok (Jošt) Zajíc zemřel před rokem 1412, protože Třemšín v tomto roce opět připadl králi jako odúmrt'. Vyžádal si ho Václav ze Lnář k vyšehradskému manství. Jan Zajíc ze Třemšína ale dokázal, že mu byl hrad králem již dříve darován a panoval zde až do začátku husitských válek. Po smrti krále Václava IV. opověděl jako katolík s mnohými jinými pány a rytíři 6. listopadu 1419 válku Pražanům. Dle A. Sedláčka nejspíše brzy po tomto datu umírá, a proto také asi nemáme žádné zprávy, že by zasáhl do následujících bojů. Oproti tomu F. A. Slavík bez odkazu na pramen píše, že Jan Zajíc bojoval r. 1419 ve vojsku královny Žofie proti Pražanům.

Hvožd'any po Jodokově smrti patřily Benešovi ze Třemšína. Ten roku 1413 dosazoval nového faráře. Poslední zmínka o Benešovi pochází z roku 1423, kdy vystupoval jako svědek prodeje vsi Hluboká a části Borovan Přibíkem z Dobromilic. Předpokládá se, že jeho synem byl Mikuláš, zvaný Vepř či Svinda.

Mikuláš také udržoval těsné kontakty s jihočeským teritoriem. Roku 1436 dosazuje do Hvožd'an nového faráře. Roku 1437 získává odumřelé statky Smolivec, Radošice a Březí. Proto Sedláček předpokládá, že byl i držitelem hradu Třemšína. To by mohla potvrzovat i zpráva z roku 1446, kdy se píše jako Mikuláš z Rožmitála seděním na Třemšíně. Jako svědek je pak uvedený na listině vydané Janem Sekáčem z Újezda někdy mezi léty 1443 až 1448. V roce 1452 je zmiňován coby Svinda z Třemšína jako opovědník Jindřicha z Rožmberka. Setkáváme se s ním ještě 7. ledna 1458, kdy jako Mikuláš Vepř z Třemšína svědčil na listině Machny z Valdštejna. Právě toho roku si „rozvzpomenul“ na svůj panský původ a pečetil list červeným voskem. V zápisu pana Protivy z Rožmitálu na domažlické panství (20. května 1473) píše se ještě Mikulášem Vepřem. Ve stejném roce zmiňuje A. Profous „Mik. Weprzye z Trzemssyna a na Briezij“. Domnívá se, že se jedná o Březí asi 6 km vzdálené od Třemšína.

Tímto datem skončili zprávy o pánech pišících se z Třemšína. Hrad je výslovně zmíněn jako pustý roku 1528. Toho roku vydal král Ferdinand povolení na jeho obnovu pro nejvyššího pražského purkrabího Zdeňka Lva z Rožmitálu.

2.4 Výsledky vizuálního povrchového průzkumu a botanické indikace

Vizuálním povrchovým průzkumem bylo zjištěno poměrně rozsáhlé staveniště (cca 75 x 30 m; 1700 m²) oddělené od předpolí mohutným šijovým příkopem (viz obr. 1 a 20). Hrad měl obvodovou hradbu vystavěnou z místního kamene spojovaného maltou. Kámen mohl být získán jak sběrem na okolních rozsáhlých kamenných mořích, tak z valů staršího hradiště (které v blízkosti hradu vyznívají a jejich průběh zde není zřetelný), ale i při těžbě příkopu. Obvodová hradba je v současnosti z velké části kryta násypem s kamennou plentou z období romantismu (obr. 21). Dokládá ji několik drobných úseků, kde hradba z násypu vystupuje a porost některých druhů rostlin, které se vážou na místa obohacená vápennou maltou. Šířku hradby se zatím nepodařilo zjistit.

Na základě povrchového průzkumu se není možné vyjádřit k charakteru vnitřního členění ani zástavby, jelikož povrch uvnitř hradeb je víceméně rovný. Přerušení okružních náspů a drobné výběžky přibližně v polovině délky jádra nelze spojovat se středověkou situací a jedná se nejspíše o novotvary z romantismu. Z romantismu pochází i platforma pro stavbu rozhledny a nic nesvědčí pro její středověký původ.

Šíjový příkop je překlenut mostem (resp. násypem s oboustrannou plentou z nasucho vyskládaného kamene). Jeho délka je 20 metrů a dle Hilleho (1913, 32) byl postaven roku 1862. Jeden z kamenů boční plenty nese tesaný letopočet 19. 7. 1862 a písmeno K. V nejširším místě příkop dosahuje až 30 metrů, hloubka se pohybuje kolem 4 - 5 metrů. Východní část se ale náhle zužuje na šířku 10 metrů. Na západním konci příkopu se nachází podkovovitý výběžek do svahu, který lze interpretovat jako výsypku materiálu vytěženého z příkopu. Podobný výběžek se nachází i na východním svahu, ale zde ho zakončení příkopu mívá. Kambrický slepenec, v němž byl příkop vyhlouben, je jednou z nejtvrděších hornin v Čechách, a proto vykopání takto mohutného příkopu muselo být velice pracné. Náhlá změna šířky příkopu, jeho vztah k výsypkám i samotná existence těchto výsypek, dle mého názoru, poukazuje na nedokončenost původního záměru. Za starší považuji západní, širší část. Z ní byl materiál vyvážen do obou svahů. Rozměrově skromnější východní část byla odtěžena až dodatečně.

Na svazích jádra hradu jsou dobře patrné z kamenů vyskládané cesty z romantismu a pozůstatky altánů. Na západním svahu se nachází valovitý objekt, který dosud nedokážeme interpretovat. Navržené vysvětlení jako dělostřeleckého palebného postavení nebylo potvrzeno (srovnej Krofta 2011, 40). Nesvědčí tomu jednak svažitost uvnitř vlastního objektu i značný sklon svahu pod ním. Vizuální průzkum nebyl potvrzen žádný objekt (např. původní komunikace), který by byl v případném směru střelby. Celkově lze konstatovat, že prostor pod tímto objektem nelze označit za prostor, který by musel být tímto objektem kontrolován, a že

nelze z tohoto směru očekávat ohrožení hradu (jedná se o poměrně prudký svah).

Předpolí hradu, dnes v západní části pokryto loukou a ve východní neprostupným porostem mladých buků a smrků, je označováno starší literaturou též jako předhradí a je uváděno, že bylo v romantismu upravováno (Hille 1913, 35). Tento prostor přibližně o rozměrech 80 x 50 metrů je na západní straně ohraničen prudkým svahem, na východní svahem mírnějším a částečně dochovaným kamenným valem staršího hradiště a na jižní, přístupové straně, terénní depresí. Na zarovnané ploše lze identifikovat několik konkávních a konvexních objektů, které však nelze na základě povrchového průzkumu interpretovat ani určit dobu jejich vzniku. Již za terénní depresí, na jižním okraji louky se nachází novodobá kaplička, kolem níž přichází současná cesta (Krofta 2011, 36-40, 45; Krofta – Čibera v tisku).

Na východ od zmíněné louky, stále ještě v areálu staršího hradiště (ale i mimo něj), lze registrovat velké množství konkávních i konvexních objektů. Jedná se o pozůstatky dosud nedatované montánní činnosti (Krofta 2011, 47-48).

2.5 Výsledky povrchového sběru v areálu hradu

V letech 2010 – 2011 bylo povrchovým sběrem v jádře hradu a na jeho svazích získáno celkem 231 keramických fragmentů. Ty byly zpracovány společně s veškerým dostupným starším materiálem, tedy s 26 zlomky ze sběru J. Telenského.

Jednalo se především o fragmenty hrnců. Z dalších tvarů bylo možné rozlišit mísu, kahánek, džbán a pohár. Dva střepy pocházely z kachlů (obr. 21).

V souboru převažovaly zlomky datovatelné do 14. a začátku 15. století. Nejmladší redukčně vypálené zboží lze zařadit až do průběhu 15. století a dokládá, že hrad nezanikl za husitských válek, jak se dosud

uvádí v literatuře. U části souboru bylo konstatováno, že jeho morfologické a technologické znaky vycházejí z tradice výroby keramiky 13. století (Krofta 2011, 41-44; Krofta – Čibera v tisku).

2.6 Zhodnocení povrchového průzkumu hradu

Hrad na Třemšíně nebyl postaven z hlediska přírodních podmínek a hospodářských možností v příliš výhodné poloze. Hrad i jeho obyvatelé byli vystaveni nepříznivým klimatickým poměrům vysokého horského vrcholu a okolní krajina neskýtala vhodné podmínky pro rozvoj zemědělství. Značné převýšení nad okolím také znesnadňovalo dopravní dostupnost.

Na základě povrchového průzkumu se zdá, že jeho rozsah je původní a nic nesignaluje pro jeho dodatečné rozšíření, pro které nenacházíme ani oporu v písemných pramenech. Poměrně rozsáhlé staveniště bylo ohrazeno kamennou hradbou zděnou na maltu. Doklady zástavby nebyly zjištěny, ale vnitřní plocha umožňovala její rozvinutí v dostatečné míře. Velice pracně musel být zbudován impozantní šíjový příkop vylámaný ve velmi tvrdé hornině. Důležitý je poznatek, že nebyl zcela dobudován a byl později dokončen ve skromnější podobě. Na základě povrchového průzkumu nebylo možné rozhodnout, zda do areálu hradu je možné počítat i prostor jeho předpolí vymezený v čele terénní depresí nejasného původu.

Povrchový sběr potvrdil existenci hradu ve 14. – 15. století a naznačil možnost jeho vzniku ve 13. století. Srovnání s okolními panskými sídly v okolí naznačilo jeho výjimečnou pozici, kterou podtrhuje zjištění, že se jedná o 10. nejvyšší hrad v Čechách (srovnej Krofta 2011, 48-56).

Na tomto základě byla vyslovena domněnka, že stavebníkem hradu byl ekonomicky i sociálně výše postavený než z pozdějších pramenů známí první držitelé hradu a že původní záměr nebyl zcela dokončen.

3 ZÁKLADNÍ TEORETICKÁ VÝCHODISKA

Jak již název napovídá, tato práce se věnuje poznání *hradu a krajiny* na základě možností *nedestruktivní archeologie*. Bylo by zbytečné a nad rámec práce zde vypisovat různé definice a pokoušet o soupis různých příspěvků, které se těmto třem pojmům váží. Zde bych chtěl jen uvést některé zásadní pojmy a publikace, o které se ve své práci opírám a doplněné o několik krátkých komentářů.

Vymezením pojmu hrad se v posledních letech v českém prostředí zabýval zejména F. Gabriel (2002; 2006). Podle jeho názoru je nutné rozlišovat mezi pojmem hrad v dynamickém systému evropského středověku a pojmem „hrad“ ve formální struktuře. Pozůstatky stavby nacházející se vrchu Třemšín, jsou dosavadním bádáním tradičně spojovány s „hradem“, který se v písemných pramenech vyskytuje jak pod vlastním jménem Třemšín, tak několikrát i společně s vlastním i druhovým jménem (např. roku 1403: „*villae Rozalow, Plchow ad castr. Trzemssin*“, DD. 14/111 citováno dle Profous 1951, 604; roku 1410: „...na Třemšíně sbierají i opravují, a sahají s toho hradu...“, AČ 3, 290-292; roku 1412: „*castrum Trzemssin*“, AČ 36, 300). Není žádný konkrétní důvod chtít situaci komplikovat a pochybovat o správnosti ztotožnění „hradu“ na Třemšíně s hradem Třemšínem známým z písemných pramenů a se zařazením stavby na Třemšíně do kategorie „hradů“.

Hrady v živé kultuře plnily mnoho funkcí, které se často navíc prolínaly, podmiňovaly a doplňovaly. V literatuře, které se hradům věnuje, se najde opět značné množství příkladů. Jednalo se například o funkce sídelně – rezidenční (obytné), politicko – vojenské (obrané), hospodářsko – administrativní (správní, ekonomické), ale také např. duchovní a kultovní, soudní, reprezentační, kulturní, symbolické, společenské a další. U každého objektu ale nemusely být zastoupeny všechny. Některé mohly být potlačeny, jiné zdůrazněny (Durdík 1981, 8; Durdík 1998, 786; Kouřil – Prix – Wihoda 2000, 568; Durdík – Bolina 2001, 7; Durdík 2007, 7). Při zániku hradu dochází k zániku těchto funkcí, společně s významem a

smyslem. Dochází k zánikové transformaci, na kterou následně navazují transformace postdepoziční (Gabriel 2006, 17; Neustupný 2007, 46-75).

Dále se ve své práci nechal v určitých ohledech inspirovat propracovaným teoretickým systémem E. Neustupného (2010). Ač celé jeho dílo jasně prostupuje jeho zájem především o pravěk, jsou jeho závěry použitelné i pro následující období. V rámci systému E. Neustupného lze považovat hrad za produkt externalizace sociálního světa (Neustupný 2010, 50-52) a můžeme sledovat tři základní účely: praktickou funkci, společenský význam a symbolický smysl (Neustupný 2010, zejména 83-91).

Hrad, jakožto artefakt, je produktem individuálního tvůrce, druh a typ artefaktu (jeho struktury) jsou produktem společnosti jako celku (Neustupný 2010, 76). Při výstavbě hradu se uplatňuje tzv. artefaktový algoritmus a je individuálním výtvozem v rámci mezí sociální přijatelnosti a obvyklosti (srovnej Neustupný 2010, 103-104; 116-117)⁵. Můžeme tedy počítat s tím, že se u hradu mohou projevit individuální přání stavebníka a jeho podoba reaguje na vlastnosti staveniště, ale už výběr místa pro stavbu a jeho podoba se pohybuje v nějakých společensky akceptovatelných mezích a je jimi podmíněna. Z tohoto důvodu lze mezi jednotlivými stavbami hledat typologické vazby.

Dalším zmíněným pojmem byla krajina. K té se váže nepřeberné množství titulů, kde jsou uváděny její definice z různých úhlů pohledů a ze stanoviska značného spektra oborů. Tato práce využívá metod archeologie a jí blízkých oborů a proto využívám prostředků odvětví, které se označuje jako krajinná, sídelní či prostorová archeologie (Gojda 2000; Gojda a kol. 2004; složitost a provázanost jednotlivých pojmů přehledně shrnuje Kuna 2004b).

⁵ D. Reicke toto nazývá tzv. skupinovým tlakem (*Gruppenzwang*) – citováno dle Kouřil – Prix – Wihoda 2000, 573, pozn. 26.

Specificky pojímá archeologické studium krajiny E. Neustupný a toto odvětví označuje striktně za prostorovou archeologii. Kritizuje nejen pojem krajina (pro jeho „rozplizlost“), ale i samotnou krajinou či sídelní archeologii, a považuje ji pouze za „fragment prostorové archeologie“ (Neustupný 2010, 141-146). Ač považuji jeho výhrady za oprávněné, v této práci nebylo možné jeho přístup využít. A to zejména z důvodu, že prostorová archeologie se v Neustupného pojetí obrací zejména ke studiu pravěkého období a jak sám podotýká, nedá se např. chápání komunity v jeho smyslu vztáhnout na společenskou jednotku v areálu středověkého hradu (Neustupný 2010, 246), kde již fungovaly jiné společenské vztahy.

V případě nedestruktivní archeologie se opírám o základní českou příručku M. Kuny a kolektivu (2004), kde je uvedena jak definice nedestruktivní archeologie, tak popsány její součásti a metody. V této knize je definována jako: „soubor technik, metod a teorií, zaměřených na vyhledávání a vyhodnocení archeologických pramenů bez provedení destruktivního zásahu do terénu“ s dodatkem, že k „nedestruktivním postupům počítáme nejen ty, při kterých nedochází k žádnému rušivému zásahu do terénu, ale i ty, které do archeologického pramene zasahují jen v přijatelně malé míře“ (Kuna 2004a, 15-16).

Již výše byl zmíněn pojem transformací. Je důležité ho zdůraznit, jelikož archeologie studuje živou kulturu skrze její pozůstatky, které prošly archeologizací čili archeologickými transformacemi (Kuna 2004a, 22-23; Neustupný 2007, zejména 46-75).

4 HRAD JAKO UKAZATEL SPOLEČENSKÉHO POSTAVENÍ

Zásadní otázkou řešenou v této práci je otázka stavebníka hradu Třemšín. Již na základě povrchového průzkumu byl vysloven názor o vzniku hradu ve 13. století. Tomu nasvědčují i výsledky provedeného výzkumu (viz dále). Zároveň byl konstatován rozpor mezi zjištěnými pozůstatky hradu a předpokladem o nenáročném sídle nepříliš významného rodu. V této kapitole se tedy zaměřuji na to, jakým

způsobem byly hradní stavby vnímány svým okolím a co mohly symbolizovat. S tím je spojena otázka, za jakých předpokladů to bylo možné a jak toho bylo využíváno. Zároveň se tím dotýkám i problému, jaké jsou způsoby identifikace stavebníka hradu, s nímž je spojena rozsáhlá diskuze, vážící se zejména k počátkům šlechtických hradů, vynucování zeměpanského regálu na stavbu hradů a na míru diferenciací mezi šlechtickými a zeměpanskými hrady. Z tohoto plyne, že tato kapitola si neklade za cíl úplný souhrn a zhodnocení všech poznatků na toto široké téma, ale má za účel nastínit obecný rámec, v němž bude na závěr výsledek výzkumu hradu Třemšín interpretován.

V tomto kontextu je vhodné uvést i slova J. Klápště (2003, 797), který míní, že „každá sídelní forma je výrazem sociálních potřeb a nároků, zůstává však otázkou, do jaké míry lze prostřednictvím konkrétních sídelních forem toto sociální pozadí hodnověrně poznat. Tato otázka, která má klíčový význam v každém sídelněhistorickém (a sídelněarcheologickém) zájmu, je sama o sobě zárukou dalších živých diskusí o našich hradech 13. století“.

4.1 Symbolické působení hradních staveb

Aby v této kapitole mohla být tato problematika zachycena ve větší úplnosti, nebudeme se omezovat jen na příklady z 13. století a všimneme si delšího časového období. Zde je nutné též upozornit na to, že význam symbolů se v průběhu času může měnit. Naše současné vnímání může být zcela odlišné od doby jeho vzniku, což činí potíže v jeho interpretaci. V současné době je např. samotný hrad vnímán jako symbol středověku (Durdík 2000b, 17; Šimůnek 2010, 185-186).

Středověká společnost byla rozdělena do tří stavů: modlící se, bojovníky a pracující (*oratores, bellatores a laboratores*). Bojovníci měli zajišťovat mír, aby zbylé dvě skupiny mohly odvádět svoji práci. Hrady jsou většinou chápány jako opevněná sídla, tedy především jako stavby, které měly odolávat boji, nebo jako stavby, které měly být obývány,

případně být zapojeny do ekonomických struktur. Obě tyto funkce jistě plnily. V souvislosti se středověkým dělením v trojí lid, v nich ale můžeme také spatřovat i jasně viditelný symbol míru, který *bellatores* měli zajišťovat.

V podobném duchu se věnuje symbolice věží M. Slivka (2004) a studii uvádí tím, že „die Burg repräsentierte im Sinne der mittelalterlichen Parole immer eine Macht“. Přes posvátné hory jako střed světa a pohanské svatyně na horách a hradištích se dostává ke věži též jako zástupnému symbolu pro kostel. Dále uvádí italské městské věže, věže městských domů v Evropě, radniční věže a nakonec věže nejstarších uherských hradů na území Slovenska.

Nejen velikost či podoba, ale i třeba taková „maličkost“ jako povrchová úprava zdiva věže mohlo mít nějaký symbolický podtext. Její ponechání v neomítnuté podobě mohlo být využito k vyjádření jejího stáří a tím zdůrazňovat starobylost a vážnost rodu vlastníků. Imitace starobylosti je známá z prostředí německého i polského. V Čechách zatím problematika nebyla sledována (Šimůnek 2010, 199-200).

O ještě drobnější prvky než je věž se mimo jiné opírá V. Razím (2011, 58 - 61). Domnívá se, že předsazený ochoz napodobující typ *machicoulis* a vysoké střílnové otvory, monumentální mohutné dvouvěží a dominantní poloha měly „silný demonstrativní účel, s cílem na větší dálku prezentovat hrad Landštejn jako silnou a moderní pevnost“. Pro pozdní středověk aplikaci demonstrační architektury v podobě rozličných nástaveb, věžiček, cimbuří, ale i samotný proces průběžných úprav, uvádí R. Šimůnek (2008, 319, 321). Demonstrační architekturou na hradech se zabýval i T. Durdík.

Ve 13. století si měly přední šlechtické rody pomocí hradů – „symbolů moci a permanentní přítomnosti“ - cíleně vymezovat sféry svého budoucího vlivu (Šimůnek 2010, 189). Podobně postupoval i panovník a v tomto kontextu lze na hrad nazírat jako na prostředek mocenského boje, který vyvrcholil v období vlády Přemysla Otakara II. Tehdy se střetla silně

autoritativní vláda krále se vzrůstajícím sebevědomím emancipované šlechty (k tomu Žemlička 2011).

Za ukázkový symbol permanentní přítomnosti krále s velkým prostorovým dosahem lze považovat Bezděz. Ale symbol permanentní přítomnosti byl namířen i k poddaným. A v tomto případě proto hrad nemusel být ani v příliš dominantní poloze (Krenn 2006, 225-226; Šimůnek 2010, 192-194). České šlechtické hrady založené ve 13. století lze zpravidla označit jako lokální dominanty. V tomto ohledu je vhodné upozornit na některé studie, které se věnovaly interpretaci některých lokalit, u nichž byl předpokládán výběr staveniště na vysokých solitérních kopcích jako reakce na rozvoj palných zbraní v 15. století.

Na severočeském vzorku se touto otázkou zabývali F. Gabriel a J. Panáček (1998). Na základě rozboru písemných a hmotných pramenů docházejí ke zjištění, že na kupách (tedy osamělých kopcích) jsou už před husitskými válkami běžně zakládány ve 13. století hrady královské, šlechtické pak od poloviny 14. století a nelze tudíž jejich výstavbu dávat do souvislosti s výše uvedenou hypotézou. Jako jednu z možných odpovědí, proč byly využity tyto nepřístupné polohy, uvádějí ideový požadavek, aby sídlo dominovalo okolní krajině jako symbol svrchovanosti jejího majitele.

V podobných intencích je viděna i stavba hradu Oltáříku na výrazném vrchu v Českém středohoří. Ten byl vystavěn během husitských válek nebo po jejich skončení husitským hejtmánem Jakoubkem z Vřesovic. Výběr staveniště na vysokém solitérním vrchu bylo uváděno jako reakce na zkušenost s rozvojem palných zbraní. Jeho skromná podoba byla dávana do souvislosti s původem jeho stavebníka pocházejícího z prostředí nižší šlechty a měla být odvozena od tvrzí (Menclová 1976, 331-333; Durdík 2000a, 399). Nejnovější interpretace hradu Oltáříku nezpochybňuje výběr stanoviště jako reakci na rozvoj palných zbraní, ale jako hlavní účel výstavby je uváděn symbolický aspekt působení hradní stavby. Hrad měl sloužit jako symbol vlády a výstrahy pro

nepřátele v malé enklávě majetků Jakoubka z Vřesovic (Lehký – Sýkora 2010). Není proto důvod hledat souvislosti s podobou tvrzí, jelikož Oltářík nebyl zamýšlen jako sídlo, jelikož Jakoubek měl jiné rezidence a většinu života strávil v leženích.

I jako znamení vstupu do Čech vykládají hrad Kunžvart u Strážného T. Durdík s F. Kubů a P. Zavřelem (2002, 143). Za zástupný symbol svého držitele ho považuje i R. Šimůnek (2010, 192). V tomto případě by nenesla symbol stavební podoba hradu, ale samotná jeho existence v konkrétní poloze.

Pokud jde o postavení hradu v krajině, R. Šimůnek (2010, 208-209) konstatuje, že si nelze představit, „že by stavitelé hradů (...) ignorovali krajinný kontext svých sídel, resp. nevyužili možností znásobení symboliky hradu a jeho architektury“. Tento názor pak ilustruje na příkladě Přimdy. Značný symbolický význam její stavby, podtrhuje i naddimenzovaná podoba dochované věže.

Symbolický význam polohy na kopci dominujícímu okolní krajině je tedy těžko zpochybnitelný. Otázkou je, zda ve 13. století byla šlechtě umožněna výstavba ryze soukromých sídel v takovýchto polohách. Stranou nechávám diskuzi nad tím, zda v tomto ohledu vládl nějaký regál, spíše by otázka měla směřovat, zda by šlechtic tímto způsobem nenarušil společensky akceptovatelné meze.

Jako výraz sociálního statutu je hrad jedním z klíčových legitimizačních instrumentů. Tím, že vizualizuje sociální status svých majitelů, ho současně i legitimizuje. To ukazují i doklady z prostředí pražského patriciátu, kde byla držba hradu jeden z atributů vnějškového připodobnění šlechtě. V tomto ohledu nemusely mít hrady a tvrze polohu vhodnou z administrativního či strategického hlediska. Vysvětluje to i důvody honosné přestavby některých sídel, kterými se leckdy dostali jejich vlastníci do tíživé ekonomické situace (Šimůnek 2009, 356; Šimůnek 2010, 204-206).

V případě zeměpanských „rezidenčních“ sídel můžeme předpokládat reprezentativní funkci i symbolu stálé přítomnosti i v případě, že panovník na nich pobýval velmi málo. Stejnou úlohu, jak bylo naznačeno výše, mohly plnit i strážní hrádky či lovecké hrady (Šimůnek 2010, 192).

Existuje mnoho dalších aspektů, které se dají při symbolickém studiu hradů sledovat. Jedná se například o systém protihradů či vzdorohradů, boření a dobývání hradů atd. (více Šimůnek 2010). To by však pro potřeby této práce nemělo hlubší smysl.

Jen na okraj je možné zmínit, že angličtí badatelé pro středověk operují s takovými pojmy jako „lordly landscape“, tedy záměrně vytvářenou krajinou (Liddiard 2005, 97-121). V tomto pojmu bychom mohli snad hledat jakousi vzdálenou obdobu k naší „barokní komponované krajině“ (k českému vývoji krajiny komplexně např. Sádlo a kol. 2005).

4.2 Prameny a přístupy využívané pro určení stavebníka hradu

Ač by se snad z následujícího nástinu mohlo zdát, není ve většině prací citovaných v této kapitole uplatněn pouze jeden přístup či pramen, ale zpravidla se jedná o jejich kombinace v různé míře. V této kapitole mi však šlo právě o uvedení jednotlivých pramenů a přístupů využívaných při hledání stavebníka hradu. Abych je mohl snadněji popsat, musel jsem je tedy nutně poněkud uměle vydělit a vytrhnout z kontextu. Pro jejich kvalitní aplikaci je však vhodný komplexní přístup. Jen tak je možné kritické poznání dosažených závěrů (srovnej Klápště 2003, 786).

Při určování zakladatele – stavebníka hradu jsou hojně využívány písemné prameny. J. Klápště (2003, 786) je v tomto případě považuje za „prvořadý a v principu nenahraditelný klíč“. Za nejprůkaznější lze považovat písemnou zmínku zachycující jmenovitě jak stavebníka, tak zakládaný hrad. Takových případů však v českém prostředí není mnoho a přibývají až v mladší době, pro kterou se zachovalo také více písemných

pramenů. Jak konstatuje T. Durdík (2004a, 170), kdybychom se řídili jen takovou podmínkou, došli bychom k závěru, že ve 13. století v Čechách neexistoval žádný hrad. Příkladem písemného doložení stavby je založení Kašperku roku 1356 císařem Karlem IV. (Sedláček 1897, 166) či obligátně známé povolení stavby hradu Menštejna a Helfenburka od císaře Karla IV. pro čtyři bratry z Rožmberka z roku 1349, respektive 1355 (např. Menclová 1976b, 75, 80). U takto jasných zmínek není prostor pro spekulace.

Méně průkazné již je ztotožnění zakladatele hradu za prvního známého držitele (či jeho předka) nebo často využívaná zmínka o hradu zachyceném v predikátu. Na základě tohoto předpokladu je např. za stavebníka hradu Rožmitálu považován Oldřich, syn Budislavův (*Ulricus filius Budizlay*), který se roku 1265 píše z Rožmitálu (*Ulricus de Rosental*; Profous 1951, 604-605; Kotlářová 2008, 13). V tomto konkrétním případě není také důvod výpověď písemných pramenů zpochybňovat. Existují však i případy, kdy využití takových pramenů již vyvolává odborné diskuze, jako je tomu např. u Krašova, Lichnice, Jindřichova Hradce či Rýzmburka (Klápště 2003; Durdík 2004a; Razím 2004).

Predikáty dokládají vztah osoby k nějakému místu (hradu). Nelze z nich ale jednoduše posuzovat právní vztahy. Ve 13. století se tyto predikáty teprve vytvářely a ani v pozdějším období neříkají nic o charakteru vlastnictví, které navíc mělo ve středověku vícero úrovní (Durdík 2004a, 170; Žemlička 2002, 204). Nad všechny příklady vyniká predikát zvíkovského purkrabího Hrza, jehož náhrobník hrdě nese nápis *Hirzo de Cklingberch*⁶ (Sedláček 1897, 26).

Dalším způsobem hledání stavebníka je studium mikrohistorie, historických či sídelně-historických souvislostí. K návratu využívání mikrohistorie důrazně nabádají Kouřil s Wihodou (2002). Jako ukázkou uvádějí hledání stavebníka a důvodu výstavby hradu zvaného Pleče,

⁶ Klingenberg je německý název Zvíkova. A zde není důvod pochybovat o vlastnictví Zvíkova králem.

k němuž se nedochovaly žádné písemné zprávy. Na základě rozboru historických zmínek o rodu zvaném Wüstehube rekonstruují jejich konflikt s církevními institucemi a jejich panství a považují Pleče za nedokončené sídlo mladšího bratra Jana Wüstehuba Jindřicha. K této interpretaci argumentují i datací hmotných nálezů (především keramiky) a dochovanými zbytky architektury (Kouřil – Wihoda 2002).

Na základě sídelně-historických souvislostí, především s ohledem na významnost rodu Hrabšiců a zejména samotného Boreše z Rýzmburka a jejich kolonizační činnost, považuje J. Klápště za stavebníka hradu Rýzmburk právě tohoto mocného šlechtice. Naopak vzhledem k absenci královského majetku v okolí je přesvědčen, že založení panovníkem je méně pravděpodobná variant (Durdík – Klápště 1992).

Své slovo při určování stavebníka má také umělecká historie či hodnocení architektonických detailů. Posouzení stavby na základě umělecko-historických kritérií ale velmi záleží na stavu dochování hradu. Selhává zejména u staveb, kde průzkum stěží poskytuje půdorys (Gabriel 2006, 18). Ale i pokud se zachovalo nadzemní zdivo, není vždy možné umělecko-historická kritéria pro absenci posuzovatelných prvků využít. Tak tomu je například na Krašově (Klápště 2003, 787). Na rozdíl v možnosti zachování architektonických prvků a na vlivu dostupnosti dobře opracovatelného materiálu a kvalitních kameníků upozorňuje i V. Razím (2004, 182) a z toho důvodu upozorňuje na obezřetnost při hledání souvislostí se sociálním postavením stavebníka.

Pro tento způsob hodnocení hradů je klasické dílo D. Menclové (1976a; 1976b). Tato badatelka posunula poznání českých hradů na kvalitativně novou úroveň, ale vzhledem ke způsobu jejího studia, zůstalo mnoho hradů nepovšimnuto (Durdík 2007, 6).

Za věrohodnější než písemné prameny považují „architektonický projev“ D. Líbal a L. Lacinger (2000), což V. Razím (2011, 38) odsuzuje. Za metodicky pozoruhodné při interpretaci Landštejna považuje, že

„zatímco ze strany stavební historie a archeologie jsou písemné prameny někdy podceňovány nebo vůbec nejsou brány v potaz, historikové u vědomí nemožnosti jednoznačně interpretovat písemné prameny upírají své naděje ke stavební historii a archeologii, jejichž vypovídací hodnotu pak do značné míry přeceňují“ (Razím 2011, 41). Z opačného úhlu na věc nazírá V. Vaníček, který zase tvrdí, že „opět je třeba respektovat prioritu písemných pramenů právní povahy“ (Vaníček 2000, 251).

Především o fragment okenní kružby a ostění jednoho zazděného okna opírá P. Bolina (1994) svoji teorii o ztotožnění rozsáhlé přestavby hradu Frejštejna s osobou Jindřicha z Lipé. Této úvaze neodporují ani historické souvislosti a použitý dispoziční typ.

Tím se dostáváme k dalšímu okruhu přístupů, úzce s předešlým svázanému. To je posouzení stavební podoby a detailů z hlediska stavební historie a využití dispozičních typů.

Vývoj těchto dispozičních typů na základě studia hradů v Čechách, na Moravě i ve Slezsku nastiňují T. Durdík s P. Bolinou (2001; definice typu z jejich pohledu na str. 75; definice dispozičního typu také Durdík 2000a, 568). Na základě této typologie, u níž předpokládají ostrou hranici mezi královskými a šlechtickými stavbami, hledají i stavebníka některých hradů. Svým pojetím kniha vyvolala u části odborné veřejnosti zklamání i kritiku (např. Wihoda 2001; Kouřil – Wihoda 2002, 21).

Při řazení k jednotlivým typům činí problém míra archeologizace, jak podotýká F. Gabriel (2006, 49-50) a co dokládá např. i ostrá reakce M. Wihody (2001, 655-656) na typologické určení hradu v Pustiměři. Nejedná se však o metodickou chybu této typologie, ale spíše na omezenou vypovídací schopnost dochování některých staveb. K možnosti zhodnocení původní stavební podoby (a zejména k jejímu vývoji) na základě povrchového průzkumu se značně skepticky staví i V. Razím 2004 (208-209).

I samotný rozsah staveniště bývá považován za vodítko např. k předpokladu o královské fundaci (viz diskuze k Lichnici, Jindřichově Hradci a Rýmburku). K opatrnosti nad posuzováním rozsahu hradu, který mohl být v průběhu existence hradu změněn, však nabádá V. Razím (2004, 208).

Důležitá je také výpověď archeologie. Jednak tím, že umožňuje odhalení půdorysů, stavebních či architektonických detailů, s nimiž pak mohou pracovat další obory. Ale pomocí vlastních metod na základě stratigrafie a datace i zhodnocení kvality hmotné kultury dokáže nemalou měrou přispět do diskuze.

Ale i v případě nejčastějšího datovacího prostředku středověké archeologie – keramiky – bývá potíž. Pomineme-li problematiku zpřístupnění a zpracování nalezených keramických souborů z jednotlivých lokalit, z diskuze J. Klápště (2003) s T. Durdíkem (2004a) vyplývá také problematika s regionální chronologie. Ta je v případě srovnávání se zahraničními lokalitami ještě umocněna, jak například ukazuje datace materiálu ze Saského Boršenešternu do 12. století (Durdík 2004a, 173).

Podceňovat by se ale také neměla vypovídací hodnota samotné polohy a jejího možného symbolického významu. Zásadní korekce názorů též mohou přinést i přírodovědné metody, např. dendrochronologie (např. Kyncl 2004) či materiálová analýza hornin (Dvořák – Unger 1996).

Na závěr lze uvést, že jako východisko z diskuzí nad otázkou stavebníků hradů vidí T. Durdík (2004a, 174) „co nejvíce prověřovat a rozvíjet poznání jak formou jednotlivých speciálních historických disciplín za průběžného prověřování a kritiky jejich možností a limitů, tak syntetického či syntetizujícího pohledu.“

4.3 Král, šlechta a hrady v době posledních Přemyslovců

V současné době je přijímána, i když ne bez výhrad⁷, teorie o postupném procesu vzniku pozemkové šlechty v průběhu 12. a 13. století. Od 12. století se množí zprávy, které jsou považovány za doklady postupného upevňování majetkových pozic zejména na okrajích země „velkými“ kastelánskými rody jako Hrabišici, Markvartici, Ronovci a Vítkovci. Celková transformace společnosti, kterou provázela i změna benefičiární šlechty v pozemkovou, zapříčinila konec funkčnosti hradské soustavy, kterou začala nahrazovat správní střediska nového typu (Žemlička 2002, 25-26, 547-563; Žemlička 2003; Klápště 2012).

Původ šlechty je hledán ve velmožích předchozí doby. Ti opírali svou moc o zastávané úřady, které jim svěřoval panovník. V průběhu 12. století se některé úřady a benefícia soustředily v rukou určitých rodů a jejich zastávání začalo nabývat rysy dědičnosti. Zejména pak období poslední čtvrtiny 12. století, které bylo ve znamení boje o moc mezi jednotlivými členy přemyslovského rodu, dávalo šlechtě příležitost pro získání výsluh i v podobě pozemkového vlastnictví. Šlechta se poté přesouvá z hradských center na svá opevněná sídla zvaná dvorce. Ty byly umístěny buď v kontaktu s vesnickými prostředím, nebo v zázemí raně středověkých správních hradů. Proces transformace benefičiární aristokracie v dědičnou šlechtu vyvrcholil kolem roku 1250 (Žemlička 2002, 38, 42-43, 352-353, 367-368; Žemlička 2003; Klápště 2012, 19-160).

S tímto procesem získávání majetku nesouhlasí V. Vaníček. Ten považuje šlechtické donace klášterům od 40. let 12. století za doklad moci velmožů nad pozemky, která byla „v praxi značně nezávislá na státní struktuře a panovnické vůli“. To vysvětluje „kontinuitou rodového

⁷ Momentálně na téma vlastnictví a rozsahu majetků u vznikající šlechty probíhá mezi historiky horečná diskuze (bez nároku na úplnost např. Třeštík – Žemlička 2007; Jan 2009; Wihoda 2009; Žemlička 2012). Z pohledu archeologa se k tomu vyjádřil J. Klápště (2011).

vlastnictví (...), nikoli oslabením knížecí moci“ (Vaníček 2000, 157-158)⁸. Nakolik může být odlišný různý pohled na stejný problém, dokládá naopak názor J. Klápště, který právě v tomto spatřuje doklad zatím ještě nejisté dědičné držby šlechty, která si obdarováváním vlastních klášterů snažila majetek pojistit (Klápště 2012, 50).

I přes naznačené výhrady je přesto třinácté století považováno za přelomové a už příliš nezáleží, zda děje, které v něm vyvrcholily, nazveme změnou, modernizací, revolucí, transformací, *Landesausbau* nebo *meliratio terrae*. Do tohoto procesu patří také formování pozemkového vlastnictví, které začalo ve 2. pol. 12. stol. a bylo dovršeno ve 14. stol. J. Žemlička se domnívá, že v této době byl všeobjímající zeměpanský majetek „doslova rozebrán, rozchvácen a zcizen nastupujícími feudálními vrchnostmi. Obrazně se dá takový proces přirovnat k jakémusi svému „odstátnění“, k privatizaci, během níž „státní“ vlastnictví reprezentované knížetem (králem) rozměnilo v tříšť individuálních pozemkových držav, majetků, vrchnostenských práv a nároků (Žemlička 2003, 514; z pohledu archeologie Klápště 2012; k újezdům, které byly významnou součástí tohoto procesu Velímský 1998; k roli a smyslu i pro současnost podnětně Třeštík 1999).

Pro tuto práci je důležitý další výrok J. Žemličky, vztahující se k vlastnickým poměrům: „Čí byl hrad, zakládaný nositelem benefičiárního úřadu nebo jiným benefičiárním hodnostářem – jeho a jeho potomků, kteří hrad „spravovali“ nebo panovníka, pro něhož byl budován? Čí byl vykloučený újezd, nesoucí zisky teprve v dalších generacích – emancipujících se hradeckých vlastníků nebo krále, v jehož hvozdech trvale probíhalo množství takových kolonizačních aktivit? Svým způsobem měl pravdu Přemysl Otakar II., když tvrdil, že i přední páni jsou jeho „služebníky“ a jejich hrady patří králi. Tak tomu opravdu bylo ještě

⁸ Zde je však nutné upozornit na to, že tuto Vaníčkovu knihu vesměs negativně hodnotí jak recenze L. Jana (v Časopise Matice moravské č. 119), tak M. Wihody (v Českém časopise historickém č. 98) i J. Žemličky (v Mediaevali Historica Bohemica č. 7).

v generaci jeho stejnojmenného děda, slavný král však nepostřehl, že vývoj již nabral úplně jiný směr a že má co do činění s nesrovnatelně odlišnou situací“ (Žemlička 2003, 533-534; nověji k těmto procesům a k osobě Přemysla Otakara II.: Žemlička 2011).

V rámci období transformace české společnosti a státu, která vyvrcholila ve 13. století, zaniká hradská soustava. Systém správy země využívaný přemyslovskými knížaty přestává v nových podmínkách fungovat a bylo nutné ho nahradit novými centry panovnické moci. Těmi se staly královské hrady, města a kláštery. V Čechách se sice setkáváme s jednotlivými kamennými hrady už ve 12. století, nahrazování starších hradišť novými hrady se ale datuje až ke konci 1. třetiny 13. století. Na Moravě a ve Slezsku po zániku hradské soustavy se počítá s budováním nové organizace opřené o hrady od druhého decennia 13. století a probíhající současně s transformací některých hradských center do měst (Kouřil – Měřínský – Plaček 1994, 125; Durdík 2000b, 17-19; Durdík – Bolina 2001; Žemlička 2002).

Za zakladatele nového systému královských hradů je považován Václav I. Velkolepým způsobem v něm pokračoval Přemysl Otakar II. Hrady Václava II. jsou považovány už za pouhé doplňky a nahrazení ztrát. V určení jejich podoby měla hrát významnou roli jak místní tradice, tak i přejímání kvalitních cizích vlivů. V 1. polovině 13. století měly vznikat královské hrady tří dispozičních typů – hrady přechodné dispozice (např. Hlavačov), hrady s obvodovou zástavbou (např. Křivoklát) a francouzské kastely (např. Týřov). V druhé polovině 13. století měl být využíván především typ s obvodovou zástavbou. Jako staveniště jsou vybírány především úzké ostrožny či vrcholy a hrady tíhnou k pravidelnosti (Bezděz, Houska, Kamýk). Modifikací hradu s obvodovou zástavbou a jeho přizpůsobení městskému prostředí měl vzniknout za vlády Přemysla Otakara II. středoevropský kastel. S Václavem II. jsou mimo jiné spojovány tři rozsáhlé dvouvěžové hrady na osamělých dominantních kopcích – Klapý, Kunětická Hora a Veliš (Durdík 2000b, 18-30; Durdík –

Bolina 2001; k hradům přechodného typu nejsouhrnněji Durdík 2004c a Durdík 2007b; ke kastelům Durdík 1998b)

V předchozím odstavci o vývoji královských hradů bylo využito představy T. Durdíka, který pro jeho poznání vykonal s velkým nasazením mnoho záslužné práce. Na tomto místě je však nutné zdůraznit, že některé jeho závěry nejsou obecně přijímány, někdy dokonce ostře kritizovány (např. Kuthan 1993, 198-202; Vaníček 2000, 435-436; Razím 2005; Kypta 2008). I přesto jeho dílo tvoří základy pro současné studium hradů v Čechách.

Existují také doklady o tom, jak se královské hrady dostávaly do rukou šlechty. J. Žemlička předpokládá, že bylo možné, aby „zástupce zeměpanské zprávy, králův beneficiář i pozemkový vlastník v jedné osobě začal v úřední roli budovat hrad, aby ho v příhodné chvíli uchvátil, zvláště pokud se stal purkrabím“ (Žemlička 2002, 374). Jako příklad mu slouží hrad Cvilín na Krnovsku (k tomuto hradu podrobně Kouřil – Prix – Wihoda 2000, zejména 38-70, 424).

Původně královský Mikulov měl přejít do rukou Lichtenštejnů již za Václava I. I další moravský hrad, Brumov, zřejmě dostává jeho kastelán Smil do dědičné držby. K doživotnímu užívání (*per tempora vitae meae*) měl Brumov s pastvím i provinciální soudem propůjčen i Oldřich z Hradce. Za zeměpanský je považován i hrad Lukov, který se někdy ve 2. pol. 13. století dostal do držení Šternberků a byl jimi dokonce považován za hlavní rodové sídlo na Moravě. Moravský Krumlov se sice nachází při první písemné zmínce v rukou Gerharda z Obřan, ale urbanistická koncepce a velikost města a využitý hradní typ by mohly svědčit pro nedokončený záměr krále Přemysla Otakara II. Formou trvalé zástavy se dostal do rukou šlechty i zeměpanský Bítov, Strážnice a Uherský Ostroh (Kouřil – Měřínský – Plaček 1994, 137; Kohoutek, 1995, 55-56, 122; Vaníček 2000, 379; Plaček 2001, 33, 405; Žemlička 2002, 377; Janiš – Kohoutek 2003, 367). Od krále Václava I. dostává Erkenbert ze Starckenberka darem

dokonce královské město Ústí nad Labem. Ojířovi z Freiberga Václav daroval bývalé kastelánské centrum v Bílině (Vaníček 2000, 380).

Šlechta s určitým odstupem panovníka ve stavbě hradů následovala. Pro Čechy předpokládá T. Durdík počátek šlechtických hradů v posledních dvou desetiletí 13. století a to v podobě a rozsahu s královskými nesrovnatelné. Před polovinu 13. století je kladeno zakládání nejstarších šlechtických hradů na Moravě a ve Slezsku. Šlechtické hrady měly náležet převážně typu bergfritovému a s plášťovou zdí. Moravští a slezští badatelé navíc vyčleňují i zvláštní typ sídel nižší šlechty, který zvou hrádky. Za bezprostřední impuls ke stavbě hradů i hrádků vidí v době po potlačení odboje královice Přemysla. Na zrychlenou výstavbu šlechtických hradů v této době poukázal v roce 1985 J. Žemlička (dle jeho názoru dosud čeká na kritickou revizi). Tato událost měla uvolnit do té doby uplatňovaný panovnický regál na výstavbu hradů (Kouřil – Měřínský – Plaček 1994, 125; Durdík 2000b, 35-41; Durdík – Bolina 2001; Žemlička 2002, 376).

Následující odstavce mají za úkol přiblížit některé královské hrady a některé šlechtické a jejich stavebníky. Lokality byly vybírány s ohledem na jejich názornost a využitelnost pro závěrečnou diskuzi o počátcích hradu Třemšín. Zmíněny jsou také lokality, které se staly předmětem rozsáhlé diskuze o fenoménu zcizování hradů šlechtou⁹.

Hrad **Bezděz** byl založen roku 1264 Přemyslem Otakarem II. a jedná se o jeho nejintaktněji dochovaný hrad. Pro jeho stavbu byl vybrán široké krajíně dominující vrch. Jeho půdorys je poměrně pravidelný a přizpůsobený dlouhému úzkému staveništi. Je rozdělen na dvě části obklopené vnějším opevněním. Výše položená část s královským palácem, kaplí a hlavní věží dosahuje délky 50 metrů a šířky pouhých 20

⁹ Pokud nebude uvedeno jinak, budou údaje ke hradům v následujícím srovnání čerpány z encyklopedie českých hradů (Durdík 2000a) a knihy T. Durdík a P. Boliny (Durdík – Bolina 2001). Rozměry a plochy jsou odečteny z plánů v programu ArcGIS a jsou pouze orientační.

metrů. Bez vnějšího opevnění zaujalo staveniště hradu 1800 m². Pro širší představu na tomto místě uvedme ještě rozměry významného královského hradu Křivoklát (1900 m² jádro; 8500 m² celý rozsah hradu ve 13. století), moravského Špilberku (5500 m²) a význačné Přemyslovy novostavby v Písku (1700 m²)¹⁰.

Nedávno byl výzkumu podroben hrad **Kamýk** (jádro hradu 55 metrů délky, 35 metrů šířky, 1100 m² plochy; celý areál 3200 m²). Mimo jiné byly odkryty skromné pozůstatky architektonicky honosně zdobené brány. Dle autora výzkumu vykazuje nalezený keramický soubor vzácnou jednotnost a dokládá, že hrad existoval velmi krátkou dobu. Prvky kolonizační keramiky se nestihly výrazněji projevit. Jeho zánik je dáván do souvislosti se statickými poruchami, které v nejspíše v době bezvládní po smrti Přemysla Otakara II. vedly k jeho zpusnutí (Durdík 2010, 14). Hrad je písemnými prameny jmenovitě zachycen až roku 1569 (Durdík 2010, 3).

Další z hradů, který je považován za královský, ale písemné prameny jej vůbec nezachycují, je **Jivno** (85 x 35 m; 2800 m²). Absence zpráv o tomto rozlehlém hradě v přemyslovském loveckém hvozdu je vysvětlována tím, že tvořil hradní dvojici nedalekým Křivoklátem. Stejně jako na Kamýku a Bezdězu, i zde bylo vybráno dlouhé, úzké staveniště. Obvod hradu je lemován dlouhými palácovými křídly.

Ani počátky hradu na vrchu **Osuli u Vitějovic** (110 x 40 m; 4000 m²) písemné prameny neosvětlují. Protáhlé a úzké staveniště, veliké válcové věže na jeho kratších stranách a rozměrná, ve stejné době vzniklá palácová křídla svědčí o velkolepém zakladatelském počínu. Hrad však nebyl dokončen. Za doklad přerušení stavebních prací slouží rovné koruny vystavěného zdiva. Předpokládá se, že hrad v blízkosti Zlaté (Pasovské) stezky postavil Přemysl Otakar II. a měl sloužit jako mocenská

¹⁰ Na tomto místě připomínám, že staveniště jádra hradu Třemšín dosahuje délky 75 a šířky 30 metrů a zaujímá plochu 1700 m².

demonstrace proti jihočeským Vítkovcům. Těmi byl patrně také při jejich povstání či po Přemyslově smrti zbořen, což by mohly dokládat jednak pozůstatky podkopávání zdí, jednak požárová vrstva v jedné z věží (Anderle – Procházka – Švábek 1987).

Postupně se blížíme k jihočeské oblasti, kde se nachází několik lokalit, k nimž se váže diskuze k osobě jejich stavebníka. Jedním z nich je **Landštejn**. Část badatelů zastává jeho český, část rakouský původ. D. Líbal s L. Lancingrem (2000) odmítají možnost výstavbu hradu rakouskými pány z Zöbingu. Proti tomuto předpokladu dle nich svědčí velikost a monumentalita hradu a vysunutí k nejzazšímu okraji panství. Podobně odmítají za stavebníky považovat i Babenberky, pro které by bylo „založení velké románské pevnosti v tak odlehlé a vzdálené končině velmi nepravděpodobné i nelogické“.

Domněnku o založení českým králem dokládají jednak názvem Landštejn (zemský hrad – hrad na obranu země; připodobňují ke Königsteinu blízko české hranice s Míšní). Na základě architektonického rozboru datují hrad na sklonek 12. nebo na přelom 12. a 13. století.

V. Razím (2011, 31) považuje „dobu a okolnosti vzniku hradu Landštejn a lokality Pomezí, jejich stavební podobu v době románské a jejich původce, stejně jako jejich vzájemný vztah“ za otázky, které jsou „významnou součástí problematiky vývoje českého státu na rozhraní raného a vrcholného středověku“. Ve svém příspěvku se snaží „shrnout a revidovat dosavadní odpovědi na uvedené otázky a prezentovat nové dílčí poznatky a interpretace, které umožňují zúžit dnešní značný rozptyl diskuze, jež se v posledku dostala do „patové“ situace“. Z tohoto důvodu považuje problematiku Landštejna za významnou i metodicky. Podotýká, že rámcová shoda panuje pouze v době vzniku hradu Landštejna a kostela v Pomezí (přelom 12. a 13. až průběh 1. pol. 13. století). K podpoření svých závěrů si z rakouské strany přizval T. Kührtreibera, který se zabývá stavebně historickým srovnáním charakteru zdiva,

kamenických prvků a dispozičního řešení Landštejna s hrady ze sousedního Dolního Rakouska (Kühtreiber 2011).

Za využití celé řady pramenů dochází V. Razím k závěru, že Landštejn je nutno považovat za zeměpanskou fundaci. Za iniciátora stavby považuje rakouského vévodu Leopolda VI. Předpokládá však, že stavbu hradu Landštejna i městečka Pomezí provedli jeho ministeriálové za jeho finanční pomoci.

Nejspíše jako reakce na boje mezi Přemyslem Otakarem I. a Leopoldem VI., pokračujícím i za jejich nástupců Václava I. a Friedricha II. Bojovného, vznikla potřeba kvalitních nových opevnění. V. Razím k nim počítá na české a moravské straně Jemnici, Znojmo, Bítov, Vranov a **Jindřichův Hradec**, na rakouské pak Lavu, Hardegg, Drosendorf, Raabs a Landštejn (Razím 2011, 64). Při tomto úhlu pohledu by bylo nutné se zabývat názorem T. Durdíka o královském původu Jindřichova Hradce! Stejně jako u Landštejna by se mohl uplatnit scénář, kdy panovník pověřil stavbou zeměpanského hradu šlechtice, který ho poté zcela získal do svého držení (srov. diskuzi Klápště 2003; Durdík 2004; Razím 2004).

Ať už tedy byl zakladatelem Jindřichova Hradce král či šlechtic - ať epizodické zabavení hradu Přemyslem Otakarem II. byla revindikace či usurpace - ať už rozsah (jádro 3200 m²) a jeho podoba svědčí o královském hradu nebo bohaté šlechtické rezidenci, která se královské snaží vyrovnat – jisté je, že byl sídlem jedné z důležitých větví Vítkovců. Hradečtí Vítkovci patřili k nepřednějším velmožům doby Přemysla Otakara II, o čemž svědčí přední místa ve svědečných řadách, účast na vojenských výpravách i vydržování vlastního dvora. J. Kuthan zdůrazňuje i architektonickou výzdobu jindřichohradeckého městského kostela, která vysoko vyniká nad běžný průměr (Kuthan 1993, 260-262).

Honosné úřady zastával také Vok z Rožmberka, svého času hrabě z Raabsu, účastník mnoha bojových výprav a pravděpodobně stavitel hradu **Rožmberk** (tzv. Dolní hrad 1200 m²) a zakladatel několika městeček. Významným počinem bylo i zřízení významného kláštera ve

Vyšším Brodě, význačné umělecké památky z 13. století. Vysoké postavení dokládá i podoba pečeti. Místo pouhých heraldických figur, jak to u šlechtických pečetí bylo běžné, spatřuje na pečetí celou figuru rytíře, která drží štít se znakem pětilisté růže (Kuthan 1993, 262-266; Žemlička 2011, 277-279).

Za úhelný kámen počátků hradů šlechty byl považován **Rýzmburk** (Durdík – Klápště 1992; Klápště 2003; Durdík 2004; Razím 2004; Klápště 2012, 130-134). Snad definitivní tečku za ní učinil I. Lehký. Podrobným stavebně historickým průzkumem došel k závěru, že většinu dnes dochovaných konstrukcí lze datovat do průběhu 14. a 15. století. Původní rozsah hradu Boreše z Rýzmburka byl mnohem menší (Lehký 2012). Do roku 1278 tedy zaujímal rozlohu přibližně 1800 m². Lze tedy v podstatě říci, že svou část pravdy měly obě diskutující strany. Stavbu v rozsahu celého dnešního areálu Rýzmburku si ani šlechtic Borešova významu nemohl dovolit. S účastí krále na stavbě však patrně počítat nemůžeme.

Člen rozrodu Hrabišiců, Boreš z Rýzmburka, patřil mezi nejvýznamnější velmože své doby. Patřil mezi nejdůležitější opory Václava I. při potlačování Přemyslova odboje, účastnil se jeho křížové výpravy do Prus, bitvy u Kressenbrunnu a na konci Přemyslovy vlády se postavil do čela odboje proti němu. Byl štědrým donátorem rodového kláštera v Oseku a zakladatel kláštera v Krasíkově u Moravské Třebové (Kuthan 1993, 259-260; Žemlička 2011, 279).

Na základě širšího spektra pramenů nové světlo do diskuze nad Borešovou držbou Moravskotřebovska přinášejí P. Bolina s J. Němcovou a P. Šlézarem (2008). Po jejich rozboru se již nejeví Borešovo zakladatelské dílo v této oblasti tak rozsáhlé. Za rozměrným hradem u **Dlouhé Loučky**, který sloužil pro srovnání s Rýzmburkem (Klápště 2012, 133-134) vidí spíše osobu markraběte Přemysla a jeho vznik kladou do 30. let 13. století.

Za zakladatele **Lichnice** (Lichtenburku) je považován Smil z rozrodu Ronovců. Časté zmínky o pobytu v panovníkově okolí,

vydržování vlastního dvora i honosná titulatura svědčí o jeho značném postavení, které ještě navíc zdůraznil ztvárněním svých pečetí. Jeho III. typ předčí svým výtvarným pojetím už jen pečetě krále a královen. Podobně jako u Voka z Rožmberka na ní spatřujeme celou postavu rytíře, tentokrát s mečem a se štítem se zkříženými ostrvemi. Smilovo bohatství pocházelo i z rozvoje těžby stříbra kolem jeho města Brodu, které je velikostí srovnatelné s menšími královskými. Je však příznačné, že povolení k vybudování opevnění získal až po smrti Přemysla. Ve městě také založil komendu německých rytířů. Zda své postavení chtěl zdůraznit i stavbou naddimenzovaného sídla (5800 m²), či se mu podařilo získat rozestavěný hrad královský, se stalo předmětem rozsáhlé diskuze (Kuthan 1993, 254-258; Žemlička 2011, 279; diskuzi shrnuje Klápště 2012, 134-136).

Na severu Čech zaujímali významné postavení Markvartici, rozdělení opět do více rodových větví. Z nich vyniká zejména Havel z Lemberka. Zakladatel stejnojmenného hradu a klášterů v Turnově a Jablonném. Pozůstatky hradu **Lemberka** se skrývají pod dnešním zámkem a pouze část půdorysu jádra se podařilo odkrýt F. Gabrielovy. Ten uvádí jeho rozměry 52 délky a 37 metrů šířky. Pro srovnání si ještě uvedme dva markvartické hrady: **Ostrý** (30 x 23m; 700 m²) a **Michalovice** (60 x 22 m; 1000 m²). Vznik šlechtických sídel a jeho různé varianty na příkladu Markvarticů dokumentoval J. Klápště (Kuthan 1993, 253-254; Gabriel - Panáček 2006; Klápště 2012, 119-120).

Západočeský **Volfštejn**, „předpisový hrad bergfritové dispozice“ (1100 m²) byl založen pány sídlícími původně u nedalekého tribunového kostela ve Svojšíně. O pánech ze Svojšína slyšíme naposled roku 1251. Po dlouhé odmlce se v pramenech roku 1316 objevuje Beneda z Volfštejna (Klápště 2012, 121-122, zde i o metodicky poučném rozdílu v datování uměleckohistorickém a dendrochronologickém).

Na závěr tohoto krátkého náčrtu si ještě představme rodový hrad jedné z větve Buziců – **Valdek** (800 m²). Za zakladatele hradu a

nedalekého kláštera sv. Dobrotivé u Zaječova je považován Oldřich Zajíc, ale první zmínka se váže až k predikátu Viléma Zajíce z roku 1315 (i s nejnovějším nástinem stavebního vývoje Záruba 2012).

Zajímavý a komplexní pohled na jednu oblast byl předložen na základě studia hradů na **území českého Slezska**. Tam se podařilo rozlišit čtyři časové horizonty jejich výstavby. V prvním byly stavěny výhradně zeměpanské fortifikace na starém sídelním území. Ve druhém horizontu (přibližně třetí čtvrtina 13. století) vznikaly hrady ve starém sídelním území i v nově kolonizovaných komorách. Několik královských novostaveb (Edelštejn, Freudenštejn, Luginsland) zaujalo dosud neosídlené či nově osídlené oblasti. Zaznamenány jsou první hrady šlechtické. Ve 3. horizontu (3. třetina 13. až po přelom se 14. stoletím) ubývá zeměpanských lokací na úkor ostatních suverénů. Čtvrtý horizont (1. pol. 14. století) je charakterizován nahrazením systému jesenických hradů a několika šlechtickými novostavbami. Za zcela samostatnou skupinu pak považují městské hrady, které vznikaly až v průběhu 14. a v 15. století (Kouřil – Prix – Wihoda 2000, 568-572).

Ožehavou otázkou je i existence hradního regálu, tj. zda stavba nekrálovského hradu vyžadovala královo svolení. Toto právo je zmiňováno v zákoníku zvaném *Saschenspiegel*, avšak ani pro německé prostředí příliš dokladů o jeho uplatňování není. Pro české poměry neexistují z doby přemyslovských králů písemné doklady. J. Žemlička se domnívá, že pokud bylo zpočátku Přemyslovci uplatňováno, ke konci vlády Václav I. zaniklo při potlačování odboje markraběte Přemysla (Žemlička 2002, 370-371; Krenn 2006, 226; Šimůnek 2009, 190).

V. Vaníček (2000, 436-437) o hradním regálu pochybuje a jako regulativ stavby hradů vidí spíše v ekonomických a kulturních okolnostech. Naopak jeho zastáncem je T. Durdík a argumentuje určitými automatizmy té doby, které byly natolik samozřejmé, že nepotřebovaly odraz v písemných pramenech (Durdík 2004a, 170). I podle P. Kouřila, D. Prixe a M. Wihody (2000, 437) nízký počet šlechtických hradů v 13. století

na jimi zkoumaném území neodráží „ani tak finanční možnosti české nobility, jako spíše opatrný postoj královského dvora“. Naopak R. Šimůnek (2010, 191), s odvoláním na studii V. Vaníčka k hodnocení revindikačních sporů v českých a alpských zemích, se domnívá, že právo na hrad bylo součástí základních práv urozených. Limitem pro stavbu hradů proto bylo spíše zemské právo (v tom smyslu, že „hrad nesměl představovat újmu či potencionální ohrožení jiné strany či stran“).

Pro diskuzi nad počátky dědičné držby pozemkové vlastnictví šlechty i nad dědičným držením některých hradů je nutné brát v potaz terminologické problémy spojené s latinskými výrazy, jejich českými ekvivalenty a rozdíly mezi dnešním a tehdejším smyslem pojmů. Zejména je třeba přihlídnout k mnohovrstevnému chápání vlastnictví ve středověku (Žemlička 2002, 204).

5 VZTAH HRADU A ZÁZEMÍ

Studovat hrad a zázemí se dá v různě velkém měřítku. Lze se zaměřit pouze na vlastní hradní areál, na jeho těsně přilehlé okolí nebo můžeme zkoumat vztah v měřítku sídlištní struktury. V této práci se zaměřím na větší měřítko a to z toho důvodu, že i přes provedený nedestruktivní výzkum Třemšína se nelze blíže vyjádřit k měřítku menšímu, a naopak vztah hradu k sídlištní struktuře by mohl poskytnout důležité vodítko při hledání záměrů stavebníka při volbě staveniště pro hrad Třemšín.

Hrady tvořily živou součást osídlení, která reagovala na jeho změny. Na tento aspekt upozornil v devadesátých letech J. Žemlička a konstatoval, že opevněná sídla tvořily dominanty sídelní struktury se spotřebním charakterem. I tak výrazně ovlivňovali hospodářský život svého zázemí: stahovala se k nim renta, ovlivňovali komunikační síť atd. (Kouřil – Měřínský – Plaček 1994, 131).

István Feld (2004) studoval vztah (zejména rezidenčních) hradů a jejich zázemí ve středověkých Uhrách. Dochází k závěru, že pro Uhersko

je typické velké pozemkové vlastnictví magnátských rodin a hrady zde sloužily jako centra jejich moci. Tyto velké domény se koncentrovali především ve vyšších polohách na okrajích království, jelikož prostor uherské nížiny byl již v majetku krále, církve a nižší šlechty. Daleko od osídlení stojící hrady na vrcholcích kopců považuje ve 13. století za sotva obydlené a uvádí, že později také sloužili především jako administrativní centra spíše než rezidence (Feld 2004, 72).

Zajímavým příkladem vzniku šlechtické domény a jejího zajištění pomocí hradů je panství rodu zvaného Wüsthube na pomezí Čech, Moravy, Slezska a Kladska. Nejspíše za slabé vlády Jindřicha Korutanského se členům rodu Wüsthube podařilo uchvátit královskou sídelní komoru v povodí říčky Krupé s centrem v dnešním Starém městě. Toto území zahrnovalo kromě řídkého osídlení i naleziště drahých kovů a procházeli jím obchodní stezky, na kterých se vybíralo clo. Zde vybudovali rodový hrad Goldenstein (Kolštejn/Branná). Jejich výboje se obracely i více na sever, kde Wüsthubové uchvátili mimo jiné i některé majetky vratislavského biskupství. Na základě studia historie tohoto regionu, srovnáním stavební podoby hradů a zhodnocením movitých pramenů z archeologických výzkumů se P. Kouřil a M. Wihoda domnívají, že za vlády Wüsthubů postupně vzniklo v této oblasti několik hradů, které měly být spolehlivými výchozími body pro další expanzi nebo pro udržení nabytých majetků (Kaltenštejn, Frýdberk/Žulová, Rychleby, Kolštejn/Branná). Jejich společným znakem je blízký vztah ke komunikacím, nevelký rozsah a stavební podoba. Víceméně oválné staveniště obepíná okružní hradba, za níž volně stojí okrouhlý bergfrit a v nejchráněnějším místě je k ní přistavěn palác. Krom hradu Rychleby vznikly tyto hrady v návaznosti na starší vesnické osídlení (Kouřil – Prix – Wihoda 2000, 444-448; Kouřil – Wihoda 2002; Kouřil – Wihoda 2004).

Rod pánů Wüsthube byl nejspíše i zakladatelem hradu dnes zvaného Pleče. Z něj se dosud zachovalo pouze zemní opevnění a plášťová hradba tvořená kamennou zdí na maltu. Ze zástavby byla archeologicky zachycena pouze dřevěná či dřevohliněná stavba o

rozměrech 4 x 4,5 metru. P. Kouřil s M. Wihodou (2002) se domnívají, že tento hrad se měl stát sídlem jednoho z Wüstehubů a že díky jeho náhlé smrti nebyl nikdy dokončen v původním záměru.

Wüstehubské zajištění majetku tolika hrady považují P. Kouřil s M. Wihodou (2004, 130) za sice pozoruhodný fortifikační systém, ale za neudržitelný, který od počátku přetěžoval hospodářství poddaných vsí. Označují ho také jako nepřírozený produkt soudobých mocenských vztahů.

V případě královských hradu T. Durdík odmítá představu o nutnosti zázemí v podobě kompaktní jednotky obklopující vlastní hrad a poukazuje na to, že tato představa vychází ze zahraničních výsledků, které odpovídají odlišné historické situaci. Jako příklad uvádí zázemí hradu Týřov (Durdík 2000b, 32). V jiné práci řeší zázemí hradu Křivoklátu, které bylo zajištěno manským systémem (Durdík 1999). Rozdíl mezi královskými a šlechtickými hrady je také viděn v odlišnosti organizace hospodářského provozu. Královské hrady neměly být hospodářským centrem zboží a jejich vztah k zázemí by měl být čistě spotřebitelský, zatímco u šlechtických hradů tomu mělo být naopak (Durdík 1983, 471; Durdík – Bolina 2001, 64-68).

O rekonstrukci zázemí na základě písemných pramenů se pokoušejí autoři monografie o hradu Helfenburku. Předpokládají, že k hradu po jeho založení kolem poloviny 14. století patřilo 5 vsí (Gabriel – Panáček – Podroužek 2011, 68-71). Na základě písemného pramene z 90. let 14. století se dokonce pokouší o zjištění výnosnosti tehdejšího panství, které se v té době skládalo již z 10 vsí a městečka a patřilo k pražskému arcibiskupství. Uvádějí výpočet peněžních dávek a výčet dávek naturálních a robotních povinností (Gabriel – Panáček – Podroužek 2011, 80-84).

F. Kasl (2008) studuje zázemí hradu na Plzeňsku na vzorku hradů z oblasti Plzeňského kraje (vyjma okresu Klatovy). Ze vzorku vyloučil hrady královské a církevní a takto mu zbylo 61 lokalit, které byly

v šlechtickém držení. Zabýval se objekty zázemí uváděné v odborné literatuře, na plánové dokumentaci a vlastním povrchovým průzkumem (okruh o poloměru 200 m). Posuzoval existenci předhradí, podhradí, latránů, podhradních měst a dvorů. Dále zkoumal vzdálenost od nejbližší vesnice, od trhu a od komunikace 1. řádu, poměr velikosti jádra a předhradí, počet dispozic a zaznamenával dochované objekty na předhradí i v okruhu 200 metrů od lokality. Blíže se pak věnuje zázemí hradu Libštejna, kde se za použití nedestruktivní metod snaží interpretovat podobu předhradí a následně se pokouší o rekonstrukci krajiny v blízkém okolí k roku 1543.

Všimněme si podrobněji především zjištění o vzdálenosti od nejbližší vesnice, která byla součástí panství zkoumaných hradů. U 20 lokalit se nacházela ve vzdálenosti do 0,5 km od hradu, u 15 lokalit do 1 km a u 18 lokalit do 2 km. Větší vzdálenost byla zaznamenána pouze jednou, a to u hradu označovaného jako Vimberk (5 km). V tomto případě se ale nejspíše nejednalo o rezidenční objekt. Jeho účel je hledán jinde a jeho vazba na vesnice proto zřejmě nebyla nutná (Kasl 2008, 38; k Vimberku Anderle – Švábek 1989).

Vzdáleností hradů (resp. opevněných sídel) od nejbližší vesnice se zabývali i O. Hogen (2008) a F. Gabriel s L. Kracíkovou (2004). O. Hogen tak činí bez ohledu na to, zda ves k hradu patřila či nikoli. Ve vzorku 26 hradů je průměrná vzdálenost od vesnice 906 metrů. Hranici dvou kilometrů překonává pouze vzdálenost hradu na Zámeckém vrchu (2250 m; doba existence ani funkce tohoto nevelkého hradu nejsou známy). U 11 hradů sledoval i vzdálenost hradu od nejbližší vesnice panství, která činila v průměru 1514 metrů (Hogen 2008, 48-49; k hradu na Zámeckém vrchu Durdík 2000a, 618).

F. Gabriel s L. Kracíkovou (2004) ve své studii nabízejí také definici hradu na základě vztahu k osídlení a to: „*die Burg ist ein Produkt des Adels, der in seinen einzelnen Besitztümern meist einige, jedoch immer mehr als ein Dorf hatte*“ (80). Z toho vyvozují i důvod proč byly hrady

většinou situovány v extravilánu. Jelikož jim patřilo vícero vesnic, měly se nacházet víceméně kompromisně mezi nimi. Oproti tomu tvrze, kterým patřila obvykle jedna vesnice nebo její část, byly zpravidla její součástí (a tedy v těsné návaznosti na intravilán), tak aby její majitel měl přehled o dění v ní. Výjimkou tohoto modelu jsou městské hrady. Z uvedených tabulek, které obsahují posazované lokality vzorku ze severních Čech a vzdálenost od nejbližší vesnice či města, také vyplývá obvyklá vzdálenost mezi sídlem a sídlištěm do dvou kilometrů, kterou překonává jen malý počet lokalit (Brtnický hrad, Vlčí hora, Děvín, Helfenburk, Schonbuch).

Nutnost přímé kontroly dění ve vesnici, vidí jako hlavní důvod přesunu sídel nižší šlechty do vesnic i J. Plaček (2008). Panské rody si od poloviny 13. století stavěly kamenné hrady mimo areály vesnic, nižší šlechta je měla následovat stavbou dřevohliněných hrádků, které byly také bez bezprostřední návaznosti na sídliště. Krátkou existenci těchto hrádků považuje za doklad nutnosti přímého kontaktu na hospodářské zázemí. To umožňovaly tvrze nebo rezidenční dvory v intravilánu, které hrádky nahradily.

6 METODA PRÁCE

Výběr jednotlivých metod a jejich aplikace byl zvolen tak, aby přinesl data především pro řešení otázek vzniku, podoby a fungování hradu. Zvolené pořadí umožnilo při plánování postupu navazovat na výsledky metody předchozí. Nejprve bylo přikročeno k dokončení geodetického zaměření hradu. To se stalo základem pro plán, který poté sloužil jako podklad pro zobrazení dalších výsledků.

Vzorkovací sondáž navázala na průzkum geofyzikální a pedologickými vrty. To umožnilo naplánovat umístění sond tak, aby mohly přinést podklady pro interpretaci zjištěných anomálií. Zároveň měla sondáž pomoci překonat nedostatek chronologických informací, které jsou vlastní většině nedestruktivních metod (srov. Kuna 2004a, 16).

S ohledem na spektrum kladených otázek bylo nutné přikročit i ke studiu zázemí. To probíhalo nezávisle na výzkumu v areálu hradu a mělo za cíl nalézt a dokumentovat objekty s ním současné. Získané poznatky poté byly zpracovávány v prostředí geografických informačních systémů.

7 NEDESTRUKTIVNÍ VÝZKUM HRADU A OKOLNÍ KRAJINY

7.1 Geodetické zaměření hradu

Zaměřením hradu pomocí klasické tachymetrie umožnilo tvorbu prvního geodetického plánu lokality i jejího nejbližšího okolí. Vlastní hrad byl zaměřen již pro potřeby bakalářské práce (Krofta 2011), nově byla věnována pozornost i jeho předpolí.

7.1.1 Metoda

Geodetické zaměření probíhalo pomocí totální stanice Leica TCR 407, díky níž byly zaměřeny reliкty jádra středověkého hradu a jeho bezprostředního okolí. Měření podrobného tachymetru bylo koncipováno v nepravidelné síti tak, aby měřené body vystihovaly morfologii vizuálně nápadných hran a jejich širokého okolí kvůli následnému detailnímu vymodelování v trojrozměrném digitálním modelu (Čibera 2011, 18). Určení souřadnic do souřadnicového systému S-JTSK a výškového systému Balt po vyrovnání (Bpv) bylo pomocí vetknutého polygonového pořadu mezi zhušťovacím bodem č. 11, situovaným v jádře hradu a podrobným bodem polohového pole č. 524, nacházejícím se při patě svahu pod předpolím hradu. Výpočtem polygonového pořadu lze zaručit kontrolu, nakolik jsou souřadnice podrobných bodů spočítány správně, a zdali odpovídají požadované přesnosti (Majer v tisku). Výsledky měření dosahovaly kvality 4. třídy přesnosti (do 26cm), což je pro další aplikaci na podklad tvořený výsledky leteckého laserového skenování poskytovaných Českým úřadem zeměměřickým a katastrálním (ČÚZK) dostatečné (Krofta – Čibera v tisku).

Po obvodu zájmové plochy zaměřování byly stabilizovány jednotlivé body, použitelné jako stanoviška pro pozdější případné doměření detailů a zhuštění počtu bodů na libovolných místech. Samotné měření proběhlo v několika fázích, které byly při zpracování propojeny. Pro samotné měření, jehož výsledkem je 9201 podrobných bodů, bylo použito 22 stanovišek, z čehož jsou 4 volná stanoviška a 14 rajónů (Krofta - Čibera v tisku).

Při následné tvorbě plánů v prostředí GIS tvořily podklad data leteckého laserového skenování poskytnutá Českým úřadem zeměměřickým a katastrálním ve dvou kvalitách. Jednak šlo o data Digitálního modelu reliéfu 4. generace (DMR 4G), jednak o tzv. surová data po základní automatické robustní filtraci. V případě DMR 4G se jedná o data leteckého laserového skenování, která prošla automatickou klasifikací a filtrací. Z nepravidelné sítě uzlových dat byla vyinterpolována pravidelná čtvercová síť bodů o rozměrech 5×5 metrů. Tzv. surová data prošla pouze automatickou klasifikací a filtrací a jsou podkladem pro tvorbu DMR 4G a DMR 5G (Brázdil a kol. 2012a; Brázdil a kol 2012b).

7.1.2 Výsledky

Výsledkem zaměření jsou prostorově přesně určené body, které je možno využít pro tvorbu různých plánů (tvořených automaticky i manuálně) a umožňují i kombinaci s dalšími daty (obr. 2, 3, 4, 8; viz také 3D model ve formátu pdf na přiloženém CD).

7.1.3 Diskuze

Zvolená metoda kladení bodů v nepravidelné síti umožňuje zvýraznění některých vizuálně nápadných hran, které jsou důležité pro následnou interpretaci. Výsledné plány poté představují jakýsi kompromis mezi exaktní dokumentací a interpretací vizuálního vjemu ve smyslu F. Gabriela (2006, 21).

Velice důležité je i připojení zaměření do souřadnicového a výškového systému. To jednak umožňuje vkládání dalších polohových informací získaných výzkumem (polohy geofyzikálního průzkumu, sond, vrtů), případné zpřesňování měření dílčích částí, ale také kombinaci s jinými daty (např. daty DMR).

7.2 Geofyzikální průzkum

Účelem geofyzikálního průzkumu v jádře hradu bylo pokusit se o identifikaci nedochovaného členění (např. ve formě zasypaného příkopu či kamenné zdi) a zástavby uvnitř ohrazené plochy. V předpolí bylo cílem identifikovat případnou zástavbu a zahloubené objekty a ověřit, zda je možné ztotožnit terénní depresi se zasypaným šíjovým příkopem předhradí.

Geofyzikálně byly zkoumány dvě plochy. Jednalo se o prostor v areálu jádra hradu a prostor v jeho předpolí (obr. 10). Plocha měření v jádře hradu byla limitována nad povrch terénu vystupujícími konstrukcemi z období romantismu (obr. 11), v předpolí hradu byla měřena jen západní část tvořená loukou (obr. 14), jelikož východní část je v současnosti porostlá těžko prostupnou houštinou tvořenou mladými smrky a buky (k metodice geofyzikálního průzkumu Křivánek 2004).

7.2.1 Metoda

Geofyzikální průzkum (Krofta – Křivánek v tisku) při využití dvou geofyzikálních metod byl realizován pomocí přístrojového vybavení ARÚ AV ČR Praha. Při magnetometrickém měření bylo využito pětikanálového magnetometru DLM-98-ARCH na kolovém podvozku (Sensys, Německo) využívajícího 5 sond FMG650B fluxgate gradiometrů. Metody bylo využito především pro rozlišení lokálních magnetických změn typu zahloubených situací s odlišnou výplní od podloží, případných vypálených situací a také různých kovů nebo narušení terénu. Plošně limitovaný průzkum nálety vegetace a přítomností evidentně recentních magneticky rušivých zdrojů

(ohnišťe, větší kovy) byl proveden v síti měření 0,25 x 0,2 m. Při geoelektrickém odporovém měření bylo využito aparatury RM-15 (Geoscan Research, V. Británie). Metody bylo užito pro případné odlišení mělce podpovrchových reliktnů zdiva a kamenných destrukcí. Při očekávání ovlivnění měření nepravidelným nehlubokým skalním podložím byl průzkum proveden metodou symetrického odporového profilování (SOP) v geometrii Wennerova uspořádání elektrod A0,5M0,5N0,5B s maximálním hloubkovým dosahem do 0,5 m. Hustota měření byla 1 x 1 m. Naměřená data z magnetometru byla primárně zpracována prostřednictvím programu Magneto-arch (Sensys), výsledky obou metod byly zobrazeny pomocí softwaru Surfer (Golden software).

7.2.2 Výsledky

Ve výsledku magnetometrického měření menší přístupné plochy uvnitř hradu (10 x 20 m) evidentně dominují rušivé projevy nejspíše recentních kovů, vyloučit ani nemůžeme lokální projev ohnišť nebo navážek (obr. 12). Nejasná situace se skupinou magnetických anomálií je mimo vliv kovů patrná v SV části plochy, vzhledem k tvaru a nižším amplitudám se nemusí jednat o kovy, ale např. o projev vypálených materiálů či vrstev nebo také ohnišť (? na obr. 12). Méně jasného původu mimo rušivý vliv kovů je také oblouková linie v JZ části měřené plochy, která asi nesouvisí s jinak orientovanou cestou ve stromořadí (?? na obr. 12). Výsledek geoelektrického odporového měření rozšířené části plochy uvnitř hradu (cca 20 x 45 m) je evidentně ovlivněn výrazně kamennými polohami či nehlubokým rozvětralým skalním podložím (obr. 13). Výrazné kamenné destrukce a kumulace (přirozeného nebo umělého původu) můžeme mělce pod povrchem předpokládat po celém obvodu sledované plochy, tedy nejbližše reliktnům obvodového zdiva hradu (KD na obr. 13). Při JV okraji plochy byl nejspíše zachycen okraj zdiva, který se na povrchu projevuje drobným suťovým kuželem (Z na obr. 13). Podobný reliktn pak nemůžeme vyloučit také při JZ okraji měřené plochy (Z/D? na obr. 13). Pouze ve střední části měřené plochy a zejména napravo od stromořadí

jsou pouze lokálně hodnoty odporů nižší a mohli bychom zde předpokládat více hlinitokamenité vrstvy nebo také případná narušení terénu (?? na obr. 13).

Rovněž ve výsledku magnetometrického měření na ukloněné louce jižního předpolí (cca 20 x 85 m) patří největší počet bodových magnetických anomálií pravděpodobně recentním rušivým kovům (obr. 16). Kovy jsou však více po celé ploše rozptýleny a vedle nich zde patrně jsou také rušivé projevy dalších recentních aktivit (kovy kolem laviček, houpačky a ohniště při turistickém odpočívadle, okolí kapličky s kovovou střechou aj.). Předpokládaný příkop v jižnější části plochy se pásem magnetometrické anomálie neprojevil, pouze je zde lokálně nápadná absence jinde rozptýlených kovů. Přítomnost příkopu nebo valu je zde málo pravděpodobná, příliš pravděpodobné při blízkém skalním podloží nebudou ani výrazněji zahloubené objekty. Pouze uspořádání rozptýlených slabších magnetometrických anomálií především na vyšší severnější části plochy velice rámcově naznačuje 2 možné na sebe téměř kolmé směry uspořádání anomálií (šipky na obr. 16), při velkém počtu kovů není ale jasné zdali se může skutečně jednat o nějaký relikv dřívejších aktivit nebo také o důsledek recentních úprav terénu předpolí. Na výsledku geoelektrického odporového měření předpolí (cca 17 x 45 m) nic nepodporuje ideu příčného opevnění příkopem nebo příkopem s valem. Žádný přibližně V-Z protažený pás nízkých ani vysokých odporů se zde neprojevuje (obr. 17). Ve střední části plochy se pouze náznakově lokálními liniemi nižších odporů projevil pravděpodobný relikv svazku několika přístupových částečně úvozových cest obloukovitě se stáčejších do svahu ku hradu (C? na obr. 17). Úvoz cest je také dochován v zalesněném terénu JV měřené plochy. Na severnější vyšší části sledované plochy již díky obecně velmi blízkému skalnímu podloží (S na obr. 17) nic ani nenaznačuje jakékoli podpovrchové relikty více zapuštěné kamenné zástavby (Krofta – Křivánek v tisku).

7.2.3 Diskuze

Geofyzikální měření v areálu zříceniny hradu Třemšín byly limitovány hned několika jen minimálně ovlivnitelnými okolnostmi. Výběr geofyzikálních metod byl předurčen staven terénů lokality i předpoklady konkrétních typů možných archeologických situací. Možnosti detekce takových situací ale byly velmi omezené množstvím rušivých vlivů zejména kovů, novodobých zásahů a úprav přirozeného reliéfu. Plošný rozsah měření jednotlivými metodami byl předurčen také reálnou dostupností jednotlivých ploch. Zjevná variabilita hloubky skalního podloží rovněž ovlivnila čitelnost výsledků. Dosažené výsledky geofyzikálních měření odpovídají málo optimálním podmínkám průzkumu. Na rozsáhlejších částech sledovaných ploch se především projevíly magneticky rušivé kovy a hodnoty odporů ovlivňující kamenné suti a stav skalního podloží. V několika místech byly registrovány náznaky dalších archeologicky zajímavějších anomálií avšak za daných podmínek s nemožností konkrétnější a jednoznačnější interpretace skutečných zdrojů (příčin) odlišených anomálií. Z hlediska ověření možnosti vnějšího opevnění jižního předpolí nic z geofyzikálních výsledků nenaznačuje na přítomnost valu nebo příkopu a v terénu nápadný pokles ukloněného terénu do širší deprese může odrážet pouze lokální proměny (popř. narušení) skalního podloží a úpravy terénu např. několika přístupovými cestami. Z hlediska sledování zástavby hradu a předpolí nic z geofyzikálních výsledků jednoznačně nepotvrzuje přítomnost výrazněji zahloubených situací nebo také podpovrchových reliktních kamenné zástavby (Krofta – Křivánek v tisku).

7.3 Pedologické vrty

V areálu hradu a hradiště byly provedeny celkem čtyři linie pedologických vrtů (k metodice Beneš – Hrubý – Kuna 2004). První linie byla severojižní orientace a procházela jádrem hradu. Další dvě, taktéž severojižní orientace, protnuly téměř souběžně předpolí hradu směrem od šíjového příkopu ke kapliče. Čtvrtá linie procházel hradištěm

západovýchodním směrem. První tři též protnuly prostory podrobené geofyzikálnímu průzkumu. Cílem této metody bylo ověření výsledků geofyzikálního průzkumu a poznání mocnosti historického nadloží a jeho charakteru.

7.3.1 Metoda

Vrty byly prováděny ručně zatloukaným pedologickým vrtákem v pravidelných rozestupech 10 metrů (respektive 5 metrů v případě linie v jádře hradu; obr. 15).

Již během provádění vrtů se ukázalo, že výsledky této metody mají v tomto prostředí pouze omezenou výpovědní hodnotu, což následná vzorkovací sondáž potvrdila. Vzhledem k značnému podílu skeletu v půdním profilu na celém vrchu nebylo často možné vrták zatlouci hlouběji než 5 cm do země. Maximální hloubky dosažené vrty proto nelze ztotožnit s mocností historického nadloží. Z tohoto důvodu bylo upuštěno od vytvoření pravidelné sítě vrtů.

7.3.2 Výsledky

V areálu jádra hradu bylo provedeno 14 vrtů severojižním směrem (H01 – H14). U prvních tří byla zachycena 10 - 20 cm mocná hnědá písčité hlína. Pod ní se nacházela vrstva maltové drti. Dalších 6 vrtů nebylo měřitelných. Vrty 10, 11, 13 a 14 obsahovaly pouze tmavě hnědou písčitou hlínu o mocnosti 20 – 60 cm. Vrt 12 tvořila šesticentimetrová vrstva hnědé písčité hlíny nasedající na hnědožlutý hlinitý písek.

V předpolí hradu vznikly dvě téměř paralelní linie taktéž severojižního směru (V01 – V10 a V11-V21). Z nich opět 8 nebylo měřitelných. U ostatních tvořila horní svrchní část hnědá a hnědočerná písčité hlína. Několik vrtů se podařilo zatlouci až do okrově zbarveného podloží. Důležitým zjištěním je, že ani touto metodou se nepodařilo prokázat výrazně hlubší profil nad podložím v západní části terénní deprese, kde

bylo provedeno geofyzikální měření. Pouze vrt V19 nacházející se již na okraji geofyzikálně měřené plochy na okraji louky a lesní houštiny se vymykal. Byl hluboký 38 cm. Prvních 5 cm tvořila hnědá písčité hlína, pod níž byla 4 cm mocná vrstva maltové drti. Zbytek profilu tvořila černá uhlíkatá vrstva. V její blízkosti proto byla položena sonda 5 (Krofta – Křivánek v tisku).

Ze čtvrté linie se vzhledem ke značné skeletovitosti půdního profilu nepodařilo odebrat ani jeden vrt (Šnobl v tisku a; Šnobl v tisku b).

7.3.3 Diskuze

Vypovídací hodnota pedologických vrtů je silně ovlivněna nepříznivými podmínkami na lokalitě. Silná skeletovitost půdního profilu mnohokrát neumožnila odebrání měřitelného vrtu, proto maximální dosažené hloubky nebylo možné ztotožnit s mocností půdního profilu. Danou metodu na této lokalitě lze tedy označit za nejméně vhodnou i nejméně průkaznou.

7.4 Vzorkovací sondáž

Po provedení geofyzikálního měření a následných pedologických vrtů byly vytipována místa pro položení vzorkovacích sond (metodice Beneš – Hrubý – Kuna 2004). Jejich účelem bylo upřesnit poznatky o mocnosti a stratifikaci historického nadloží získané pedologickými vrty, získat datovací materiál a přinést podklady k upřesnění interpretace anomálií naměřených geofyzikálním měřením.

Provedení výzkumu bylo též důležité z hlediska památkové péče. Třemšín je oblíbeným výletním místem a dlouhodobě intenzivní návštěvníkový provoz způsobuje erozi povrchu terénu v jádře hradu. Na základě povrchového průzkumu byla vyslovena otázka, zda touto erozí nejsou ničeny pozůstatky historického nadloží nasedajícího na mělko pod povrchem uloženou skálu. To by znamenalo v brzké době další rapidní snížení informačního potenciálu této lokalit.

7.4.1 Metoda

Na průzkum pedologickými vrty navázala vzorkovací sondáž. Provedeno bylo celkem 11 sond o rozměrech 1 x 1 metr. Výjimkou byla pouze sonda 5, která byla rozšířena na rozměry 1 x 1,5 metru (viz níže). V následující kapitole nebudou sondy popsány postupně podle svého číselného pořadí, ale podle členění hradní dispozice. Tento způsob členění je výhodnější pro pochopení stratigrafických vztahů. Nejprve budou popsány sondy z jádra hradu v pořadí, jak následují od severu k jihu (sondy 1, 10 a 11), dále sondy z předpolí mezi jádrem a terénní depresí (sondy 3, 4 a 9), následně sondy situované přímo do této sníženiny (sondy 2 a 5) a nakonec sondy 6, 7 a 8, které se nacházely již mimo předpokládaný areál vrcholně středověkého hradu (položeny především v souvislosti s výzkumem staršího hradiště.

Sondy byly ručně kopány po stratigrafických jednotkách (dále jen SJ). Vykopaný materiál byl prosíván na sítích o velikosti ok 5 mm (vyjma velmi kamenitých vrstev, které prosívání neumožňovaly). Každá stratigrafická jednotka byla popsána dle Manuálu archeologického výzkumu (Procházka – Vařeka a kol. 2005).

U všech sond byla provedena kresebná dokumentace všech profilů v měřítku 1:20. Pro kresebnou dokumentaci plošných situací nebyl ani u jedné sondy shledán důvod. K jejímu zachycení sloužila fotografická dokumentace.

7.4.2 Výsledky

7.4.2.1 Umístění sond a stratigrafická pozorování

Sonda 1 byla umístěna na severním konci hradního areálu již mimo prostor geofyzikálního měření. Pod vrstvou hnědého hlinitého písku a ulehlé maltové drti byla identifikována suť tvořená z 90 % kameny o rozměrech 10 – 50 cm a s velkými volnými mezerami bez výplně. Některé kameny byly dosud navzájem spojeny maltou. Vzhledem k nemožnosti

dalšího hloubení v takto omezeném prostoru byla sonda v hloubce cca 80 cm přerušena bez toho, aby bylo dosaženo dna této vrstvy. Charakter této vrstvy svědčí o jednorázovém vzniku a lze ho ztotožnit s úpravami hradního vrcholu v období romantismu.

Umístění **sondy 11** bylo vybráno na základě výsledků geofyzikálního měření za účelem ověření situace v místě s vysokou odporovou anomálií. Již po sejmutí drnu se objevila kamenná destrukce, která byla ve své svrchní části zřejmě uměle přeskládána tak, aby umožňovala pohyb po jejím povrchu (obr. 18). Dále měla podobný charakter jako destrukce v sondě 1. Sonda byla po sejmutí svrchní vrstvy kamenů ukončena. Pro další pokračování by bylo třeba rozšíření, jelikož odebrání do sebe zaklesnutých kamenů v takto omezeném prostoru dále nebylo možné. Vznik této jednorázové destrukce a přeskládání první vrstvy kamenů opět klademe do období romantismu.

Sonda 10 byla naopak umístěna do míst s nižším geofyzikálně naměřeným odporem a koncentrace několika magnetických anomálií. Všechny čtyři identifikované vrstvy obsahovaly množství nálezů (zejména keramiku, dále kosti a železné artefakty). Jednalo se o písčitohlinité vrstvy s množstvím drobných zlomků uhlíků. Exkavace byla opět ukončena před dosažením podloží. Dalšímu pokračování bránily čtyři rozměrné kameny u dna sondy, které by bez rozšíření sondy nebylo možné odstranit.

Sondy 3, 4 a 9 vykopané v prostoru mezi šijovým příkopem jádra hradu a terénní depresí na jihu měly velice podobný charakter. Pod drnem se nacházela černohnědá až hnědá hlinitopísčité vrstva obsahující nálezy (zejména středověkou keramiku a artefakty ze železa). Podloží u všech vrstev tvořila okrová silně ulehlá hlinitopísčité vrstva se značným podílem štěrku a kamenů. U sondy 3 bylo podloží dosaženo v hloubce 20 cm od povrchu, u sondy 4 to bylo 40 cm a nejnižší jsme se dostali u sondy 9 (60 cm).

Sondy 2 a 5 byly umístěny tak, aby mohla být potvrzena či vyvrácena hypotéza o zasypaném příkopu opevnění předpolí hradu. V **sondě 2** se

pod drnem objevila černohnědá písčité hlína obsahující značné množství keramického materiálu z období od středověku po novověk (SJ 2002). Ale již v hloubce cca 30 cm jsme narazili na vrstvu značně ulehlého šedobílého hlinitého štěrku (SJ 2003), pod níž se nacházela okrová štěrkovitá hlína (SJ 2004). Poslední dvě zmíněné vrstvy považujeme za podloží a vznik jejich zbarvení dáváme do souvislosti s procesem podzolizace (srov. Tomášek 2007).

U **sondy 5** byla zaznamenána odlišná situace. Pod vrstvami drnu a dvou kyprých hnědých písčitých hlín (SJ 5002 a 5003) se nacházelo k severu klesající podloží tvořené opět vyběleným horizontem kryjící okrovou silně ulehlou vrstvu. V jižní části sondy bylo tedy podloží zachyceno v hloubce 40 cm od povrchu. Aby jeho klesající průběh mohl být dále sledován, bylo přikročeno k rozšíření sondy o půl metru směrem na sever. Tím mohla být sonda vyhloubena až do 80 cm od povrchu, přičemž podloží dále klesalo. Movité nálezy pocházejí pouze z vrstvy 5002, která obsahovala úlomky cihel, maltovou drť a fragmenty čirého tabulového skla, porcelánové vázy a zátku od limonády. Z toho lze usuzovat na zaplnění tohoto prostoru v souvislosti s jednou z recentních oprav nedaleko stojící kapličky.

Sondy 6 a 8 byly položeny v blízkosti kamenných valů staršího hradiště. Jejich účelem mělo být zejména získání materiálu pro dataci hradiště. Obě sondy ale žádný datovací materiál neposkytly. Jejich stratigrafie byla velice jednoduchá. Pod vrstvou lesní hrabanky (SJ 6001, resp. SJ 8001) se nacházel kyprý hnědošedý hlinitý štěrk se značnou příměsí kamenů (štěrk a kameny do velikosti 10 centimetrů tvořily až devadesát procent složky). Výzkum byl zastaven na svrchní úrovni vrstev SJ 6003, resp. 8003, které měly charakter silně ulehlého šedobílého hlinitého štěrku s kameny o velikosti 10 – 20 cm (až 85% zastoupení).

Sonda 7 byla umístěna do centrální části předhradí hradiště. Pod travním drnem (SJ 7001) byla odkryta kyprá hnědočerná písčité hlína (SJ 7002), která nasedala na středně ulehlou šedohnědou písčitou hlínu

s čtyřicetiprocentním zastoupením kamenů o velikosti do 10 centimetrů (SJ 7003). Obě vrstvy byly bez nálezů. Jako podloží byla identifikována silně ulehlá vrstva SJ 7004, kterou tvořila žlutá písčitá hlína se šedobílým mramorováním obsahující devadesát procent šterku a kamenů (až do velikosti 40 cm).

7.4.2.2 Zhodnocení movitých nálezů

Ze sond bylo získáno celkem 1889 nálezů, z toho 1690 fragmentů stolní a kuchyňské keramiky, 77 fragmentů kostí, 81 kovových artefaktů, 15 kusů kachlů, 15 kusů skla a 11 kusů nálezů zařazených do kategorie „ostatní“ (tab. 1).

Pouze sondy 6, 7 a 8 byly nálezově negativní. Ostatní sondy poskytly alespoň jednu stratigrafickou jednotku, z níž byly vyjmuty movité nálezy. Nálezový fond je v současnosti stále zpracováván a tak je nutné brát předložené výsledky za předběžné.

7.4.2.2.1 Keramika

V této kapitole se zabývám keramikou stolní a kuchyňskou. Stavební keramika je zahrnuta v kategorii „ostatní“. Z kamnářské keramiky se podařilo identifikovat pouze několik zlomků kachlů (obr. 24-30).

Již bylo zmíněno, že nálezový fond se dosud zpracovává a ani rozřazení do keramických tříd nebylo dokončeno. Dále proto uvádím jen předběžná pozorování s důrazem na dataci nejstaršího keramického horizontu. Na základě studia stratigrafické situace v terénu předpokládám, že v areálu jádra hradu se nepodařilo zachytit žádnou intaktně uloženou vrstvu pocházející ze středověku. Z jednotlivých vrstev byl získáván jak materiál nesoucí znaky keramiky hradištní tradice, tak vrcholně a pozdně středověká keramika či glazovaná keramika. Zdá se, že všechen získaný materiál, ač středověkého původu, prošel při novověkých úpravách polohovou transformací. Z těchto důvodů proto provádím pouze stručnou

komparaci keramiky jako celku s jinými dostupnými nálezovými celky z okolí.

Nejstarší keramika nese znaky hradištní tradice. Střepy nesou stopy po obtáčení na hrnčířském kole. Výpal je středně tvrdý až tvrdý. Jako příměs je hojně použita slída a drobný písek. Barva povrchu se vyskytuje jak ve stejném tak odlišném odstínu na vnější a vnitřní straně nádoby a pohybuje se od černé přes různé odstíny hnědé po béžovou až červenou. Často se vyskytuje sendvičový efekt. Jako výzdoba povrchu se uplatňuje rytá intervalová šroubovice, jednoduchá vlnovka a nehtovité vrypy. Ojediněle se vyskytují střepy tuhové. U třech hrubších atypických zlomků není jisté ztotožnění s pravěkou keramikou.

Další skupinou je tvrdě vypálené keramika jemnějšího střepu. Jako příměs se vyskytuje drobný písek, který mírně vystupuje na povrch, někdy i velmi jemná slídy. Barva povrchu kolísá v šedých tónech, v menší části případu až do velmi světlé šedé či do šedomodré. Střep je na lomu stejně barevný jako povrch nebo mírně světlejší. Dna nenesou stopy po odříznutí.

Pouze v počtu několika zlomků se vyskytuje keramika tvrdě pálená do béžových tónů s malou příměsí písku a jemné slídy o barvě lomu stejné jako povrchu.

Větší zastoupení má tvrdě vypálená keramika, která již byla vytáčená na hrnčířském kruhu. Povrch je mírně krupičkatý a nepříliš patrné ostřívo tvoří jemný písek. Výpal je do šedých a modrošedých tónů. Nečetným výzdobným prvkem je gotická minuskula.

Oproti povrchovému sběru nebylo při výzkumu nalezeno žádné dno, které by neslo stopy po odříznutí strunou a minimum zaleštěvaných střepů vypálených do šedých tónů.

Pouze z SJ 10 002 a 10 003 byla získána dosti vyhraněná keramická třída. Ta byla patrně vytáčená. Výpal je středně tvrdý až tvrdý. Nepříliš hojnou příměs tvoří jemný písek a slída. Vně se střep vypálil do

hnědé barvy a je hladký, místy nese stopy po zalešťování. Vnitřní strana je černá, lom je nevýrazný, šedivý. Střepy jsou poměrně silné (kolem 1 cm) a pocházejí pouze z výdutí nebo dna.

Dále bylo nalezeno několik novověkých glazovaných střepů. Ze sondy 5 pochází mimo jiné zlomky porcelánové vázičky, patrně recentního (20. stol.) stáří.

Z keramických tvarů byly identifikovány hrnce, pokličky, kahánek, pohár a mísy.

Pro keramiku hradištní tradice z Třemšína lze podle charakteru keramického těsta a podle profilace okrajů nalézt analogie v nejstarší keramice získané při výzkumu na hradě v Rožmitále pod Třemšínem (Smejtek – Nováček 1993) a ve městě Březnici (Nováček 1994), z nálezů keramiky ze zaniklé středověké vesnice Sadonice u Rožmitálu (Klápště 1979) a nádobce s depotem řezenských feniků z Kolvína (Nováček 1997). Keramiku hradištní tradice nalezenou na Třemšíně je tedy možné datovat do 2. pol. 13. století. Ostatní nalezená keramika pochází ze známé doby existence hradu ve 14. a 15. století. Glazované střepy jsou novověké.

7.4.2.2.2 Kostí

Kosti zatím nebyly podrobeny osteologické analýze, proto se k nim nelze blíže vyjádřit. Některé nesou stopy po kuchyňském zpracování. Ze sondy 10 pochází dva zlomky kostěného artefaktu (obr. 33).

7.4.2.2.3 Kovové artefakty

Nejzajímavějším kovovým artefaktem je lamela z brigantiny. Byla nalezena v sondě 10 v SJ 10 0001. Jedná se o mírně prohnutý železný plech obdélného tvaru o rozměrech 90 x 57 mm o tloušťce přibližně 1 mm. Rohy lamely jsou oblé, jeden je odlomený. Na silně zkorodované ploše lze dva výstupky identifikovat jako nýtky (obr. 31).

Ač byly brigantiny ve středověku poměrně rozšířeným typem zbroje, celých se jich do dnešní doby příliš nedochovalo. V Čechách byl nejucelenější soubor lamel z brigantiny získán při výzkumu manského domu na Křivoklátě. Obecně lze říci, že lamely, ze kterých byla brigantina složena, mají různé tvary. Nejvíce bylo použito lamel obdélníkového tvaru v několika rozměrech. Díky tomu jsou lamely obdélníkového tvaru při archeologických výzkumech také nejčastěji nalézány. Velikost lamely z Třemšína zcela zapadá do variační šíře rozměrů lamel z České republiky, které shromáždila L. Zitová (2013).

O používání brigantin se uvažuje na základě ikonografického a archeologického materiálu už pro 13. století. Jistě jsou doloženy pro 14. století a jejich rozvoj přísluší především 15. století. Samotná lamela přesnou dataci neumožňuje. Při hledání postavení uživatelů brigantin jsou nalézány doklady jak u společensky výše postavených jedinců, tak i u řadových bojovníků (Zitová 2013).

Dalším solitérním nálezem je železná šipka (obr. 32). Její současná maximální délka činí 90 mm a váha 35 g¹¹. Délkováhový index 2,57 ji proto řadí mezi šipky do kuše (srv. Durdík 1989; Žákovský 2006, 30-41; inovativně a velmi podnětně se i šipkám věnuje Koscelník 2013). Průřez je kosočtverečný a je zakončena tulejí. Její špička je ohnutá, takže se dá předpokládat, že byla vystřelena a k deformaci došlo dopadem na tvrdý povrch. Vyjmuta byla z SJ 10 002.

Dále bylo nalezeno poměrně velké množství hřebíků (67 ks). Pokud se z jejich tvaru dá soudit, jedná se většinou o běžné konstrukční hřebíky hranatého průřezu. Výjimku tvoří jeden hřeb s širokou kulatou hlavičkou. Z ostatních identifikovatelných kovových předmětů se jedná o blíže nedatovanou jednoduchou přezku, recentní slepý náboj a železný pásek se zahnutými konci (pásek na reparaci nádob?).

¹¹ Nutno počítat s tím, že šipka je korodovaná.

7.4.2.2.4 Sklo

Veškeré nalezené sklo je recentního původu (tabulové, lahvové).

7.4.2.2.5 Ostatní

Do této kategorie jsou zahrnuty zlomky prejzů a dlaždic a jeden amorfní zlomek vypálené mazanice. U prejzů ani u dlaždic nelze podobně jako u povrchově nacházených zlomků cihel rozhodnout, zda pocházejí ze středověkého hradu nebo se místo dostaly až během romantických úprav.

7.4.3 Diskuze

Vzorkovací sondáž umožnila ověření a doplnění poznatků získaných geofyzikálním měřením a povrchovým průzkumem. V areálu jádra hradu byla na dvou místech zachycena několik decimetrů mocná vrstva tvořená kameny a maltou s volnými mezerami. To naznačuje její jednorázový vznik a lze ji dávat do souvislosti s romantickými úpravami areálu. S velkou mírou pravděpodobnosti proto předpokládáme, že by se pod ní mohly nacházet intaktně dochované vrstvy z období života hradu a z doby těsně po jeho zániku, které budou obsahovat značný informační potenciál pro interpretaci této lokality. Zároveň předpokládáme, že díky této destrukci nemohly geofyzikální metody pro nehomogenity svrchních vrstev i omezený hloubkový dosah identifikovat případnou zástavbu.

Ve shodě s výsledky geofyzikálního měření potvrdila vzorkovací sondáž to, že podloží v předpolí hradu je již nehluboko pod povrchem. Dále sondáž ukázala, že podloží tvoří silně ulehlé kamenité vrstvy. Ani tato metoda však nepřinesla jednoznačné indicie k interpretaci výrazné sníženiny v jižní části předpolí hradu.

Plošně nevelkou sondáží nebylo též možné jednoznačně odpovědět na otázku, jakým způsobem bylo předpolí hradu ve středověku využíváno. Zejména v sondě 2 a 4 bylo nalezeno velké množství převážně

keramického materiálu z doby života hradu. Za současného stavu vědomostí ale zatím nelze vyloučit, že nalezený materiál se do tohoto prostoru dostal až s romantickými úpravami.

Výzkumem byla kromě malého množství keramiky novověké nalezena převážně středověká keramika datovatelná do 14. a 15. století a značný podíl keramiky tzv. hradištní tradice. Ta byla datována do 2. poloviny 13. století na základě podobnosti ke keramickým nálezům v okolí. Je však nutné brát v potaz, že kromě nádoby s uraženým hrdlem a s depotem řezenských feniků, která je datována podle těchto mincí, vychází datace pouze ze znalostí obecné vývoje keramiky středověku. Úroveň poznání keramiky brdského podhůří je na velice nízké úrovni a proto je nutné tuto dataci brát s rezervou. Pro keramickou třídu do hněda vypálené zalešťované keramiky se dosud nepodařilo najít analogie a její datace je stále otevřená.

K ostatním nálezům nejde vzhledem ke stavu zpracování říci nic bližšího.

7.5 Kamenické články

Z hradu je dosud známo pět kamenických prvků (jejich rozmístění na obr. 34). První se nachází v příkopu a jedná se o odrazník z brány, který na svém boku nese stopy po otáčení konstrukce (obr. 6). Druhý leží na západním svahu v kamenné sutí. Je to kvádr o přibližně čtvercovém profilu, který má jednu hranu prožlabenu (obr. 7:2). Třetí článek byl identifikován na východním svahu, již v prostoru kamenného moře. Dle jeho zakřivení se dá předpokládat, že byl součástí ostění portálu ve tvaru lomeného oblouku. Prvek má mírně obdélný průřez (obr. 7:3). Čtvrtý článek je svou profilací podobný předchozímu. V současné době nelze posoudit celý tvar, jelikož je součástí pozůstatků okružní tarasní zídky z romantismu a jeho část je skryta pod terénem (obr. 7:4). Součástí této zídky je i pátý článek. Jeho vyčnívající část má také jednoduše pravoúhlou profilací.

Při současném průzkumu již nebyl nalezen článek, který měl ležet v příkopu a zmiňuje se o něm J. Čáka (199, 196). Někdy po roce 1950 pořídil jeho skicu (obr. 7:+) ¹². Na hradě lze nalézt ještě několik drobnějších amorfních zlomků, jeden byl získán i při exkavaci sondy 1.

Profilace článků je velmi jednoduchá a neumožňuje proto jejich jednoznačné chronologické zařazení. Materiálově se jedná o blíže neurčený granitoid. Z této horniny byly vytvořeny ostění i na okolních středověkých stavbách.

Ač samotná profilace nalezených článků neumožňuje datování, k otázce stavebníka by mohlo poskytnout indicii samotné přesné určení horniny a jejího původu. Vhodné by bylo materiálové určení kamenických článků z hradu a jeho následné srovnání s analogickým určením na prestižních stavbách v okolí, na kterých participoval panovník (např. královský hrad Kamýk, klášter Nepomuk) i z dalších staveb datovatelných do 13., 14. i mladšího středověkého období (hrad v Rožmitále, kostely ve Starém Rožmitále, Bubovicích, Bělčicích, Újezdci, Hvoždanech, Budislavicích a tvrz ve Hvoždanech) a spojené s následným pokusem o identifikaci ložisek. Na základě této metody byla např. zamítnuta souvislost stavby hradu Bukova s prestižními stavebními hutěmi (Dvořák – Unger 1996).

7.6 Povrchový průzkum okolní krajiny

Povrchový průzkum se soustředil na výsek krajiny o poloměru 3 kilometry od jádra hradu. Tato vzdálenost byla určena na základě poznatků prací uvedených v kapitole 5 *Vztah hradu a zázemí*, ze kterých vyplývá, že nejbližší vesnice hradního příslušenství se zpravidla nacházela do dvou kilometrů od hradu. Posuzovaný poloměr byl tedy zvětšen ještě o jeden kilometr, aby do něj mohly být zahrnuty i lokality, které by tuto hranici mírně překračovaly.

¹² Za poskytnutí skici mu tímto děkuji.

7.6.1 Metoda

Zájmový polygon byl zkoumán nedestruktivními postupy, z nichž se uplatnilo studium starých mapových děl (I. a II. vojenské mapování), současných map (ZM 1:10 000), dálkový průzkum země (respektive letecké laserové skenování), vizuální povrchový průzkum antropogenních tvarů reliéfu, geobotanická indikace a povrchový sběr.

Jelikož je polygon z velké části pokryt lesem, byla data získána primárně na základě vyhodnocení dat leteckého laserového skenování (dále jen LLS; známo též jako LIDAR; srov. Gojda – John – Starková 2011), které bylo posléze ověřováno vizuálním povrchovým průzkumem. Data LLS byla získána od Českého úřadu zeměměřického a katastrálního a jedná se o tzv. surová data, která prošla pouze automatickou klasifikací a filtrací a budou podkladem pro tvorbu DMR 5G (Digitální model reliéfu 5. generace), jenž pro tuto oblast dosud (duben 2014) nebyl vytvořen (Brázdil a kol. 2012b). Kombinací průzkumu pomocí LLS a vizuálního povrchového průzkumu bylo sledováno území o celkové ploše 2500 hektarů. V této práci se zaměřím pouze na zhodnocení území vymezené polygonem o poloměru 3 kilometry kolem jádra hradu Třemšín.

Povrchovým sběrem byly zkoumány dva polygony na východ od vesnice Roželov (celkem 21,1 ha). Ty byly součástí projektu, který si kladl za cíl poznání vývoje osídlení zejména v pravěkém období (k metodě sběrů a k jejím celkovým výsledkům Šnobl v tisku b).

7.6.2 Výsledky

Ve vymezeném polygonu průzkumu (viz obr. 5) se kromě hradu a hradiště na Třemšíně nachází ještě pozůstatky jednoho opevněného objektu. O něm se nedochovaly žádné písemné zprávy a dosud nebyl ani datován. Bývá označován jako Hengst (Hynšt či Kobylí hlava). Jedná se o drobné opevnění na severním konci hřebene, na jehož druhém (jižním) konci stojí Třemšín. Dochoval se z něho zjevně nedokončený příkop,

který je na vnější straně doplněný valem. V takto vymezené ploše o průměru přibližně 30 metrů je asymetricky umístěna vyvýšenina interpretovatelná jako pozůstatky čtverhranné věže. V příkopu se nachází několik opracovaných kamenných článků bez profilace. Tyto články jsou vytesány z granitoidu a nikoliv z pískovce, jak uvádí K. Nováček (1991, 16). Při povrchovém sběru se nejnověji podařilo získat pouze dva fragmenty strusky.

Starší bádání vidělo v Hengstu předsunuté opevnění Třemšína. Na základě současných poznatků o způsobu fungování předsunutých opevnění můžeme tuto domněnku zavrhnout. Rezidenční funkce také není příliš pravděpodobná, zejména pro skromnou podobu a špatnou dostupnost objektu. V okruhu 1 kilometru dosud nebyly povrchovým průzkumem zjištěny ani žádné doklady dlouhodobějších sídlištních aktivit. Nejpravděpodobnějším účelem opevnění se tedy zdá strážní funkce (za tzv. horský hrádek Hengst označuje T. Durdík). K. Nováček upozornil na možný vztah k cestě, která spojovala jihozápadní úbočí Brd s rožmitálskou kotlinou. Svazek úvozové cesty byl při současném povrchovém průzkumu nedaleko Hengstu identifikován. V potaz by měly být brány i nedatované těžebně – zpracovatelské činnosti severně od Hengstu (již mimo prostor povrchového průzkumu) a nedaleké zaniklé proboštství u Teslín (Nováček 1991; Durdík 2000a, 159; Durdík 2005, 227; k tzv. horským hrádkům Durdík 2004b). Nejnověji k interpretaci takovýchto drobných opevnění přispívá D. Kovář (2010), který si všiml, že na Českokrumlovsku se vyskytují většinou na rozhraní církevního a šlechtického majetku.

Jak se zdá na základě povrchového průzkumu, analýzy dat LLS a starých map, vedla výše zmíněná cesta spojující jihozápadní podhůří Brd s Rožmitálskou kotlinou od Starého Rožmitálu pod úpatím Hengstu směrem na Chynín, kde se mohla větvit. Jedna větev mohla směřovat na Chynín a odtud do dalších vesnic rožmitálského panství (Mítov, Železný Újezd, Čížkov), druhá pak pokračovala na Radošice. Nově se také podařilo identifikovat přístupovou cestu na hrad Třemšín, která vedla od

Roželova a zachovalo se z ní několik úseků úvozů. Do areálu předhradí hradiště patrně vstupovala v místě dnešní cesty. Z dalších cest místního významu ve zkoumané oblasti můžeme předpokládat spojení Roželova se Starým Smolivcem a Hvoždany a to nejspíše přibližně v místě současných komunikací. Otázkou zůstává stáří komunikace mezi Třemšínem a Hutěmi a mezi Roželovem a Voltuší. Na základě historického vývoje je pravděpodobné, že obě vznikly až při změně vlastnických poměrů po zániku hradu Třemšín.

V okruhu do dvou kilometrů od jádra hradu nebyly zachyceny žádné dlouhodobější sídlištní aktivity. Nejbližší dosud stojící vesnice středověkého původu se nachází až za touto hranicí a je jí Roželov. Ten je zmiňován roku 1403 jako součást třemšínského panství společně se vsí Plchov (Sedláček 1897, 201). Starší existenci osídlení v blízkosti dnešního Roželova dokládá několik atypických střepů z povrchových sběrů. Jedná se o střepy tuhové a tzv. hradištní tradice. Podle materiálu je tedy můžeme rámcově datovat do doby před 14. stoletím (dle J. Michálka v tomto případě snad už do 12. stol.) V současnosti ves vykazuje nepravidelný půdorys a na jejím jižním konci se rozkládá bývalý vrchnostenský dvůr. Obdobnou situaci zachycují i staré mapy. V roce 1565 se v Roželově připomíná 5 usedlých. Dvůr měl vzniknout až po tomto datu a při jeho zřízení mělo být těchto pět selských statků zrušeno (Kolektiv 1930, 262). Z toho plyne, že podoba Roželova známá ze současnosti a ze starých map nemusí odpovídat středověké situaci.

Druhá ves z nejstarší zmínky o třemšínském panství z roku 1403 je Plchov. Je to první a zároveň poslední zpráva o této vsi. Bývá tradičně lokalizována do okolí Roželova. Až v březnu roku 2014 se podařilo objevit několik mezních pásů v lese mezi samotou Nuslovna a vsí Planiny, které jsou přibližně v půli přerušeny mělkou úžlabinou (pozůstatek úvozu či vyschlé koryto vodoteče). Tento prostor, v němž by se dal očekávat intravilán, je v současnosti značně nepřehledný díky hustému smrkovému porostu. Možnost ztotožnění této plučiny se zaniklou středověkou vsí

Ploch, bude muset být předmětem dalšího výzkumu¹³. Jako podpůrný argument pro tuto lokalizaci by mohl sloužit i průběh katastrálního území obce Roželov a existence lučních enkláv v okolí (viz obr. 5).

Další lidskou činností, která byla ve zkoumaném polygonu identifikována, jsou pozůstatky po těžbě zlata. Jedná se především o sejpy dochované v údolí Závišínského potoka na východ od Roželova a pozůstatky montánních prací na Petráčkově hoře (kóta Na Skalách; srov. Morávek a kol. 1992, 88-91). K nim lze nejspíše zařadit i montánní činnost přímo na Třemšíně. S ní by mohla souviset zmínka Hönigera z roku 1885 o dolových haldách po těžbě zlata na Třemšíně. Pošepný popisuje roku 1895 vysoké haldy na východním úbočí a rýžoviště v údolí Závišínského potoka od hájovny Na Dědku a dál po proudu (oboje dle Kratochvíl 1963, 419).

Na Závišínském potoce máme doloženo rýžování sekundárních ložisek zlata. Zdali je možné ztotožnit montánní činnost na Třemšíně s pouhým vyhledáváním primárních ložisek, či snad s jejich těžbou, zůstává otevřené. Rozlišení kutacích (prospekčních) objektů od těžních je totiž povrchovým průzkumem obtížné (Nováček 1993). V případě Třemšína se k tomu připojuje problém s neprostupným porostem mladých smrčků, které brání jak vizuálnímu posouzení areálu, tak jeho pozemnímu podrobnému geodetickému zaměření a neumožňují proniknout ani paprskům LLS. Celkový plán proto v současnosti nelze vytvořit.

Vzhledem k absenci písemných zpráv o těžbě zlata v této oblasti se dá předpokládat její středověké stáří. Na základě širších historických souvislostí bychom ji snad mohly klást do 13. století. Rýžování zlata se na Závišínském potoce předpokládá už v době laténské (Waldhauser – Fröhlich 1992; Fröhlich 2006, 86). V 1. polovině 13. století sílila prospektorská činnost, která zejména za Václava I. přinášela zřetelné výsledky (Žemlička 2002, 301). Nepřímým dokladem rozvoje těžby by

¹³ Za typ k hledání ZSV Ploch v okolí samoty Nuslovna děkuji doc. Mgr. Karlu Nováčkovi, Ph.D.

mohly být i románsko-gotické kostely v Bělčicích a Újezdci. Ty jsou spojovány se strakonickou hutí a oba náleží k dispozičnímu typu kostela s koutovou věží. Jejich vzájemný vztah dokládá i vstupní portál s talířovitými prstenci. Tyto kostely jsou datovány do druhé třetiny 13. století (srovnej Beránek – Doležal – Korený 2002, 563, 574-575).

7.6.3 Diskuze

V předchozí kapitole jsem se věnoval těm objektům, u kterých lze předpokládat jejich současnost s dobou života hradu na Třemšíně. Pozornost nebyla věnována objektům, které jsou prokazatelně mladšího původu a těm, u kterých je to značně pravděpodobné. Průzkumem byly registrovány a zaznamenávány pozůstatky po pálení dřevěného uhlí – milířiště. Vzhledem k nemožnosti datování na základě povrchového průzkumu se jim ale v této práci blíže nevěnuji. Nebyly též hodnoceny pozůstatky sklárny mezi Třemšínem a Hutěmi (ke sklárnám Adler 1974-1975) a novověké vesnice Planiny a Mýto, které vznikly až v 17., resp. v 18. století (Kolektiv 1930, 34, 262).

Z provedeného průzkumu plyne, že v okruhu téměř dvou kilometrů od Třemšína nemáme doklad dlouhodobějších sídlištních aktivit. K opatrnosti opravňuje vědomí určité omezenosti našich poznávacích metod. Na druhou stranu toto osídlení by se potýkalo, pokud by mělo být zaměřeno na klasickou zemědělskou činnost spojenou ve středověku zejména s rostlinnou výrobou, s velice nepříznivými přírodními podmínkami (zejména nízkou úživností a těžkou opracovatelností silně kamenitých půd). Zároveň je nutné upozornit, že středověké osídlení v jižní i středních Brdech překračuje hranici 600 metrů nad mořem pouze zcela výjimečně (např. Chynín – 675 m.n.m, Kolvín – 640 m.n.m, Železný Újezd – 630 m.n.m). Zdá se tedy, že toto území s výjimkou hradu na Třemšíně opravdu k trvalému sídlení nesloužilo. Otevřená zůstává proto zejména otázka podoby a využití tohoto prostoru. Na základě současného stavu poznání nedokážeme říci, zda toto území nemohlo být odlesněno a využíváno jako pastviny či bylo porostlé lesem. I v případě existence lesa

není jasná míra jeho exploatace v době existence hradu na Třemšíně. Zda byl již v této době intenzivně využíván pro těžbu dřeva a pro potřebu lesních řemesel (pálení uhlí, výroba dehtu a smoly) či sloužil pouze extenzivně okolnímu obyvatelstvu (pro okolní oblasti Nováček – Vařeka 1992; Nováček – Vařeka 1993; Nováček 1995; Nováček v tisku).

I pro samotnou existenci vsí Roželov a Plchov v zemědělsky marginální krajině, jakou Brdy jsou, je potřeba hledat vysvětlení. To by mohl poskytovat právě rozvoj těžby zlata, na který právě toto osídlení mohlo navazovat. Zvýšený počet lidí spojených s těžbou mohl silně zvýšit poptávku po zemědělských produktech a tím i iniciovat vznik agrárního osídlení v okolí. Pro vesnická založení 13. – 14. století je totiž předpokládána tvorba zemědělského nadproduktu i v agroklimaticky nepříznivých horských oblastech. K opatrnosti nad tímto předpokladem vybízí ale výzkum na Jinecku, kde u některých vesnic je předpokládána orientace na nezemědělskou výrobu již od jejich založení na přelomu 13. a 14. stol. a indicie k těžbě a úpravě železné rudy ve vesnickém prostředí v předhusitském období naznačuje i výzkum zaniklé vesnice Sloupek na Rokycansku (srov. Nováček 1995; Klír 2010; Vařeka a kol. 2011; Hejhal 2012).

7.7 Podoba lesního porostu v minulosti

V kapitole o přírodních podmínkách byly zmíněny představy o podobě minulé vegetace na základě geobotanických rekonstrukčních map, které pro jižní Brdy předpokládají bikové a květnaté bučiny. Vývoj a podoba vegetace však byla složitější, jak dokládají rozbory palynologické a nejstarších historických zpráv.

Přímo v jižních Brdech dosud žádný palynologický výzkum učiněn nebyl. Nejvíce se zkoumané oblasti blíží profily odebrané nedaleko Teslín (Nováček – Petr 2009) a Bohutína (Břízová 2008). V případě teslínského profilu autoři konstatují nízkou míru zachování pylových zrn, negativní poznamenání sedimentačním hiátem v středním holocénu a degradaci

povrchu s údaji ke středověku a novověku. Pro subboreál byl zachycen výskyt buku, jedle, habru a smrku. V mladším období je již zřetelný úbytek dřevin a objevují se antropogenní indikátory (obilí, ruderální pelyněk, pyly trav).

Bohutínský profil poskytl údaje pouze k subatlantiku. I přes to autorka předpokládá, že v Brdech byli od atlantiku původní porosty tvořené převážně smrkem, ke kterému se od subatlantiku přidává jedle. Údaje z profilu tedy ukazují na jedlo-smrkový či smrko-jedlový les. V mladším subatlantiku (500/650/700-1200 A.D.) se začínají projevovat antropogenní indikátory (obilniny, chrpa modrák, traviny).

Značné zastoupení jedlo-smrkových porostů (často se značnou převahou jedle) v minulosti v jižních Brdech naznačuje i shrnutí nejstarších dochovaných zpráv od J. Tlapáka (1988) i rozbor J. Štěpána (1982b).

Zajímavý příspěvek v tomto ohledu poskytuje i antrakotomická analýza, kterou provedl P. Kočár (Kočár 2014) na vzorku uhlíků sebraných z polohy vzdálené cca 450 metrů jižně od vrcholu Třemšína v nadmořské výšce 725 m. n. m. (viz obr. 5). Na povrch zde vystupuje v ploše o průměru asi 5 metrů uhlíkatá vrstva, ze které byly získány keramické střepy. Všechny střepy (102 ks) pochází z jediné nádoby. Jedná se o hrnec s okrajem v podobě okruží (viz obr. 25:X), se dnem, které nenese stopy po odříznutí. Nádoba byla vypálená v redukčním prostředí do modrošedého zbarvení, místy se dochovaly stopy po leštění a některé střepy nesou stopy po opálení ohněm (kouřové líčko). Makroskopicky pozorovatelnou příměs v keramické hmotě tvoří drobný křemen. Jedná se o běžnou kuchyňskou nádobu, kterou lze datovat do 2. poloviny 15. – 1. poloviny 16. století.

7.7.1 Metoda

Odebraný vzorek uhlíků byl flotačně proplaven na sítu 0,25 mm. Zlomky uhlíků byly analyzovány pomocí světelného mikroskopu upraveného pro pozorování v dopadajícím světle. Po provedení čerstvých lomných ploch (transversální, radiální a tangenciální zlom) byly uhlíky přímo prohlíženy při zvětšení 50x, 100x, a 200x. Analyzováno bylo 100 ks uhlíků o celkové hmotnosti 45,14g (Kočár 2014).

7.7.2 Výsledky

Výplň objektu obsahovala zejména uhlíky jehličnatých dřevin: jedle (*Abies*; 80%), jedle/smrku (*Abies/Picea*; 4%), smrku (*Picea*; 8%) a neurčitelného jehličnanu (*Conifera indeterminata*; 2%), z listnatých dřevin pouze dubu (*Quercus*; 6%) – viz. tab. 2 a tab. 3 (Kočár 2014).

7.7.3 Diskuze

Výsledky provedené antrakotomické analýzy příliš neodpovídají mapované potenciální přirozené vegetace (acidofilní /bikové/ bučiny) ani současné podobě lesa s převahou buků. Ač se všechny dřeviny rozpoznané analýzou v bikových bučinách vyskytují, dominantní dřevinou je zpravidla buk, který v analyzovaném vzorku nebyl zjištěn ani jednou. Naopak se poměrně zajímavým způsobem výsledky analýzy shodují s rozbořem písemných zpráv a se závěry E. Břízové. Zjištěná situace by tedy mohla skutečně odrážet podobu lesů v pozdním středověku a raném novověku v jižních Brdech. Zcela dominantní dřevinou by zde byla jedla s příměsí zejména smrku. Stranou nechávám diskuzi o tom, nakolik již tato podoba byla ovlivněna předchozím lidským impaktem ve vrcholném středověku.

K takovým závěrům je ale nutné přistupovat opatrně. Spektrum zjištěných dřevin patří zároveň k nejčastěji používaným druhům při

konstrukci staveb. Výsledky analýzy proto nemusejí odrážet podobu lesa, ale jedná se o cílený výběr pro stavbu nějaké konstrukce.

Samotný původ uhlíků je nejasný. Za nejpravděpodobnější lze považovat, že se jedná o pozůstatek milíře nebo o spálený dům, přístřešek či podobnou konstrukci. Ani pro jednu z možností současná terénní situace nesvědčí. Uhlíkatá vrstva se nachází v terénu, který je velice zvlněný drobnými konkávní a konvexními objekty. Ty registrujeme v celém širším okolí. Nejspíše se jedná o pozůstatky po vývratech. Absence střepů z většího počtu nádob nesvědčí pro dlouhodobější lidské sídlištní aktivity.

Více světla do problematiky původu uhlíkaté vrstvy by snad mohl vnést pouze budoucí archeologický výzkum. K otázce podoby vegetace ve středověku a novověku v jižních Brdech mohou přispět jen další analýzy makrozbytků či palynologický výzkum. V tomto ohledu byl učiněn již první krok a byl odebrán další vzorek pro antrakotomickou analýzu z milíře nacházejícího se cca 50 metrů od diskutované polohy.

7.8 Diskuze k výsledkům nedestruktivního výzkumu

Ani jedna použitá metoda nepřinesla jednoznačné indicie k interpretaci výrazné sníženiny v jižní části předpolí hradu (podobný problém řeší Hložek – Křivánek – Menšík 2011). Původní interpretace jako zasypaného příkopu předhradí byla vyloučena geofyzikálním měřením i následnou sondáží (sonda 2). Nicméně ve východněji položené sondě 5 bylo detekováno silně se svažující podloží a jejího dna nebylo ani v hloubce 80 cm od povrchu dosaženo.

V současnosti se proto úvahy nad tímto prostorem mohou odvíjet třemi směry. Může se jednat o sníženinu přírodního charakteru dále člověkem neupravovanou. Zcela vyloučit dosud nejde ani možnost, že se skutečně mělo jednat o příkop, který však nebyl dokončen v plánovaném

rozsahu a byl přerušen v počáteční fázi, kdy byla odebrána pouze zemina a k následnému hloubení do skály však již v celém zamýšleném rozsahu nedošlo. To by mělo částečnou analogii v hradním příkopu jádra, u kterého je patrné, že jeho východní část je dokončena až dodatečně a v mnohem skromnějších rozměrech¹⁴. Pokud by skutečně existoval záměr zřídit v tomto místě příkop, stal by se Třemšín jedním z největších hradů v Čechách. Třetí směr interpretace terénní deprese naznačilo geoelektrické odporové měření. Na jeho základě lze dávat podobu sníženiny do souvislosti s úpravami terénu, kterou si vynutila přístupová cesta. Její úvoz je částečně dochován a mohla by s ním souviset i anomálie zjištěná geofyzikálním měřením. Z výše naznačeného vyplývá, že problematika terénní deprese dosud není uzavřena a bude nutné ve výzkumu pokračovat.

Na závěr této kapitoly bych ještě chtěl podotknout, že původně bylo zamýšleno i využití geochemických metod, aby bylo plně využito širokého spektra metod nedestruktivní archeologie. Předběžně byla domluvena spolupráce s odborníky i institucemi, které by mohly tento výzkum provést. Nakonec však z organizačních a finančních důvodů muselo být od této spolupráce upuštěno.

7.9 Shrnutí výsledků nedestruktivního výzkumu

Nedestruktivním výzkumem bylo zkoumáno vysoko položené, poměrně rozsáhlé stavení hradu. Jádro hradu opevňovala kamenná hradba. Doložena je existence kamenných ostění, jejich jednoduchá profilace ale neumožňuje chronologické zařazení. Absenci nad zemí dochovaných pozůstatků způsobila úprava areálu v romantismu. Tyto úpravy byly zřejmě spojeny s jednorázovou destrukcí hradních staveb,

¹⁴ Další představu o tom, jak probíhalo hloubení příkopů, nám poskytují hrady, které byly opuštěny již ve fázi výstavby ještě před svým dokončením. Jsou to např. nedaleký Hengst (Nováček 1991; Durdík 2000a, 159), hrad na Babské skále (Anderle – Švábek 1989, 121; Durdík 2000a, 172) či nedostavěný hrad u Újezdu u Kunštátu (Šimeček 2011). Obecně k výstavbě příkopů se vyjadřují Durdík s Bolinou (2001, 62-64).

což dokládá mohutná kamenná suť, zjištěná pod současným povrchem geofyzikálním průzkumem i následnou sondáží. Tato suť sice neumožnila použitým metodám poznání situace pod ní, dá se však předpokládat, že pozůstatky zástavby i intaktní uložení z doby života hradu budou pod ní zachovány. To by znamenalo vysoký informační potenciál případného budoucího výzkumu.

Dosud nebylo uspokojivě vysvětleno využití předpolí hradu. Jeho možné začlenění do opevnění areálu nemohlo být ani po provedení výzkumu zcela vyloučeno ani potvrzeno. V tomto ohledu je nutné brát na zřetel, že hrad nejspíše nebyl dokončen v původním záměru (viz situace šíjového příkopu).

Zdá se, že hrad byl založen nejspíše v průběhu 2. poloviny 13. století bez silnější vazby na hospodářské zázemí a byl od nejbližší trvalé sídelní jednotky vzdálen více než dva kilometry. Tato situace se v průběhu jeho života nezměnila.

8 DISKUZE K POČÁTKŮM HRADU TŘEMŠÍN

V této kapitole se snažím za použití dostupných informací o identifikaci stavebníka hradu a důvodu jeho výstavby. Uvažovány budou tři varianty: 1) hrad postavili páni z Třemšína, 2) hrad postavili páni z Rožmitálu, 3) hrad postavil český král. Důvody pro volby těchto variant vyplynou z následující diskuze.

Hrad na Třemšíně, jakožto každý jiný artefakt, byl spojen se dvěma procesy - vytvořením a účelem. Už hledání vhodného staveniště a stavební podoby muselo být podřízeno jeho zamýšlenému účelu. Musely být brány ohledy na jeho budoucí praktické funkce, společenský význam a symbolický smysl. Zároveň při jeho stavbě (vytváření) musela být splněna podmínka akceptovatelnosti pro společnost (srov. Neustupný 2010, 32, 83-92).

Zaměříme se nejprve na jeho **praktické funkce**. Lze konstatovat, že z obranného hlediska byla poloha pro stavbu vhodná. Hrad je položen na vysokém vrchu a je snadněji přístupný pouze z jedné strany a od té je oddělen mohutným šijovým příkopem. Staveniště svými vlastnostmi tedy připomíná ostrožné polohy. Ty byly ve 2. polovině 13. století skutečně pro stavbu hradů hojně využívány jak šlechtici (Ostrý), tak panovníkem (Jivno).

Ač nebyla zjištěna žádná zástavba hradu, je nutné s ní počítat. Její absence je způsobena postdepozičními transformacemi. Je nutné dodat, že plocha ohrazená hradbou jádra umožňoval rozvinutí obytné zástavby hradu v dostatečné míře. Existenci obytných prostor mohou také nepřímo dokládat nalezená kamenná ostění a množství keramických fragmentů kuchyňské a stolní keramiky a několik fragmentů kamnových kachlů. Nutno však vidět komplikaci v přístupu. Jednak je toto sídlo vzdáleno od dalších sídelních jednotek, jednak přístupová cesta se značným převýšením pohodlí také nezvyšovala (srov. Krenn 2006, 225). Za zmínku též stojí nepříznivé klimatické podmínky spojené s polohou na vysokém horském vrcholu, které zvláště v zimním období (které je zde nadmořskou výškou umocněno) musely komplikovat provoz a zásobování. Hrad na Třemšíně tedy jistě obytnou funkci splňoval (doklad v archeologických nálezech). Umožňoval i funkci rezidence majitele, což dokládají i písemné prameny. Výběr polohy pro plnění obytné a rezidenční funkce však nebyl vybrán vhodně.

Další praktickou funkcí je funkce hospodářská. Jako nejbližší hospodářské zázemí mohla sloužit plocha před šijovým příkopem jádra. Vizuálním povrchovým průzkumem, geofyzikálním průzkumem, pedeologickými vrty ani vzorkovací sondáží se dosud nepodařilo zjistit žádné jasně interpretovatelné struktury, které by umožnily blíže specifikovat její využití i začlenění do hradního areálu (pouze komunikačně využívaný prostor, odpadové areály, neopevněné podhradní osídlení, předhradí?). Povrchový průzkum okolí zjistil nejbližší doklady zemědělské činnosti až v okolí vesnice Roželov vzdálené více než dva

kilometry od hradu. Dále byly identifikovány už jen nedatované pozůstatky lesních řemesel a montánní činnosti.

V případě šlechtického hradu se předpokládá jeho zapojení do hospodářských struktur. Pokud by se s hradem na Třemšíně od počátku počítalo jako s centrem hospodářských aktivit a shromaždiště naturálních dávek, byla by vybraná poloha velice nevhodná. Doprava a skladování základu středověké stravy – obilnin – na hradě by bylo spojeno s nemalými dopravními komplikacemi (nutno poté připočíst zpětný odvoz k mlýnu). To opravňuje k předpokladu, že hospodářské centrum a shromaždiště naturálních dávek je třeba hledat spíše na vrchnostenském dvoře, hypoteticky snad v nejbližší vsi – v Roželově.

V tomto ohledu je opět nutno připomenout na značnou provázanost nižší šlechty se svým hospodářským zázemím. Větší odtržení si mohl svými stavbami dovolit pouze zámožnější stavebník. V případě panovníka se počítá s odlišnou rolí hradu v rámci hospodářství a předpokládá se jeho výhradně spotřební charakter.

Dalším aspektem je přístupnost staveniště pro dovoz materiálu (Krenn 2006, 225). Kámen mohl být spírán přímo na místě (z kamenných moří, valů staršího hradiště), ale mohl být získán i při hloubení příkopu. Dovoz kamenů na ostění již musel být ale z větší dálky (nejbližší výskyt horniny typu granitoid je v okolí Roželova). I dovoz dřeva potřebného zejména na krovy, případně dřevěné stavby, nemusel být příliš komplikován. Větší komplikace však musely nastat s obstaráváním malty. Pro její výrobu muselo být dováženo z velké vzdálenosti vápno. Dovážen musel být i písek. Jakým způsobem byla zajištěna voda, potřebná také pro obytný i hospodářský provoz, dosud nevíme.

Shrneme-li předchozí odstavce, je patrné, že z praktických funkcí nebyla potlačena vojenská, ostatní již pro výběr polohy nehrály nejspíše roli (obytná, rezidenční, dostupnost stavebního materiálu) a v případě hospodářské musíme konstatovat výběr polohy za značně nevhodný.

Stavba hradu na Třemšíně však měla i **společenský význam**. Pokud můžeme soudit, jeho podoba splňovala atributy hradu a bylo ho proto možno označit za „noble residence built in a military style“ (Liddiard 2005, xi). Lze tedy říci, že mohl splňovat nároky na sídlo panovníka i šlechtického držitele.

Více pozornosti je potřeba věnovat **symbolickému smyslu**. V kapitole 4.1 bylo uvedeno několik případů, jak hrad mohl působit jako symbol a co mohl symbolizovat. Volba staveniště na osamělém kopci vévodícímu krajině plně vyhovuje potřebě vyzařovat nějaké sdělení do velké vzdálenosti. Z tohoto pohledu bylo zvoleno místo pro výstavbu hradu Třemšín ideálně.

Hrad jakožto rezidence v militárním stylu byl symbol sídla bojovníka zajišťujícího věčný mír. Mohl být jak symbolem nadvlády tohoto bojovníka nad okolním obyvatelstvem, tak posléze mohl nabýt i smysl přímého symbolu zajišťování tohoto míru. V tomto ohledu se zdá, že hrad mohl sloužit i jako ideologická zbraň v souboji nad tím, kdo toto právo v zemském měřítku primárně zajišťuje, zda král samotný či se na něm může podílet šlechta. Vrchol tohoto souboje přinesla vláda Přemysla Otakara II. (srovnej Žemlička 2011).

Dle mého názoru je nepochybné, že hrad na Třemšíně zastával symbol permanentní přítomnosti svého pána, což byl pojem ve středověku dobře známý a vnímaný. Vystává však otázka, zda pro 13. století bylo možné, aby šlechtický stavebník uplatňoval tento symbol na ryze soukromém sídle v takto dominantní poloze. Obvykle poloha šlechtických hradů takto nevyniká a tvoří dominanty spíše lokálního významu (Příběnice, Krašov, Rožmberk, Lemberk).

Opět je možné připomenout, že symbol permanentní přítomnosti je předpokládán i u zeměpanských „rezidenčních sídel, na nichž panovník pobýval velmi málo (Šimůnek 2010, 192).

V krátkosti se ještě zaměříme na funkce **hradů založených nad 800 metrů nad mořem** a jejich stavebníky. To nám také může mnohé napovědět o hradu na Třemšíně. V Čechách se takových hradů nachází třináct (tab. 4), Třemšín zaujímá desáté místo.

V případě hradů Ostrý, Vítkův Kámen, Kunžvart, Hrad na Stožecké skále, Hausberku na Šumavě a Kynžvartu se jedná (alespoň v první fázi) o tzv. horské hrádky (k pojmu Durdík 2004b; k jednotlivým lokalitám Durdík 2000a). Jejich účel je spatřován ve strážní funkci, které byla podřízena i jejich podoba. Mohl by tomu nasvědčovat i vztah k zemské hranici a k průběhu zemských stezek. Za jejich stavebníka je pokládán panovník¹⁵. Stavitelem Kašperka byl také panovník a opět se nejednalo o rezidenční objekt. Jeho účelem bylo sloužit jako pevnost na hranici země, ochrana nad přilehlými oblastmi těžby zlata i obchodní cestou. Zastával také správní úlohu krajské popravky (Lhoták 2008).

Za opěrný mocenský bod na hranici je považován také Starý Herštejn, který byl založen z bavorské strany a do kamenné podoby zjištěné výzkumem přestavěn nejspíše až Přemyslem Otakrem II. Rezidenční funkci zastával tento hrad až později (ústní sdělení autora archeologického výzkumu Z. Procházky ze dne 15.4.2014). K hradu Přimda se váže rozsáhlá diskuze. Ponechme stranou, zda se jedná opravdu o onen hrad, který postavili „nějací Němci“, zda byl založen z německé či české strany (k tomu naposled Nováček 2012). Jisté je, že se jednalo o podnik, který měl zajišťovat právní nárok na okolní území. Tomu pak prokazatelně bylo a stal se důležitou českou pohraniční pevností.

K lokalitě neznámého jména dnes zvané Thurnberg u Malšína se naposled vyjádřil D. Kovář (2010). Souvislost tohoto malého hradu vidí buď s kontrolou vedlejší větve Linecké stezky, nebo se zajištěním

¹⁵ Panovnickou iniciativu bych nevyloučil ani u objektu, který předcházel současnému mohutnému donjonu Vítkova Hrádku, za jehož zakladatele jsou považováni Vítkovci (nejnověji k Vítkovu Hrádku Havlice 2010).

kolonizační činnosti kláštera Ostrova u Davle (Kovář 2010, 39-42). Nejnižší položeným hradem, který překračuje hranici 800 metrů nad mořem, je hrad Freudenstein nad Jáchymovem. Jedná se patrně o nejmladší hradní novostavbu v Čechách. Jeho účelem byla ochrana bohatých jáchymovských ložisek stříbra.

Z uvedeného přehledu jasně plyne, že žádná ze zmíněných lokalit nebyla primárně stavěna jako šlechtická rezidence. Jejich účel byl zcela jiný a z velké části byly patrně založeny panovníkem. Doposud ale nebyl zmíněn hrad neznámého jména na vrchu Hradiště v Doupovských horách. U něho nelze, vzhledem k nedostatku informací, vyloučit, že jako šlechtická rezidence od počátku skutečně sloužil. Je zde ale nutné upozornit na rozdílné přírodní a tím pádem i hospodářské podmínky jeho zázemí. Zatímco Třemšín leží na území, které je považováno za velice oligotrofní, Doupovské hory představují pravý opak. Díky úživnému podloží zde mohlo zemědělství vystoupit i do poměrně vysokých nadmořských výšek (srovnej např. charakter krajiny na I. a II. vojenském mapování).

Z dosud uvedeného plyne, že pro výběr polohy pro stavbu hradu Třemšín hrála prvořadou úlohu potřeba zaujmutí významného místa v krajině a nikoli potřeby praktických funkcí. Výběrem této polohy byl přístup a zásobování hradu zkomplikováno a tím se i snižovalo pohodlí.

Pojďme si nyní blíže probrat případné stavebníky a jejich možné pohyby ke stavbě tohoto hradu.

Páni z Třemšína jsou první známí držitelé hradu. Podle znamení, které nosili ve štítě – sviní hlavy – se počítají do rozrodu Buziců. Ze které větve pocházeli a kdy se oddělili, není jasné. Sedláček se domníval, že z Rožmitálské (*Sedláček 1897, 194, 201*). Snad by pro to mohl svědčit i přídomek Mikuláše z Rožmitála, seděním na Třemšíně, který se jindy nazýval Mikuláš Vepř ze Třemšína. Nicméně na možnost případného bližšího příbuzenství s druhou velkou větví Buziců, Zajíci z Valdeka a Zajíci z Hazemburka, poukazuje přídomek Henslina Svini ze Třemšína a

z Hazemburka, Jodoka Zajíce a Jana Zajíce ze Třemšína. Tyto přídomky po mocnějších větvích rozrodu Buziců snad přejímali, aby zvýšili svoji vlastní prestiž (Krofta 2011, 24-25; Krofta – Čibera v tisku). Sfragistika by spíše vypovídala pro Sedláčkův předpoklad a pro příbuznost s Rožmitálskou větví, jelikož na pečetích pánů z Třemšína se vedle sviní hlavy někdy vyskytuje ještě figura lva (srov. Růžek 2001a, 303; Růžek 2001b, 320, 321; Růžek 2003).

S první členem tohoto rodu se setkáváme roku 1349. Byl jím Beneš z Třemšína. Pro celé 14. století nemáme doklad o tom, že by tito páni zastávali nějaký důležitý úřad či ovládali nějaké větší území. Pokud jsou naše vědomosti o hospodářském fungování panství níže postavené šlechty a role panských sídel v ní správné, založení hradu v takto nepraktické poloze se zdá jako velmi nepravděpodobné.

Všimněme si však i dalších staveb, na jejichž výstavbě mohli páni z Třemšína či jejich předci participovat¹⁶. K tomuto srovnání připadají v úvahu pouze dva objekty, které mají vztah k pánům z Třemšína. Jedná se o tvrz ve Hvožděnech a kostel sv. Prokopa tamtéž. V případě tvrze si nejsme jisti její původní polohou. Na základě současného stavu vědomostí se zdá, že současná tříkřídlá (původně čtyřkřídlá) budova vznikla buď jako novostavba či radikální přestavbou v 16. století. Ani stavební vývoj této budovy není dosud jasný, jelikož písemné prameny ho příliš neosvětlují a stavebně historický ani archeologický výzkum zde zatím proveden nebyl (Úlovec 2006). Podobu, rozsah a kvalitu zdejšího sídla pánů z Třemšína tedy v současnosti posoudit nelze. Jedinou hodnotitelnou stavbou tedy zůstává kostel sv. Prokopa. To je gotická stavba z poloviny 14. století (Poche a kol. 1977, 484). Podle dosavadních znalostí se nikterak nevymyká z podoby běžných vesnických kostelů.

¹⁶ Zde vycházím z předpokladu, že demonstraci svého postavení neprováděl šlechtic pouze na své rezidenci, ale i u dalších prestižních staveb – církevních stavbách (srov. Kuthan 1993,252-270).

Z výše uvedeného tedy není pravděpodobné považovat za stavitele pány z Třemšína. Zde si tedy ukážeme, zda ambice a možnosti k postavení hradu na Třemšíně měli **páni z Rožmitálu**, kteří byli patrně nejbližšími příbuznými pánů z Třemšína (ti byli patrně jejich vedlejší větví).

Za předka pánů z Rožmitálu, od kterého jde vést už s určitou jistotou genealogická posloupnost, lze označit Jaroslava, otce Heřmana, Budislava a Jaroslava. Nejvýznamnější z nich byl Budislav, jenž byl jeho současníkem, papežský agitátorem Albertem Behaimem, považován za osobu, která společně s Anežkou Přemyslovnou, Ojřem z Friedberka a Bohuslavem z rozrodu Hrabišiců dokázala ovlivnit i názor Václava I. (Sedláček 1897, 221; Kolektiv 1930, 52; Kotlárová 2008, 12).

Zakladatel pánů z Rožmitálu byl Budislavův syn Oldřich. Ten se poprvé píše s predikátem z Rožmitálu roku 1265 (*Vlricus de Rosental*) a je považován za zakladatele zdejšího hradu (Sedláček 1897, 194; Kolektiv 1930, 52; Profous 1951, 604-605; Smejtek – Nováček 1993; Kotlárová 2008, 13). K opatrnosti zde nutí existence kostela ve Starém Rožmitále, kde mohlo být původní sídlo pánů z Rožmitálu a hrad mohl vzniknout až o něco později.

Oldřich z Rožmitálu také patřil do okruhu nejvýznamnějších pánů v zemi a pohyboval se v okolí panovníka. Účastnil se i tažení Přemysla Otakara do Bavor a byl společně s dalšími pány zajat u Mühldorfu. Naposled se Oldřich zmiňuje roku 1264 (Sedláček 1897, 197; Kotlárová 2008, 13).

Předci pánů z Rožmitálu zastávali zemské úřady a rozhodně se tak řadili po bok nejmocnější rodů v zemi. Po Oldřichově smrti se však z politického dění vytrácejí. Po zbytek 13. století se o nich dochovala snad pouze jediná zmínka z roku 1285 (Sedláček 1897, 194; Kotlárová 2008, 14).

Pro další vývoj rodu mělo velký význam darování části rožmitálského panství pražskému arcibiskupství. Učinil tak Sezema proti

vůli Oldřicha z Rožmitálu. Pražské arcibiskupství tak získalo polovinu hradu, města a panství Rožmitál s podacím právem ve Starém Rožmitále. V této polovině panství bylo zahrnuto 19 vsí či jejich částí, které jsou v příslušné listině vyjmenovány a zaujímaly západní i východní podhůří jižních Brd. Část, která Oldřichovi zůstala, není zmíněna. Z berního rejstříku plzeňského kraje známe jménem akorát tři vsi – Železný Újezd, Chynín a Borovno (Sedláček 1897, 194; Kotlárová 2008,14; srov. RBM V, 392-394). Pro celé 14. a 15. století lze konstatovat, že páni z Rožmitálu nepatřili k příliš zámožným rodům a pohybovali se spíše na regionální než zemské úrovni. Až po získání Blatné se postupně stávají opět do okruhu nejmnocnější rodů v zemi (Sedláček 1897, 194-195; Kotlárová 2008, 14-19).

Zdá se tedy, že ve 13. století byl posledním významnějším členem rodu Oldřich zmiňovaný v padesátých a šedesátých letech. Poté rod v zemském měřítku nehraje žádnou důležitou roli. Pro tuto práci je také zajímavé, že pro dobu před rokem 1349 nemáme příliš zpráv o rozsahu majetku tohoto rodu. Až s tímto rokem se najednou vynořuje poměrně kompaktní vlastnictví koncentrované do podhůří jižní části Brd. Tento skromný rozbor historických souvislostí tedy nedokázal najít žádného člena rodu pánů z Rožmitálu, který by mohl mít prostředky a ambice manifestovat rodovou moc a prestiž stavbou hradu na Třemšíně. V úvahu by snad mohl připadat Oldřich. Ten je však považován za stavebníka Rožmitálu, který se pak stal rodovým sídlem. Bylo by těžko vysvětlitelné, nač by stavěl další, podobně rozsáhlý hrad v mnohem prestižnější poloze.

Opět se zaměříme na výpověď staveb, na kterých mohli mít páni z Rožmitálu zájem. V první řadě se jedná o hrad v Rožmitále pod Třemšínem. Ten byl založen v údolní poloze uprostřed Rožmitálské kotliny. Jeho stavební vývoj není dosud příliš znám. Do dnešní podoby byl formován dlouhým obdobím přestaveb. Za nejstarší část se považuje obvodová hradba, která vymezuje nepravidelně oválné jádro o výměře 2800 m² (Smejtek – Nováček 1993; Durdík 2000a, 486-487).

Další významnou stavbou je kostel Povýšení sv. Kříže ve Starém Rožmitále. Ten byl vybudován kolem poloviny 13. století, což dokládá portál s talířovitými prstenci. Tento typ portálu se běžně vyskytuje na kostelích v okolí. Ve 14. století byl kostel rozšířen do tvaru kříže (Poche a kol. 1980; srovnej Beránek – Doležal – Korený 2002, 575).

Oproti nejvýznamnějším rodům v zemi u pánů z Rožmitálu marně hledáme pro 13. století prestižní klášterní fundaci. K ní dochází až na počátku 14. století. Tehdy daroval veškeré své jmění na vrchu Baština (*bona in Virchbastin*) Protiva z Rožmitálu benediktinskému klášteru v Ostrově u Davle. Ještě v roce 1310 proboštství u Teslín nestálo, jelikož se nevyskytuje v soupisu majetku ostrovského kláštera. Protiva žil ještě roku 1318, takže se darování muselo odehrát někdy po tomto roce. Díky zániku za husitských válek se z areálu dochovaly skromné zbytky. I ty však poskytují cennou výpověď. Při nedávném povrchovém průzkumu bylo zjištěno, že skromným budovám proboštství dominovala poměrně rozměrná stavba kostela, který výrazně překračovala potřeby zdejší mnišské komunity (Smolová 2007, 12-17; Nováček – Petr 2009).

Zdá se tedy, že nejprestižnější stavbou pánů z Rožmitálu ve 13. století byl stejnojmenný hrad. V uvedeném kontextu je zarážející zejména plocha, kterou zaujal. Ta je překvapující i při srovnání s dalšími šlechtickými a královskými hrady uvedenými v kapitole 4.3¹⁷. I přesto nebo spíše právě proto by bylo podivné, kdyby v době výstavby rozsáhlého hradu v Rožmitále byl budován nemalým nákladem i hrad na nedalekém Třemšíně.

Jen na okraj tu ještě uvedme srovnání situace v jižních Brdech se zajímavým příkladem hradové politiky rodu Wüstehube na moravsko-slezském pohraničí. Nacházíme zde shody i rozdíly. V jižních Brdech je

¹⁷ V tomto ohledu je nutno poznamenat, že překvapivě značné plošné rozměry má i nedaleká buzická Březnice (1500 m²) a Bor u Tachova (2400 m²), rodové sídlo jedné větve mocného rodu Švamberků. V obou případech se jedná také o nížinné hrady. V případě Březnice dokonce uváděné jako objekt na nejasné hranici mezi tvrzemi a hrady.

rozrodu Buziců (respektive její rožmitálské větvi) tradičně přisuzována stavba nejen rodového Rožmitálu, ale i hradů neznámého jména u Mítova a Čížkova (srov. Novobilský 1998; k hradu u Mítova naposledy Hložek a kol. 2013). U těchto dvou hradů se přímo vybízí srovnání s hradem Pleče a považovat je také za hrady v rané fázi výstavby, které neměly dlouhého trvání.

Pokud bychom však do tohoto srovnání zahrnuli i hrad Třemšín, můžeme konstatovat spíše rozdíly. Hrady rodu Wüstehube charakterizuje volba staveniště na ostrožnách či kopcích v závěrech osídlených kotlin s blízkým vztahem ke stezkám a k osídlení s přímým přístupem. Umístění hradů v Rožmitále, u Mítova a Čížkova také umožňuje snadný přístup z okolí a jejich blízkou návaznost na zázemí. Oproti tomu stavitel pro hrad Třemšín vybral vysoko položenou dominantní polohu, na níž byl přístup z již poměrně vzdáleného zázemí obtížný.

Ač stavební podobu hradu na Třemšíně neznáme, samotná jeho poloha ho předurčovala být symbolem ovládnuté krajiny a současně zástupným symbolem svého stavebníka. Již jsem uvedl, že nemáme doklady výraznějších mocenských ambicí pánů z Rožmitálu v 2. polovině 13. století a ani jejich ekonomická situace se nezdá být nijak význačná. V té době však existovaly dvě osoby, které mohly na takové prestižní stavbě mít zájem – **český král** Přemysl Otakar II. a jeho syn Václav II.

Stavba hradu na Třemšíně by zapadala do budovatelské aktivity Přemysla Otakara II., který cílevědomě budoval síť svých opor. Ne bez významu patrně bylo, že Třemšín je ve vizuálním kontaktu s Pasovskou stezkou, která přicházela z oblasti Přemyslovy expanzivní politiky. Samotná poloha hradu by snesla srovnání s jedním důležitým Přemyslovým zakladatelským počinem - Bezdězkem. Nejen, že pro založení královského Bezdězu bylo vybráno také protáhlé a úzké staveniště na vysokém dominantním kopci, které mělo symbolický podtext, ale paralelu by bylo možné najít i v nehostinném přírodním prostředí, které zamezilo dalšímu rozvinutí záměru (k tomu Šimůnek

2010, 193). Právě podlouhlé staveniště je typické pro hrady 2. pol. 13. stol., které jsou spojovány s králem (Kamýk, Bezděz, Jivno, Vítějovice, Špilberk; Durdík – Bolina 2001, 85).

Přemyslova silně autoritativní vláda se dostávala do sporu se vzrůstajícím sebevědomím české šlechty, který vyvrcholil jejím povstáním. Po Přemyslově smrti na Moravském poli zavládl v zemi chaos a šlechta začala rozchvacovat královský majetek. Před Václavem II. proto vyvstal nelehký úkol restaurace královského majetku a nutnost doplnění vzniklých mezer. Po smrti jeho stejnojmenného syna však nastává další pohroma pro královský majetek (Durdík 2000b; Durdík – Bolina 2001, 153-156; Žemlička 2011).

Nelze vyloučit, že královská stavba probíhala v součinnosti s pány z Rožmitálu. Zde je nutné zdůraznit výrok J. Žemličky (2003, 533-534) o tom, kdo byl vlastně více majitel – zda král, iniciátor stavby, nebo šlechtic, který stavbu na jeho příkaz a z jeho prostředků prováděl. Je docela možné, že v nejisté době po smrti Přemysla Otakara II. či po smrti Václava III. vzali páni z Rožmitálu staveniště hradu i s okolními majetky „pod svou ochranu“. K dostavbě hradu v původním záměru však již nebyl důvod. Tím by se dala vysvětlit jak majetková expanze rodu ve 14. století i to, že hrad Třemšín posléze nalézáme v majetku pánů z Třemšína, kteří byli nejspíše jejich vedlejší větví.

9 ZÁVĚR

V předkládané práci jsem si kladl za cíl pomocí nedestruktivního výzkumu přispět k poznání hradu Třemšín, zejména pak k otázce jeho stavebníka a důvodech výstavby. Diskuze a shrnutí výsledků výzkumu jsou uvedeny v kapitolách 7.8 a 7.9. Lze konstatovat jak kvalitativní tak kvantitativní nárůst informací. Ty se staly základem pro následující kapitolu 8. Na základě provedeného výzkumu docházím k závěru, že k výběru staveniště vedla jeho stavebníka spíše potřeba demonstrovat své postavení nežli praktický aspekt stavby jako rezidence a hospodářského centra dominia. Následně diskutuji tři varianty možného

stavebníka hradu na Třemšíně. Ač jsem nemohl předložit žádný nesporný důkaz, který by mohl rozhodnout, spojením získaných poznatků docházím k závažným zjištěním.

U pánů z Třemšína bych při hledání polohy pro založení sídla předpokládal větší důraz na provázanost se svým hospodářským zázemím. Jejich ekonomické možnosti také neodpovídají rozsahu a náročnosti stavby. Nenacházím důvod, který by je vedl k potřebě demonstrovat svou moc.

Naopak tuto potřebu mohl mít v regionu mnohem významnější rod pánů z Rožmitálu, jehož členové se v prvních dvou třetinách 13. století pohybovali i na panovníkově dvoře. Svoje ambice patrně vyjádřili na rodovém hradě. Při srovnání s dalšími význačnějšími rody té doby však překvapuje, že nemáme žádný doklad jiné prestižní stavby.

Jako nejpravděpodobnější proto volím variantu třetí. S královskými hrady 2. poloviny 13. století Třemšín spojuje nejen podoba staveniště. V případě královských stavby by nehrála zásadní význam ani větší odtrženost od hospodářského zázemí. Umístění hradu na Třemšíně též zapadá do hradové politiky Přemysla Otakara II. Samozřejmě jako zakladatel nelze zatím vyloučit ani jeho syna Václava II. Blíže neřešitelná také zůstává otázka, nakolik do stavby byly zapojeny okolní rody. Zda se jednalo o čistě královskou stavbu nebo byl král spíše iniciátorem a stavbu ekonomicky podporoval.

Jak už to u každého výzkumu bývá, některé otázky jsou zodpovězeny, některé přetrvávají a zpravidla i mnoho nových vyvstane. Pro posunutí našeho poznání na další úroveň je potřeba se zabývat nejen zvyšováním úrovně poznání těch obecných (jako např. rozdílů mezi šlechtickými a královskými hrady, vztahu hradů a zázemí), ale je potřeba najít odpovědi i na ty konkrétní. Tím mám na mysli především otázku podoby zástavby a celkového rozsahu hradu Třemšín, kterou bude patrně možné řešit jen regulérní sondáží. Bližší pozornost by si zasloužila i překvapivá velikost hradu v Rožmitálu (revize správnosti stavebně

historického průzkumu, geofyzikální průzkum nádvoří, sondáž). Pro konkrétnější pochopení regionálního vývoje je však především potřeba získat vhodná data vývoje středověké keramiky v oblasti jižních Brd.

10 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ

AČ 3: Archiv český čili staré písemné památky české i moravské, sebrané z archivů domácích i cizích. Svazek 3. Ed. F. Palacký. Praha 1844.

AČ 36: Archiv český čili staré písemné památky české i moravské, sebrané z archivů domácích i cizích. Svazek 36. Třetí kniha provolací desk dvorských z let 1411-1448. Ed. G. Friedrich. Praha 1941.

Adler, J. 1974-1975: Sklárny na Příbramsku, Vlastivědný sborník Podbrdská 8-9, 111-116.

Anderle, J. – Švábek, V. 1989: Hrady na Strašicku – pokus o rekonstrukci jejich postavení v životě oblasti před polovinou 14. století, Castellologica bohemica 1, 105-123.

Beneš, J. 2008: Archeologie rostlin. In: Beneš, J. – Pokorný, P. (eds.), Bioarcheologie v České republice. České Budějovice – Praha, 39-72.

Beneš, J. – Hrubý, P. – Kuna, M. 2004: Vyhledávání a vzorkování vrstev. In: Kuna, M. a kol., Nedestruktivní archeologie. Teorie, metody a cíle – Non-destructive archaeology. Theory, methods and goals. Praha, 353-378.

Beránek, J. – Doležal, D. – Korený, R. 2002: Výsledky průzkumu areálu kostela sv. Jana Křtitele na Strážišti, okr. Příbram, Archeologie ve středních Čechách 6, 553-597.

Blažek, V. 2000: Co vypovídají místní jména o historii osídlení příbramského regionu?, Podbrdsko 7, 7-13.

- Bolina, P. 1994: Frejštejn – hrad Jindřicha z Lipé?, *Castellologica bohémica* 4, 201-216.
- Bolina, P. – Němcová, J. – Šlězár, P. 2008: K počátkům hradů na Moravskotřebovsku, *Castellologica bohémica* 11, 53-88.
- Brázdil, K. a kol. 2012a: Technická zpráva k digitálnímu modelu reliéfu 4. generace. ČÚZK. Dostupné na: http://geoportal.cuzk.cz/Dokumenty/TECHNICKA_ZPRAVA_DMR_4G_15012012.pdf.
- Brázdil, K. a kol. 2012b: Technická zpráva k digitálnímu modelu reliéfu 5. generace. ČÚZK. Dostupné na: http://geoportal.cuzk.cz/Dokumenty/TECHNICKA_ZPRAVA_DMR_5G.pdf.
- Břízová, E. 2008: Reconstruction of vegetation development on the floodplain of the Litavka River in the Holocene (Central Bohemia, Brdy Mts.), *Sborník Národního muzea v Praze. Řada B – Přírodní vědy* 64/2-4, 173-184.
- Čáka, J. 1999: Toulání po Brdech. 4. přepracované vydání. Praha.
- Čibera, J. 2011: Geodézie v archeologii. Bakalářská práce na Katedře archeologie Filozofické fakulty Západočeské univerzity v Plzni. Plzeň.
- Dubský, B. 1947: Třemšín, k. ú. Voltuš, okr. Příbram. Nálezová zpráva. Rkp., Archiv Nálezových zpráv Archeologického ústavu AV ČR Praha, č. j. 6295/47.
- Dubský, B. 1949: Pravěk jižních Čech. Blatná.
- Durdík, T. 1981: Problematika výzkumu hradu v Čechách, *Archaeologia historica* 6, 7-18.

- Durdík, T. 1983: Hospodářské objekty a doklady výroby na hradech v povodí Berounky a severním Podbrdsku, *Archaeologia historica* 8, 471-478.
- Durdík, T. 1989: Železné předměty z hradu Rábí, *Castellologica bohemica* 1, 279-294.
- Durdík, T. 1998: Česká kastellologie v evropských souvislostech, *Archeologické rozhledy* 50, 784-789.
- Durdík, T. 1998b: Hrady kastelového typu 13. století ve střední Evropě. Praha.
- Durdík, T. 1999: Nejbližší zázemí hradu Křivoklátu, *Archaeologia historica* 24, 263 – 272.
- Durdík, T. 2000a: Ilustrovaná encyklopedie českých hradů. 2. vydání. Praha.
- Durdík, T. 2000b: Nástin problematiky českých feudálních sídel 13. století, *CB* 7, 17-50.
- Durdík, T. 2004a: K počátkům šlechtických hradů v Čechách, *Archeologické rozhledy* 56, 169-175.
- Durdík, T. 2004b: K problematice pohraničních tzv. horských hrádků, *Archaeologia historica* 29, 343-355.
- Durdík, T. 2004c: Nálezy z hradů přechodného typu (Hlavačov, Angerbach, Tachov). *Castellologica bohemica fontes* I. Praha.
- Durdík, T. 2005: Hrady. In: Cílek, V. (ed.), *Střední Brdy*. Příbram, 214-230.
- Durdík, T. 2007: *Současná česká kastellologie*. Praha.
- Durdík, T. 2007b: *Hrady přechodného typu v Čechách*. Praha.

- Durdík, T. 2010: Archeologický výzkum hradu Kamýk nad Vltavou v roce 2009, *Časopis Společnosti přátel starožitností* 118/1, 1-16.
- Durdík, T. – Bolina, P. 2001: *Středověké hrady v Čechách a na Moravě*. Praha.
- Durdík, T. – Kubů, F. – Zavřel, P. 2002: Hrad Kunžvart, *Castellologica bohemica* 8, 139-172.
- Dvořák, J. – Unger, J. 1996: Hrad Bukov ve světle studia horninového stavebního materiálu, *Archeologické rozhledy* 48, 513-515.
- Feld, I. 2004: Herrschaft, Burg und Residenz im spätmittelalterlichen Königreich Ungarn. In: Ruttkay, A. – Ruttkay, M. – Bednár, P. (eds.), *Castrum Bene 7. Burg und Siedlungsstruktur*. Nitra, 47-78.
- Fröhlich, J. 2006: *Zlato na Prácheňsku*. Písek.
- Gabriel, F. 2002: Quo vadis vědo o hradech?, *Castellologica Bohemica* 8, 499-502.
- Gabriel, F. 2006: *Teoretické aspekty studia hradní staveb*. Ústí nad Labem.
- Gabriel, F. – Kracíková, L. 2004: Die Burgen und die Siedlungen in Nordböhmen. In: Ruttkay, A. – Ruttkay, M. – Bednár, P. (eds.), *Castrum Bene 7. Burg und Siedlungsstruktur*. Nitra, 79-86.
- Gabriel, F. – Panáček, J. 1998: Severočeské hrady na kupách, *Castellologica bohemica* 6/1, 69-106.
- Gabriel, F. – Panáček, J. 2006: Hrad Lemberk, jeho vznik a vývoj, *Castellologica bohemica* 10, 109-130.
- Gabriel, F. – Panáček, J. Podroužek, K. 2011: *Helfenburk*. Hrad pražských arcibiskupů. Borek.

- Gojda, M. 2000: Archeologie krajiny. Vývoj archetypů kulturní krajiny. Praha.
- Gojda, M. – John, J. – Starková, L. 2011: Archeologický průzkum krajiny pomocí leteckého laserového skenování. Dosavadní průběh a výsledky prvního českého projektu, Archeologické rozhledy 63, 680-698.
- Gojda, M. a kol. 2004: Ancient Landscape, Settlement Dynamics and Non-Destructive Archaeology (Czech research project 1997 2002). Praha.
- Havlice, J. 2010: Hrad Vítkův Kámen – archeologický výzkum v hradním donjonu v roce 2004, Castellologica bohémica 12, 529-544.
- Hájek z Libočan, V. 2013: Kronika česká. K vydání připravil J. Linka. Praha.
- Heber, F. A. 1844: Böhmens Burgen, Vesten und Bergschlösser. Band 1. Prag.
- Hejhal, P. 2012: Počátky středověké kolonizace české části Českomoravské vrchoviny. Dissertationes archaeologica Brunenses/Pragensesque 14. Brno.
- Hille, J. P. 1913: Třemšín. Náčrtek historicko-místopisný. Rožmitál.
- Hložek, J. – Křivánek, R. – Menšík, P. 2011: Kozí hrádek (okr. Tábor). Předhradí, nebo hospodářské zázemí?, Archaeologia historica 36, 223-242.
- Hložek, J. a kol. 2013: Liškův hrad, okr. Plzeň-jih. Nové geodetické zaměření lokality a její hodnocení v kontextu soudobé hradní produkce, Archaeologia historica 38, 399-414.

- Hogen, O. 2008: Hrady na sopečných kuželech Českého středohoří a jejich ekonomické zázemí. Diplomová práce na Katedře archeologie Západočeské univerzity v Plzni. Plzeň.
- Jan, L. 2009: Hereditas, výslaha, kastelánie. Několik poznámek k terminologii a metodologii současné historiografie přemyslovského období, Časopis Matice moravské 128, 461-472
- Janiš, D. – Kohoutek, J. 2003: Královské hrady východní Moravy a jejich úloha v mocenském a správním systému ve 13. a 14. století, Archaeologia historica 28, 357-374.
- Kasl, F. 2008: Ekonomické zázemí středověkého hradu na Plzeňsku. Diplomová práce na Katedře archeologie Západočeské univerzity v Plzni. Plzeň.
- Klápště, J. 1979: Nález keramiky na zaniklé středověké osadě Sadonice (k. ú. Skuhrov, o. Příbram), Archeologické rozhledy 31, 580-583.
- Klápště, J. 2003: Poznámky o sociálních souvislostech počátků šlechtických hradů v českých zemích, Archeologické rozhledy 55, 786-800.
- Klápště, J. 2011: O rané šlechtě v českých zemích. Malý náčrtek velkého formátu. In: Doležalová, E. – Meduna, P. (eds), Co můj kostel dnes má, nemůže mi kníže odnít. Věnováno Petru Sommerovi k životnímu jubileu. Praha, 61-66.
- Klápště, J. 2012: Proměna českých zemí ve středověku. 2., rozšířené vydání. Praha.
- Klír, T. 2010: Osídlení horských oblastí Čech ve středověku a raném novověku – východiska interdisciplinárního výzkumu, Archaeologia historica 35, 373-391.
- Kočár, P. 2014: Voltuš (okr. Příbram). Zpráva o antrakotomické analýze. Č. analýzy 6/14. Rukopis.

- Kolektiv 1930: F. A. Slavíka Rožmitál pod Třemšínem a jeho okolí. 2. rozšířené vydání. Rožmitál.
- Koscelník, P. 2013: Archeologie konfliktních areálů v Čechách v 15. století. Disertační práce na Katedře archeologie Západočeské univerzity v Plzni. Plzeň.
- Kouřil, P. – Měřínský, Z. – Plaček, M. 1994: Opevněná sídla na Moravě a ve Slezsku (vznik, vývoj, význam, funkce, současný stav a perspektivy dalšího výzkumu), *Archaeologia historica* 19, 121-151.
- Kouřil, P. – Prix, D. – Wihoda, M. 2000: Hradby českého Slezska. Brno – Opava.
- Kouřil, P. – Wihoda, M. 2002: Česká kastelologie na rozcestí?, *Archaeologia historica* 27, 21-35.
- Kouřil, P. – Wihoda, M. 2004: „...Iohanes Wisthub fecit castrum nomine Vrdebergk...“. Die Burg und ihr Hinterland am Beispiel der schlesischen Materie. In: Ruttkay, A. – Ruttkay, M. – Bednár, P. (eds.), *Castrum Bene* 7. Burg und Siedlungsstruktur. Nitra, 105-134.
- Kovář, D. 2010: Středověké fortifikace v povodí Vltavy na jižním Českokrumlovsku, *Castellologica bohemica* 12, 25-53.
- Krenn, M. 2006: Bauplatz Burg. In: Durdík, T. (ed.), *Castrum Bene* 9. Burg und ihr Bauplatz. Praha, 217-230.
- Krofta, T. 2011: Povrchový průzkum hradu Třemšín. Bakalářská práce na Katedře archeologie Západočeské univerzity v Plzni. Plzeň.
- Krofta, T. 2012: Hrad obra Třemšína, místo druidského kultu či privatizovaný královský hrad? O konstruování minulosti jednoho vrchu. In: Křišťuf, P. (ed.), *Konstruování minulosti*. Sborník z 3. ročníku studentské konference Katedry archeologie a Katedry antropologie Fakulty filozofické ZČU v Plzni. Plzeň, 29-40.

- Krofta, T. – Čibera, J. (v tisku): Hrad Třemšín. Dosavadní stav poznání a výsledky nového povrchového průzkumu, *Castellologica bohemica* 13.
- Krofta, T. – Křivánek, R. (v tisku): Hrad Třemšín. Geofyzikální průzkum a jeho ověření pomocí vrtů a vzorkovací sondáže, *Archaeologia historica* 39.
- Křivánek, R., 2004: Geofyzikální metody. In: Kuna, M. a kol., *Nedestruktivní archeologie. Teorie, metody a cíle – Non-destructive archaeology. Theory, methods and goals*. Praha, 117-183.
- Kühtreiber, T. 2011: Der Gründungsbau der Burg Landštejn. Überlegungen zur zeitlichen Einordnung aus bauhistorischen Sicht, *Průzkumy památek* 18/1, 71-84.
- Kuna, M. 2004a: Nedestruktivní terénní postupy v archeologii. In: Kuna, M. a kol., *Nedestruktivní archeologie. Teorie, metody a cíle – Non-destructive archaeology. Theory, methods and goals*. Praha, 15-29.
- Kuna, M. 2004b: Prostorová archeologie. In: Kuna, M. a kol., *Nedestruktivní archeologie. Teorie, metody a cíle – Non-destructive archaeology. Theory, methods and goals*. Praha, 445-490.
- Kuna, M. a kol. 2004: *Nedestruktivní archeologie. Teorie, metody a cíle – Non-destructive archaeology. Theory, methods and goals*. Praha.
- Kuthan, J. 1993: Přemysl Otakar II. Král železný a zlatý. Král zakladatel a mecenáš. Vimperk.
- Kyncl, T. 2004: Datování dřeva z hradu Rýzmburka, *Archeologické rozhledy* 56, 214-217.

- Kypta, J. 2008: O metodě typologického výzkumu hradů (na příkladu tzv. hradů přechodného typu), *Archeologické rozhledy* 60, 565-610.
- Lehký, I. – Sýkora, M. 2010: Nové poznatky o stavební podobě hradu Oltáříku, *Castellologica bohémica* 12, 237-254.
- Lehký, I. 2012: Malý „obří hrad“ Rýzmburk. In: Kuljavceca-Hlavová, J. – Kotyza, O. – Sýkora, M. (eds.), *Hrady českého severozápadu. Sborník k životnímu jubileu Tomáš Durdíka*. Most, 149-203.
- Lhoták, J. 2008: Hrad Kašperk a jeho panství, *Castellologica bohémica* 11, 325-352.
- Líbal, D. – Lancinger, L. 2000: Počátky hradu Landštejna, *Castellologica bohémica* 7, 127-129.
- Liddiard, R. 2005: *Castles in context. Power, symbolism and landscape, 1066 to 1500*. Bollington.
- Majer, A. (v tisku): *Základy praktické geometrie pro archeology*. In: Vařeka, P. (ed.), *Terénní archeologický výzkum odkryvem*. Plzeň.
- Menclová, D. 1976a: *České hrady 1. 2., doplněné vydání*. Praha.
- Menclová, D. 1976b: *České hrady 2. 2., doplněné vydání*. Praha.
- Morávek, P. a kol. 1992: *Zlato v Českém masívu*. Praha.
- Neustupný, E. 2007: *Metoda archeologie*. Plzeň.
- Neustupný, E. 2010: *Teorie archeologie*. Plzeň.
- Nováček, K., 1991: Hengst u Rožmitálu pod Třemšínem. Předsunuté opevnění, rezidence či nedostavěný objekt?, *Hláskva* 2, 15-17.
- Nováček, K. 1993: Klasifikace povrchových stop po zaniklé těžbě surovin. Příspěvek k metodice povrchového průzkumu, *Studie z dějin hornictví* 23, 7-11. Redakčně neupravený původní text dostupný na: <http://www.kar.zcu.cz/texty/Novacek1993.htm>.

- Nováček, K. 1994: K počátkům Březnice, Podbrdsko 1, 17-37.
- Nováček, K. 1995: Zaniklé náhorní osídlení na Jinecku. K formám vrcholně středověké kolonizace brdského lesa, Podbrdsko 2, 7-37.
- Nováček, K. 1997: Nádoba z mincovního nálezu v Kolvíně, Podbrdsko 4, 171-172.
- Nováček, K. 2012: Komentář ke studii Jana Klápště „Adel, Burg und Herrschaft– eine ewig strittige Problematik der tschechischen Mediävistik?, Medievistické fórum časopisu Studia mediaevalia Pragensia. Dostupné na: <http://praha5.ff.cuni.cz/smp/?q=node/124>.
- Nováček, K. v tisku: Archeologické dědictví středních Brd. Současný stav poznání a problematika jeho ochrany. In: Brdy povojenské.
- Nováček, K. – Petr, L. 2009: Praepositura in solitudo: Ostrovská cella Baštiny (Teslín) a archeologie nejmenších řádových založení, Archeologické rozhledy 61, 285-302.
- Nováček, K. – Vařeka, P. 1992: Středověká výroba dehtu a smoly na Příbramsku I. Výzkum dehtářského pracoviště u Stěžova, Muzejní a vlastivědné práce – Časopis Společnosti přátel starožitností 30/100, 13-25.
- Nováček, K. – Vařeka, P. 1993: Středověká výroba dehtu a smoly na Příbramsku II., Muzejní a vlastivědné práce – Časopis Společnosti přátel starožitností 31/101, 20-28.
- Novobilský, M. 1998: Neznámé podbrdské hrady. Strašná skála a Liškův hrad. Edice zapomenuté hrady, tvrze a místa 20. Plzeň.
- Píč, J. L. 1909: Starožitnosti země České. Díl III . Čechy za doby knížecí. Svazek 1. Část archaeologická. Praha.

- Plaček, M. 2001: Ilustrovaná encyklopedie moravských hradů, hrádků a tvrzí. Praha.
- Plaček, M. 2008: Ke vztahu sídel nižší šlechty a jejich hospodářského zázemí, *Archaeologia historica* 33, 209-220.
- Poche, E. a kol. 1977: Umělecké památky Čech 1 (A-J). Praha.
- Poche, E. a kol. 1980: Umělecké památky Čech 3 (P-Š). Praha.
- Profous, A. 1951: Místní jména v Čechách: jejich vznik, původní význam a změny. Díl 3. M – Ř. Praha.
- Profous, A. - Svoboda, J. 1957: Místní jména v Čechách: jejich vznik, původní význam a změny. Díl IV. S-Ž. Praha.
- Procházka, R. – Vařeka, P. a kol. 2005: Manuál terénního archeologického výzkumu odkryvem. Popis stratigrafických jednotek. Plzeň.
- Prokop, A. 1904: Die Markgrafschaft Mähren in kunstgeschichtlicher Beziehung. Wien.
- Razím, V. 2004: Nad počátky hradů české šlechty, *Archeologické rozhledy* 56, 176-214.
- Razím, V. 2005: O tzv. hradech přechodného typu, *Archeologické rozhledy* 57, 351-380.
- Razím, V. 2011: K počátkům hradu Landštejna, *Průzkumy památek* 18/1, 31-70.
- RBM V.: Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae. Pars V. (1346-1355). Fasciculus I. (1346-1348). Ed. J. Spěváček. Praha.
- Růžek, V. 2001a: Sedláčka Atlas erbů a pečetí české a moravské středověké šlechty. Svazek 2. Praha.

- Růžek, V. 2001b: Sedláčka Atlas erbů a pečetí české a moravské středověké šlechty. Svazek 3. Praha
- Růžek, V. 2003: Augusta Sedláčka Atlas erbů a pečetí české a moravské středověké šlechty. Svazek 5. Atlas pečetí, soupisy, rejstříky, faksimilie. Praha.
- Sádlo, J. – Peške, L. 1993: Environmental conditions within the ALRNB research transects, Památky archeologické 84/2, 95-101.
- Sádlo, J. a kol. 2005: Krajina a revoluce. Významné přelomy ve vývoji kulturní krajiny Českých zemí. Praha.
- Sedláček, A. 1897: Hrady, zámky a tvrze Království českého 11. Prachensko. Fotoreprint původního vydání z roku 1997. Praha.
- Sedláček, A. 1997: Paměti z mého života. 2., upravené vydání. Praha.
- Skalický, V. 1988: Regionálně fytogeografické členění. In: Hejný, S. – Slavík, B. (eds.), Květena České socialistické republiky 1. Praha, 103-121.
- Sklenář, K. 2011: Pravěké a raně středověké nálezy v Čechách do roku 1870. Pramenná základna romantického období české archeologie. Fontes Archaeologici Pragenses 36. Praha.
- Slavík, F. A. 1890: Rožmitál a jeho okolí. Rožmitál.
- Slivka, M. 2004: Die Burg in der religiösen Vorstellung des Menschen (zur Symbolik des Turmes). In: Ruttkay, A. – Ruttkay, M. – Bednár, P. (eds.), Castrum Bene 7. Burg und Siedlungsstruktur. Nitra, 265-288.
- Smejtek, L. – Nováček, K. 1993: Výsledky archeologického výzkumu v Rožmitále pod Třemšínem (okr. Příbram), Castellologica bohemica 3, 187-200.

- Smolová, V. 2007: Benediktinské probošství na Teslíně, Podbrdsko 14, 7-32.
- Soukupová, S. 2011: Jan Pavel Hille. Blatenský kněz a regionální historik. Blatná.
- Šimeček, P. 2011: Zrození hradu. K technologii počáteční fáze nedokončeného hradu u Újezdu u Kunštátu. In: Měřínský, Z. (ed.), Hrad jako technologický problém. Technologie a formy výstavby středověkých opevněných sídel (Brno 20.11.2007), *Archaeologia mediaevalis Moravica et Silesiana* II/2010.
- Šimůnek, R. 2008: Rezidenční dvory české šlechty v pozdním středověku. In: Dvořáčková-Malá, D. – Zelenka, J. (eds.), *Dvory a rezidence ve středověku II. Skladba a kultura dvorské společnosti*.
- Šimůnek, R. 2009: Šlechtická reprezentace a její výrazové prostředky v pozdním středověku (modelové příklady ze západních Čech). In: *Historická dílna III. Sborník příspěvků za rok 2008. Plzeň*.
- Šimůnek, R. 2010: Hrad jako symbol v myšlení české středověké šlechty, *Český časopis historický* 108/2, 185-219.
- Šnobl, J. v tisku a: Hradiště Třemšín. Dosavadní stav poznání, *Archeologické výzkumy v jižních Čechách* 27.
- Šnobl, J. v tisku b: Hradiště Třemšín a krajina jižních Brd - archeologický průzkum "marginální" oblasti. Diplomová práce na Katedře archeologie Západočeské univerzity v Plzni. Plzeň.
- Štěpán, J. 1982a: Poznámky k fytogeografii Brd a Podbrdsku, *Vlastivědný sborník Podbrdsku* 22, 127-141.
- Štěpán, J. 1982b: Dějiny dřevin a lesních porostů v Brdech, *Vlastivědný sborník Podbrdsku* 22, 143-156.

- Štěpán, J. 1988: Členění Brd a Podbrdsko podle některých přírodních faktorů, *Vlastivědný sborník Podbrdsko* 27 (1984), 5-15.
- Tlapák, J. 1988: K vývoji stavu lesů a druhové skladbě dřevin na Rožmitálsku, Příbramsku a Březnicku do počátku druhé poloviny 19. století, *Vlastivědný sborník Podbrdsko* 27 (1984), 16-63.
- Tomášek, M., 2007: *Půdy České republiky*. 4. vydání. Praha.
- Třeštík, D. 1999: *Mysliti dějiny*. Praha – Litomyšl.
- Třeštík, D. – Žemlička, J. 2007: O modelech vývoje přemyslovského státu, *Český časopis historický* 105/1, 122-163.
- Tříška, K. (ed.) 1986: *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku V. Jižní Čechy*. Praha.
- Úlovec, J. 2006: *Tvrz ve Hvoždanech, Podbrdsko* 13, 7-21.
- Vaniček, V. 2000: *Velké dějiny zemí Koruny české II. 1197-1250*. Praha – Litomyšl.
- Vařeka, P. a kol. 2011: Středověké osídlení Rokycanska a problematika zaniklých vsí, *Archaeologia historica* 36/2, 319-342.
- Velímský, T. 1998: *Trans montes, ad fontes! Přes hory, k pramenům! K roli újezdů při středověké kolonizaci středních a vyšších poloh na území severozápadních Čech*. Most.
- Waldhauser, J. – Fröhlich, J. 1992: Čtyřúhelníkové valy u Bělčic na Blatensku v jižních Čechách, *Archeologické rozhledy* 44, 637-645.
- Wihoda, M. 2001: recenze na knihu *Tomáš Durdík – Pavel Bolina: Středověké hrady v Čechách a na Moravě*, *Archeologické rozhledy* 53, 654-657.

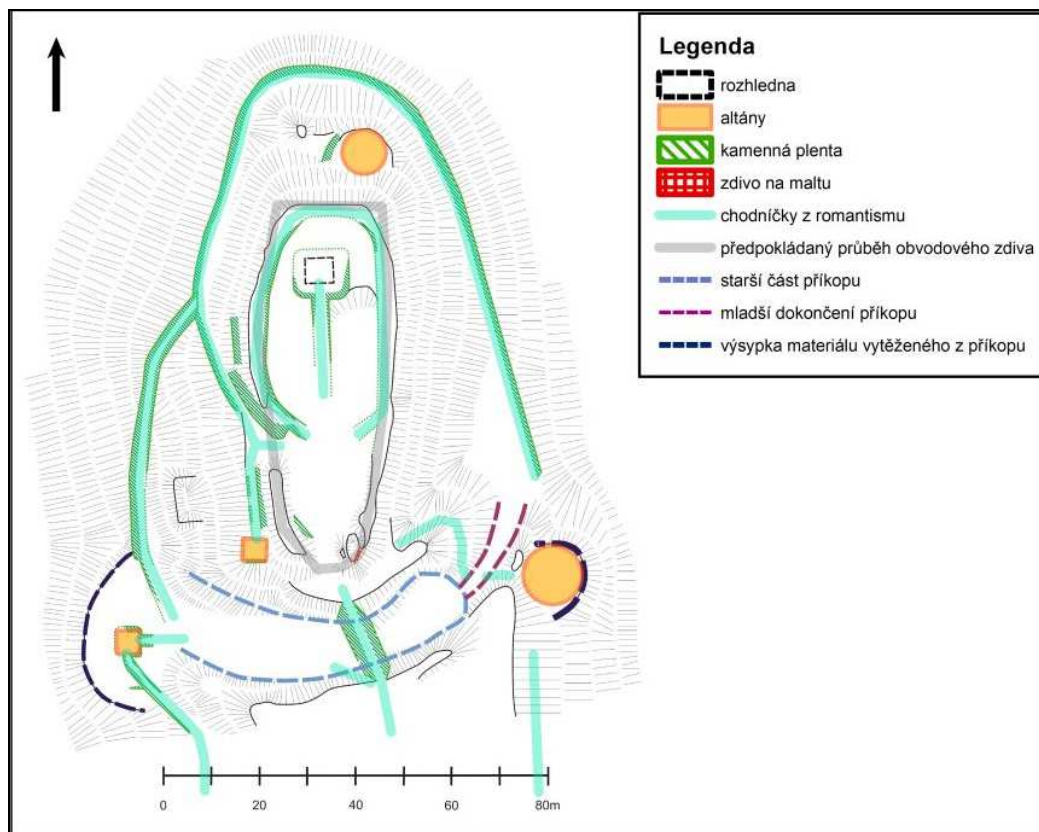
- Wihoda, M. 2009: Přemyslovská medievistika o sobě a sobě. Melancholické rozjímání nad „budováním českého státu, Časopis Matice moravské 128, 447-459.
- Záruba, F. 2012: Valdek – příspěvek k poznání stavebního vývoje hradu, Časopis Společnosti přátel starožitností 120/3-4, 197-209.
- Zitová, L. 2013: Archeologické doklady brigantin ze 14. - 15. století ve středoevropském prostoru. Bakalářská práce na Katedře archeologie Západočeské univerzity v Plzni. Plzeň.
- Žákovský, P. 2006: Analýza železných předmětů z Ježova hradu u Stínavy. Diplomová práce na Ústavu archeologie a museologie Masarykovy univerzity v Brně. Brno.
- Žemlička, J. 2002: Počátky Čech královských. 1198-1253. Proměna státu a společnosti. Praha.
- Žemlička, J. 2003: České 13. století: „privatizace“ státu, Český časopis historický 101/3, 509-541.
- Žemlička, J. 2011: Přemysl Otakar II. Král na rozhraní věků. Praha.
- Žemlička, J. 2012: K pozemkové výbavě české nobility ve starším středověku, Český časopis historický 110/2, 189-231.

11 RESUMÉ

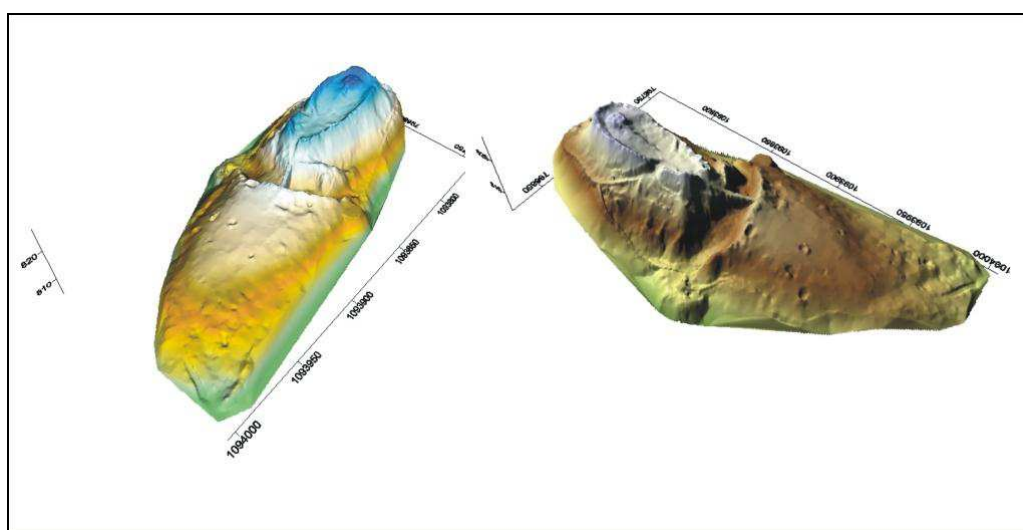
The study is interested in the "Třemšín" castle which is located in Central Bohemia. The main objective is explanation of the construction of the castle at this area and identification of the builder. The work is divided into several parts. In introduction I summarized current knowledge about this site. The theoretical part is focused on symbolical aspect of castles "castle as an indicator of social status". On the other hand, the theoretical part engaged the economy connection between castle and settlement around the castle. In the practical part is mentioned geodetic survey, geophysical survey, pedological boreholes, sampling pit holes, evaluation

of pottery finds and surface surveying with using the maps, surface artefact survey and LIDAR. As another element of this part is interpretation of appearance of forest in the past. By applying non-destructive survey, we identified the massive layer of stone rubble, which is the reason why geophysical survey can not help us to find the castle buildings and make impossible to perform pedological survey at some places of this site. On the other hand, this stony layer preserved the remains of the castle. The pottery assemblage confirmed dating of the site to 13th century. The closest settlement was identified in distance more than two kilometres. This fact is completely unusual in this type of castles. The discussion is dedicated to three possibilities for the origins of the castle Třemšín: 1) Castle was built by lords from Třemšín 2) lords from Rožmitál 3) or the Czech king. The possibilities 1 and 2 were denied. So the most probable possibility is that Třemšín castle was built by Czech king.

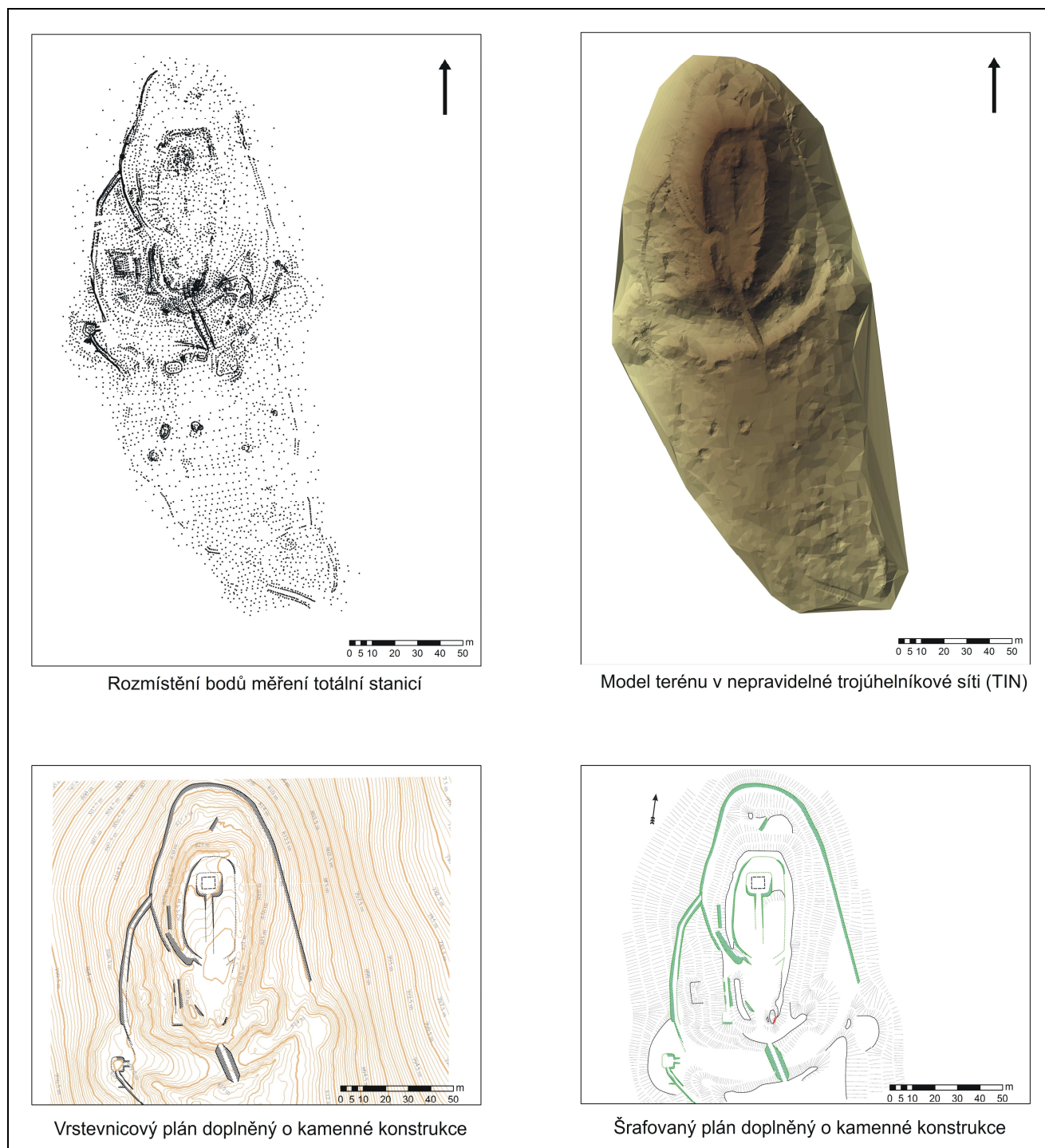
12 PŘÍLOHY

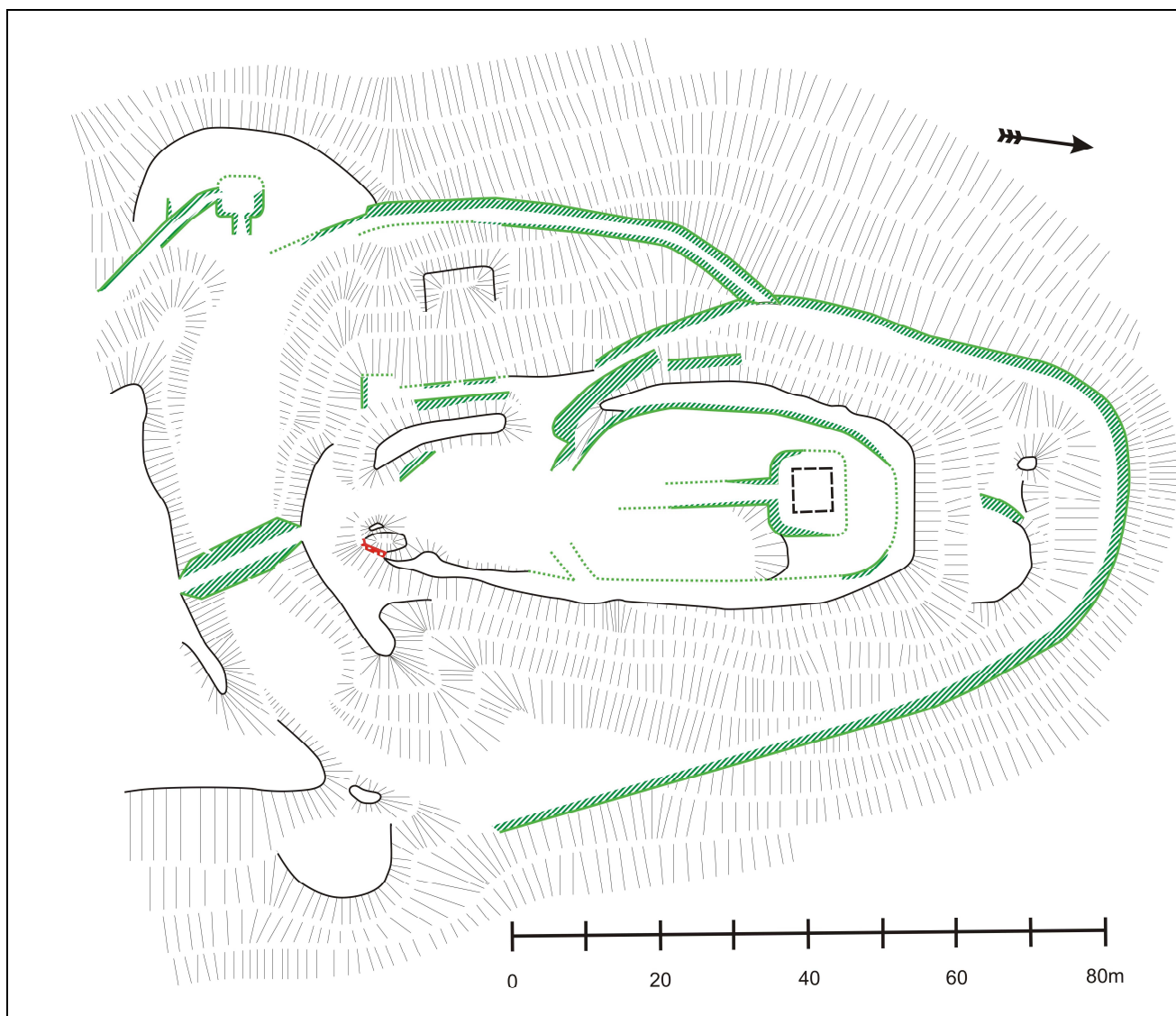
Obrázek 1: Interpretace výsledků vizuálního povrchového průzkumu. Na základě zaměření T. Krofity a J. Čibery, upravil T. Krofta.

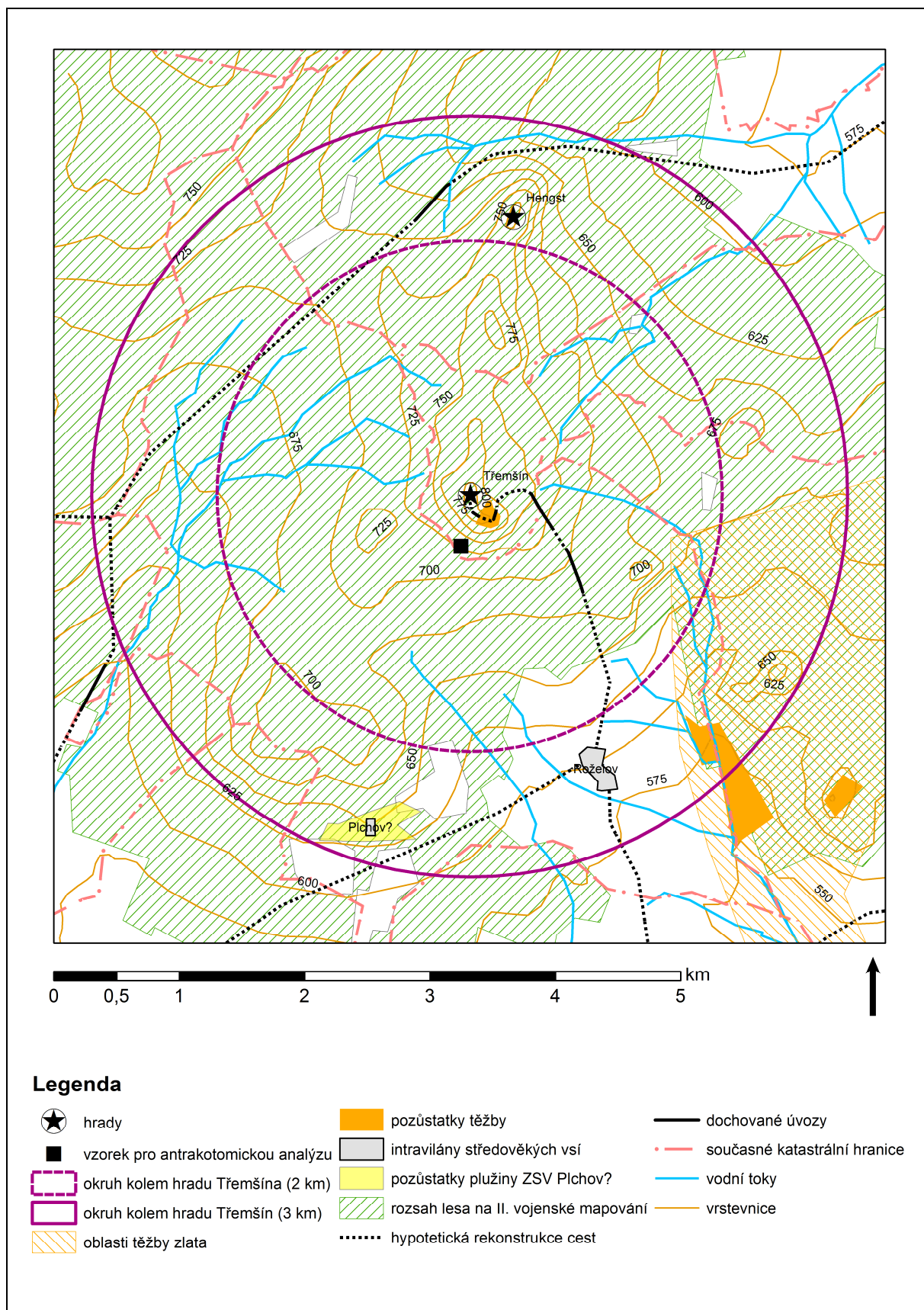
Obrázek 2: Digitální modely terénu na základě zaměření T. Krofity a J. Čibery. Vizualizace T. Krofta.

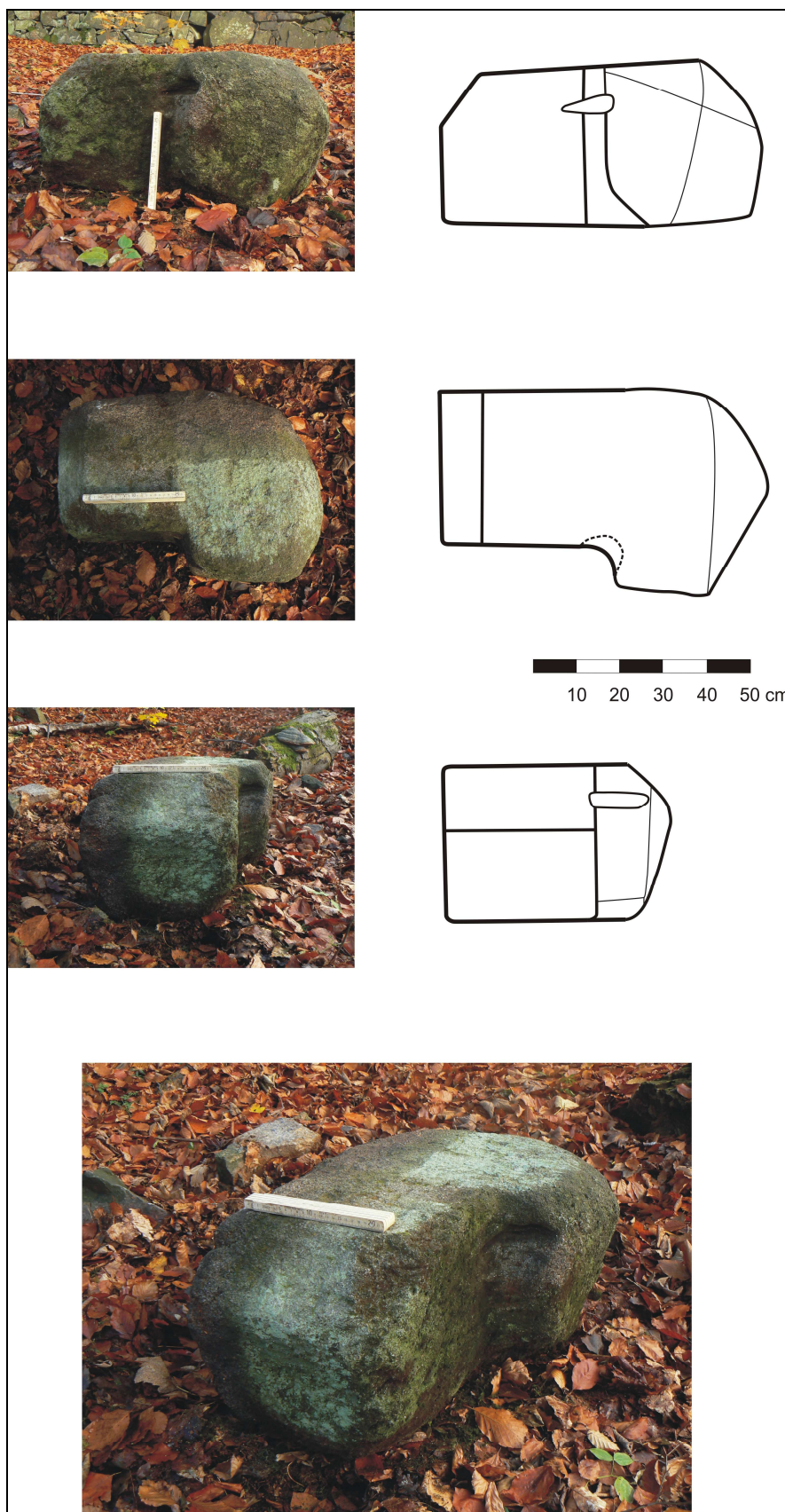
Obrázek 3: Čtyři způsoby vizualizace geodetického měření hradu Třemšín, které zároveň mohou ilustrovat postup v tvorbě plánu. Na základě dat LLS a zaměření T. Krofta a J. Čibery vytvořil T. Krofta.

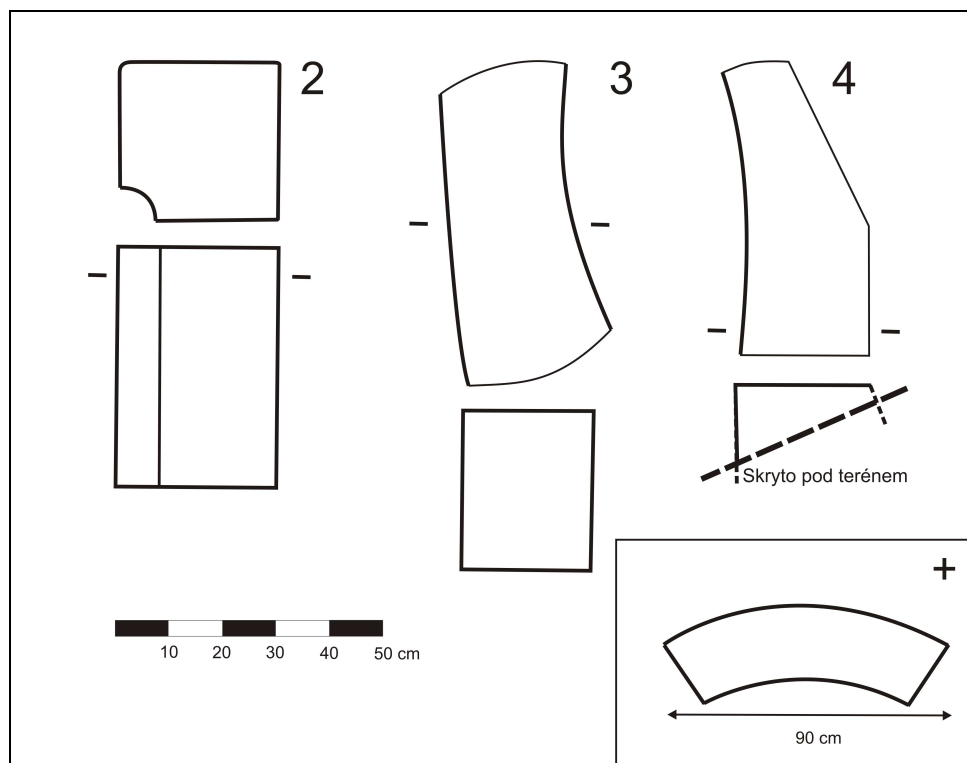
Obrázek 4: Šrafovaný plán hradu Třemšín. Zeleně kamenné tarasy z romantismu, červeně zdivo na maltu. Čárkovaně obrys současné rozhledny. Kresba T. Krofta.

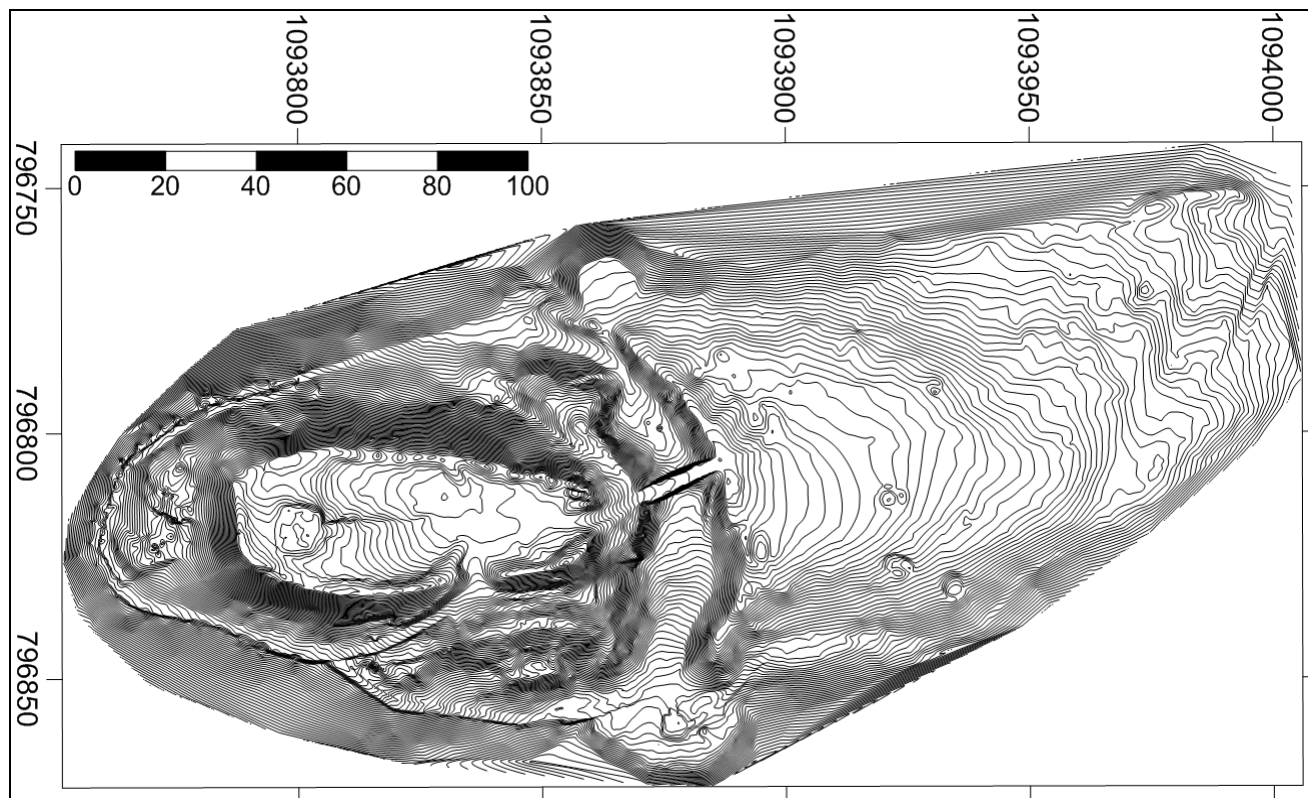
Obrázek 5: Orientační plánec okolí hradu Třemšín. Kresba: T. Krofta.

Obrázek 6: Odrazník portálu brány. Foto a kresba: Krofta, 2013.

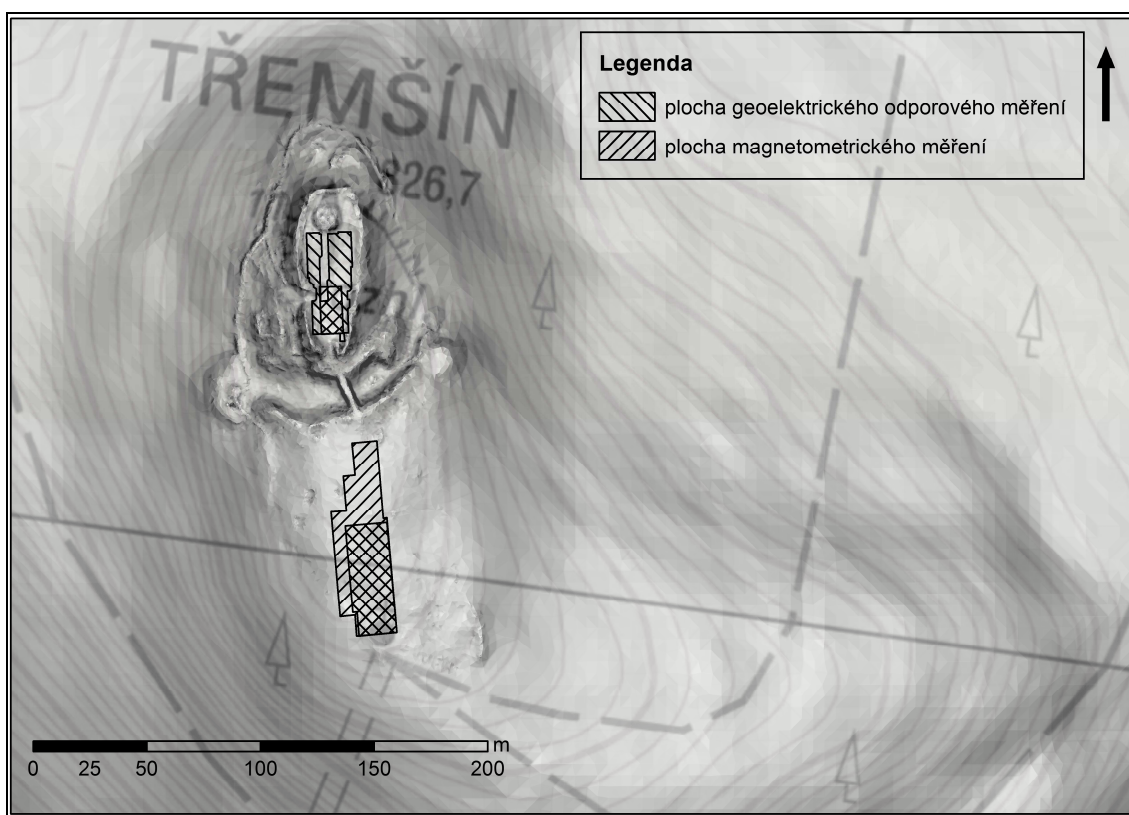
Obrázek 7: Kamenické články. Jejich čísla odpovídají číslům na plánu obr. 34. Křížkem označen článek dokumentovaný J. Čákou a v současnosti nezvěstný. Kresba: Krofta.

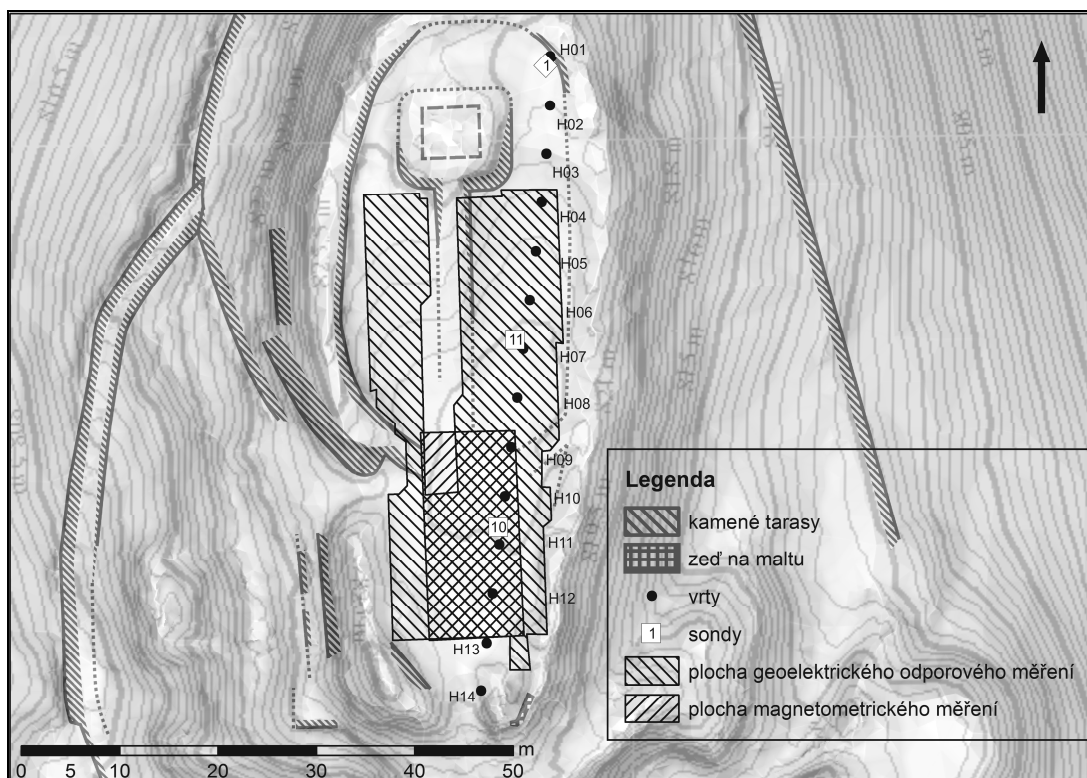
Obrázek 8: Vrstevnicový plán hradu a přepolí na základě zaměření totální stanicí. Krok vrstevnic po 0,2 m. Sever vlevo. Zaměření T. Krofta a J. Čibera. Vizualizace T. Krofta.

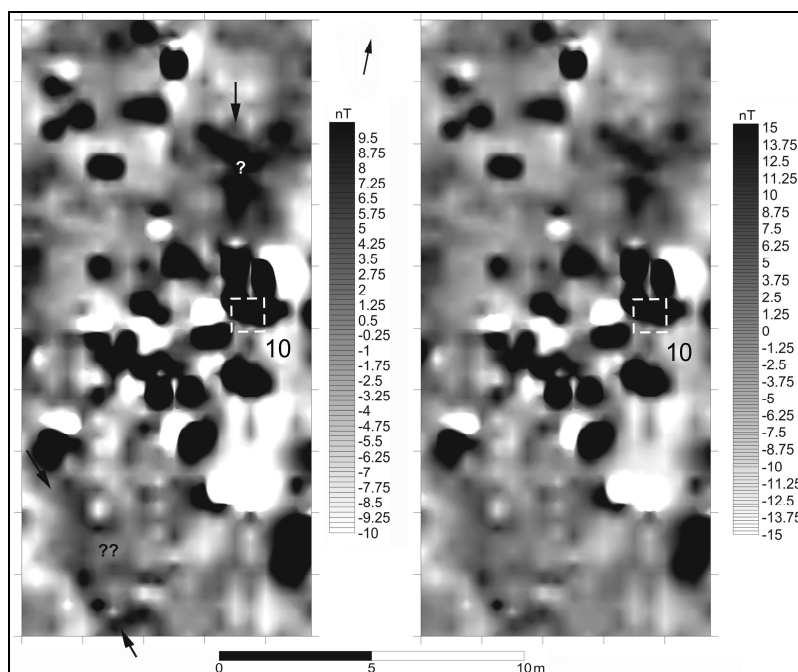
Obrázek 9: Pohled přes předpolí směrem k hradu. Roztátý sníh zdůrazňuje terénní depresi. Foto: Krofta 2011.

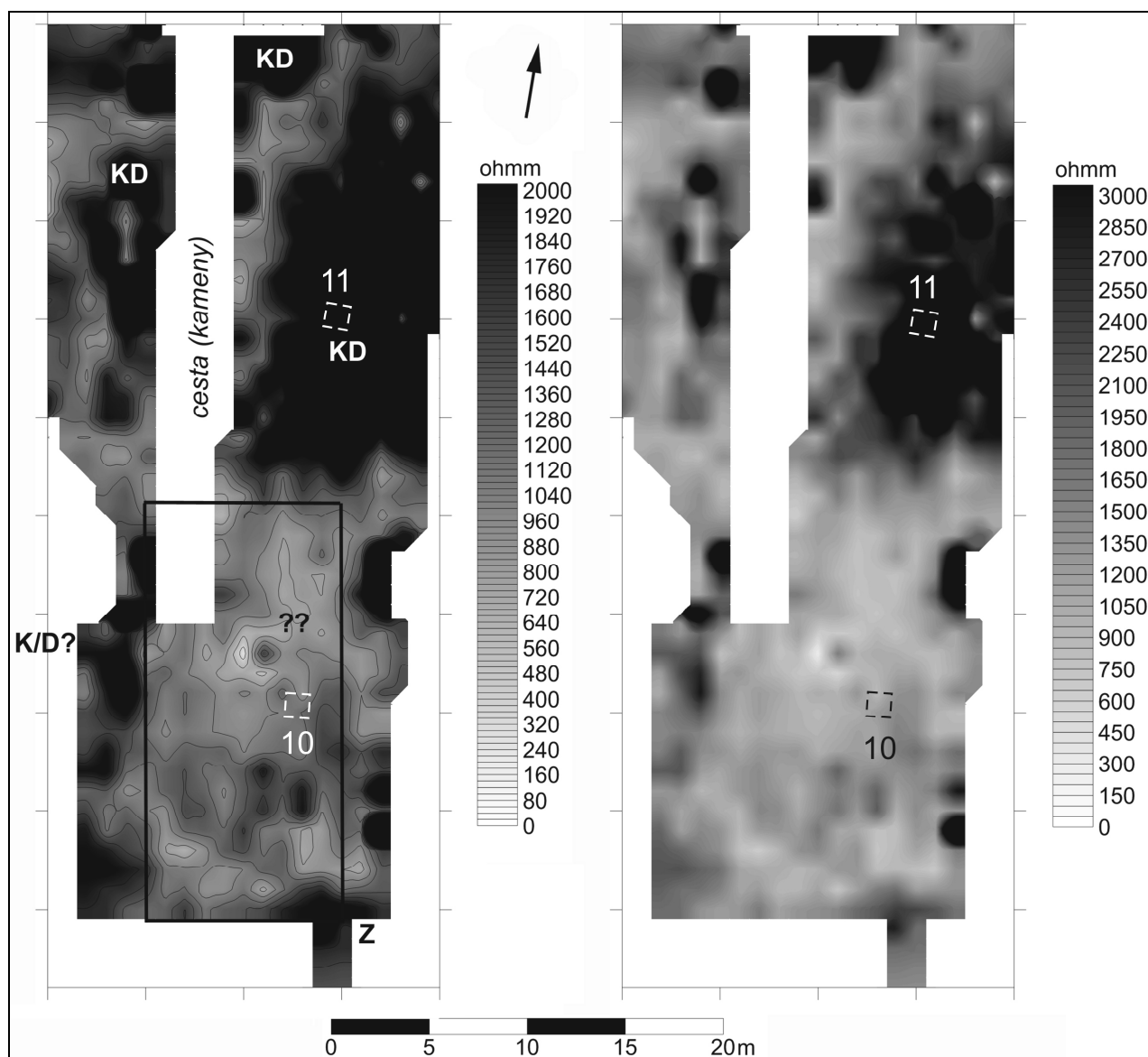
Obrázek 10: Rozmístění ploch geofyzikálního měření na podkladě plánu hradu a základní mapy 1:10 000. Geodetické zaměření: Čibera – Krofta.

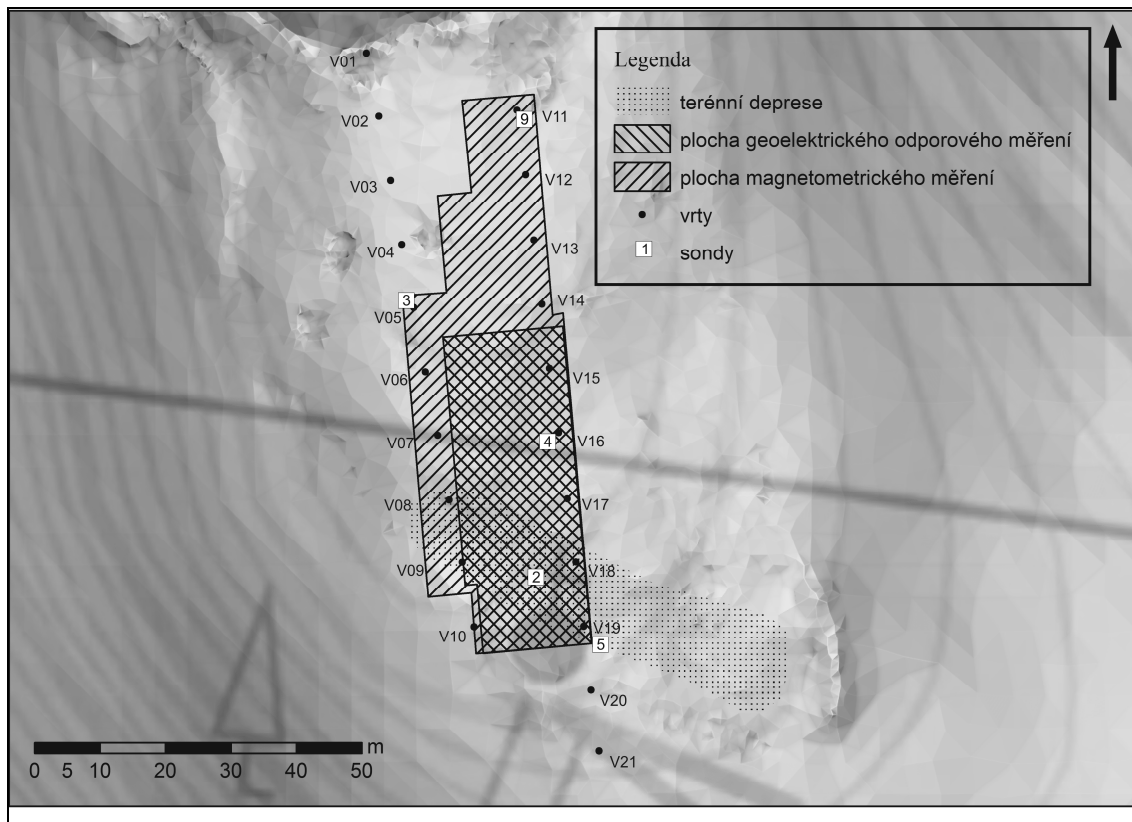
Obrázek 11: Plochy geofyzikálního měření a rozmístění vrtů a sond v jádře hradu.
Geodetické zaměření: Čibera – Krofta - Šnobl.

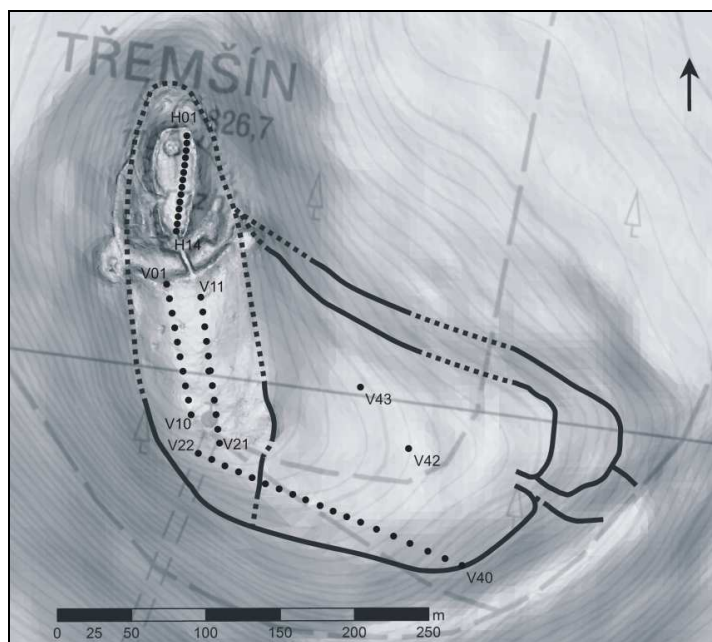
Obrázek 12: Dva příklady zobrazení výsledku magnetometrického měření plochy uvnitř hradu (? – místo možných vypálených materiálů, vrstev nebo ohnišť, ?? - magnetická linie nejasného původu, přerušovanou čarou sonda 10; plocha: 10 x 20 m). Měřil: Křivánek, 2013).

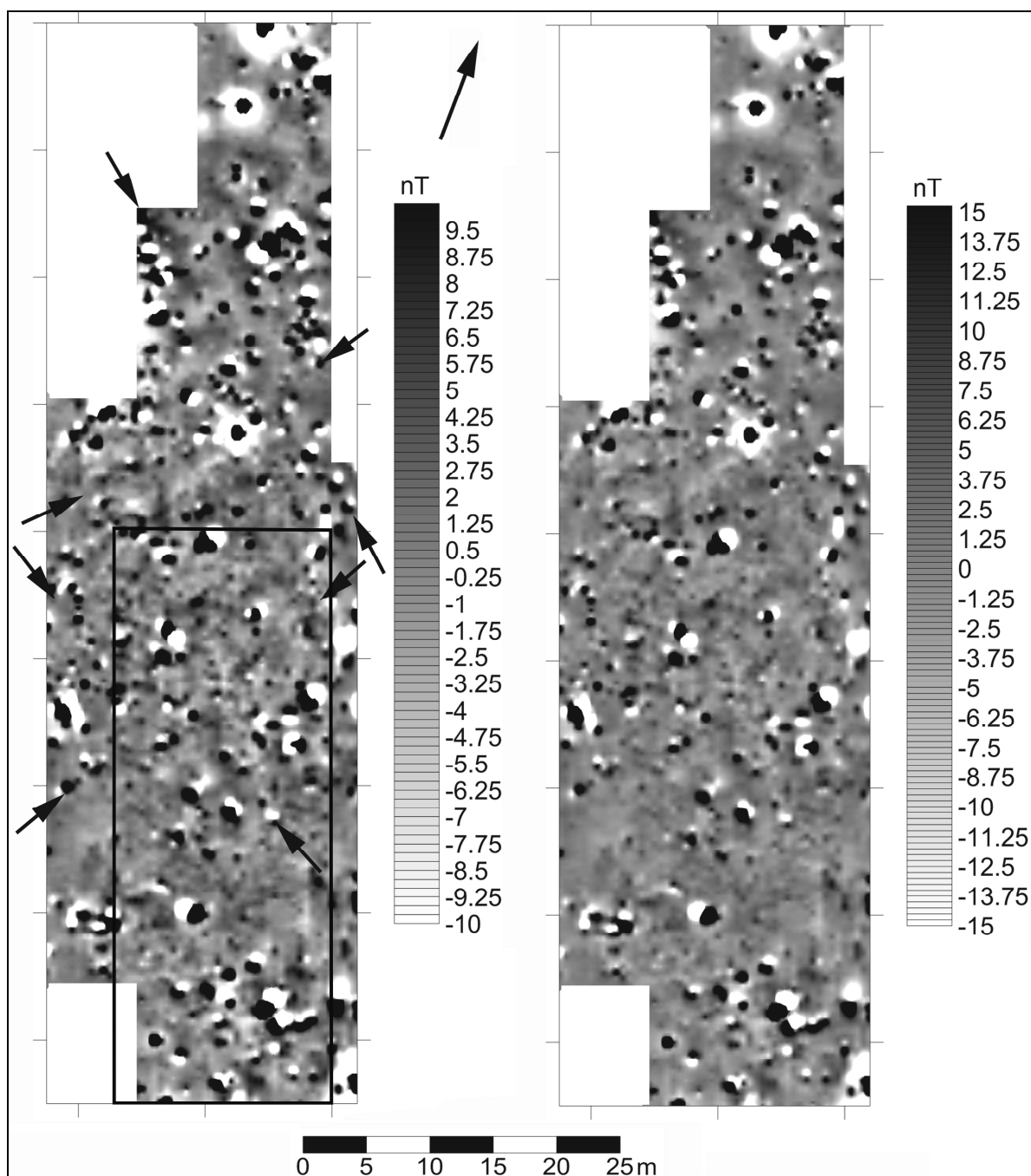
Obrázek 13: Dva příklady zobrazení výsledku geoelektrického odporového měření plochy uvnitř hradu s vyznačením dílčí plochy magnetometrického měření (KD – kamenné destrukce nebo kumulace, Z – relikt zdiva objektu vně měřené plochy, Z/D? – relikt zdiva nebo kamenné destrukce, ?? – hlinitokamenité vrstvy nebo narušení terénu, přerušovanou čarou sondy 10 a 11; plocha: cca 20 x 45 m). Měřil: Křivánek, 2013.

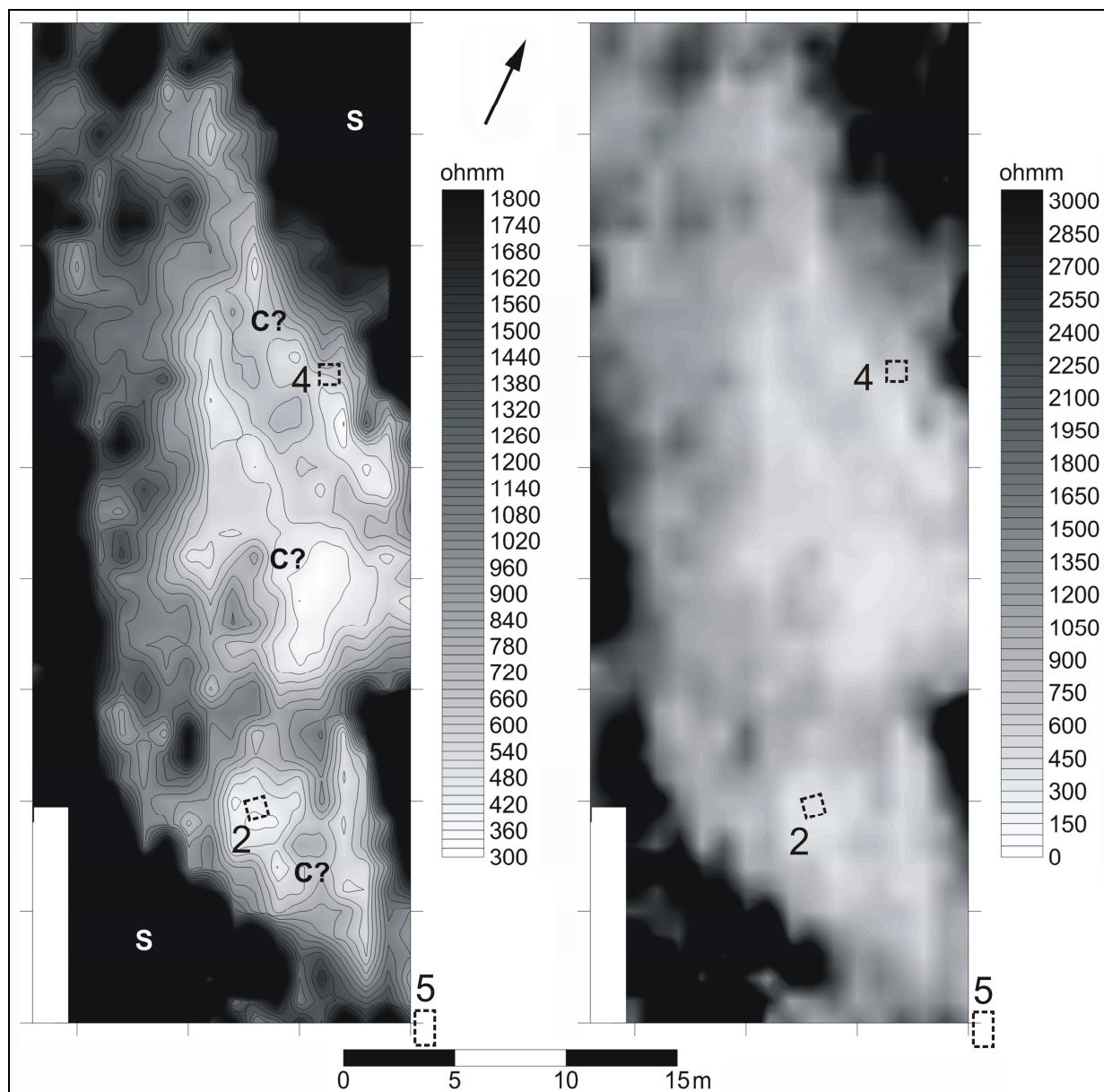
**Obrázek 14: Plochy geofyzikálního měření a rozmístění vrtů a sond v předpolí hradu.
Geodetické zaměření: Čibera – Krofta - Šnobl.**

Obrázek 15: Rozmístění pedologických vrtů. Plnou čarou dochované valy staršího hradiště, tečkovaně rekonstrukce jejich nedochovaného průběhu. Zaměření: Čibera – Krofta – Šnobl.

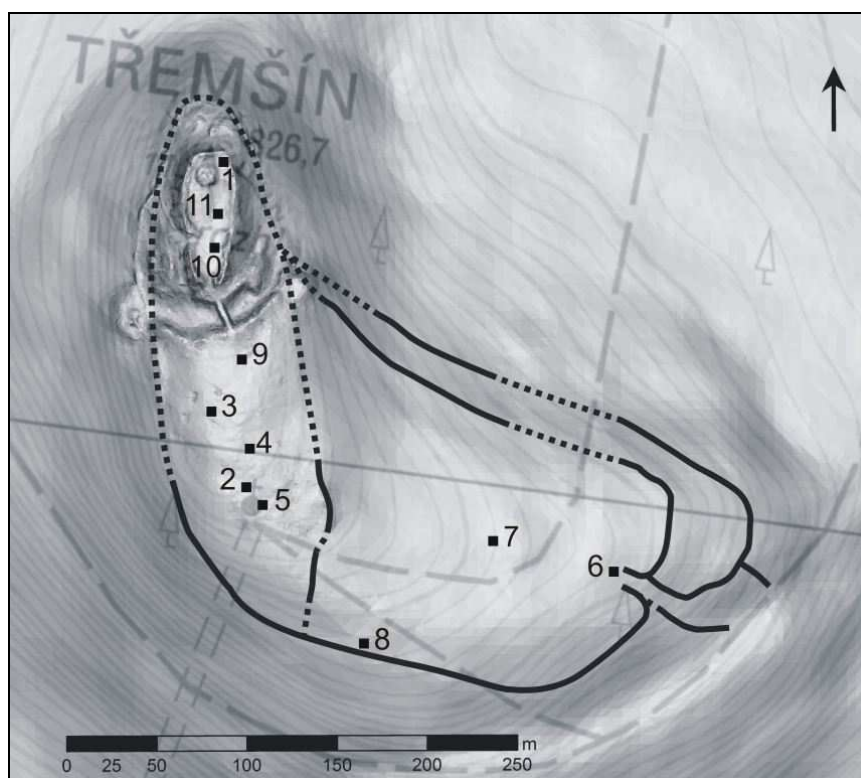
Obrázek 16: Dva příklady zobrazení výsledku magnetometrického měření plochy jižního předpolí s vyznačením dílčí plochy geoelektrického odporového měření (šipky – náznaky linií magnetických anomálií; plocha: cca 20 x 85 m). Měřil: Křivánek 2013.

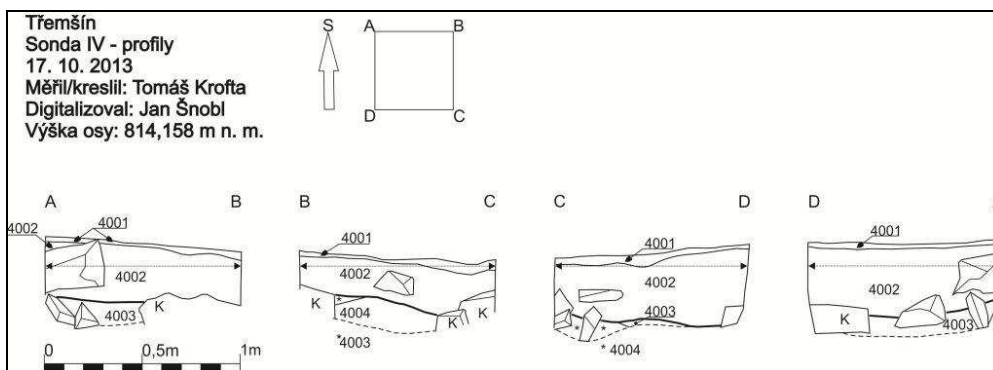
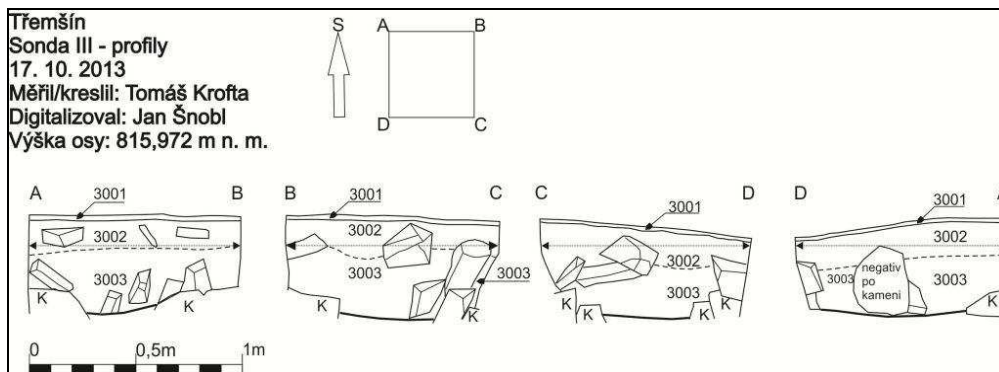
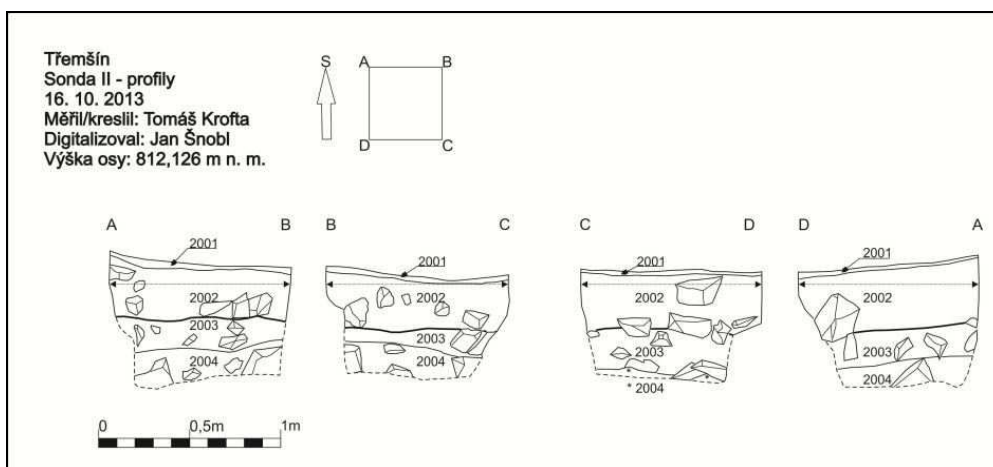
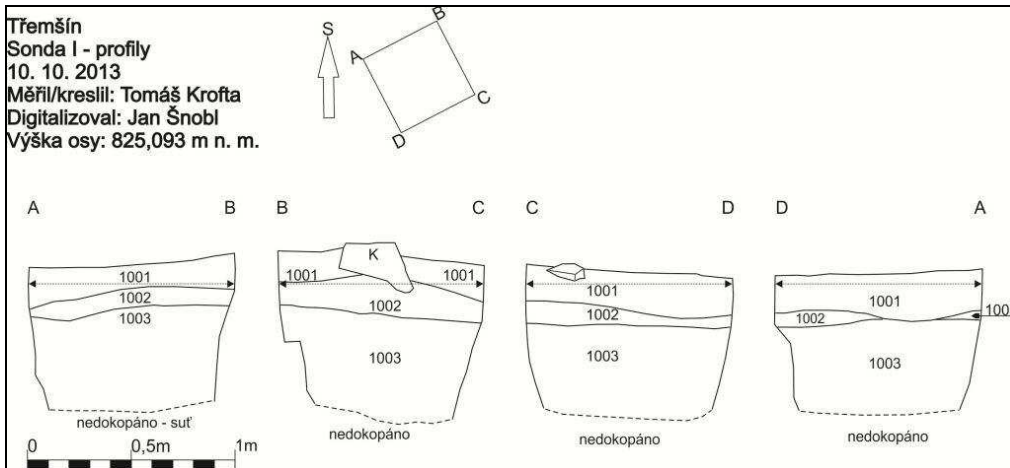
Obrázek 17: Dva příklady zobrazení výsledku geoelektrického odporového měření jižního segmentu plochy jižního předpolí (C? – projev reliktnů několika přístupových cest, S – vliv blízkého skalního podloží, čárkovaně sondy 2, 4 a 5; plocha: cca 17 x 45 m). Měřil: Křivánek, 2013.

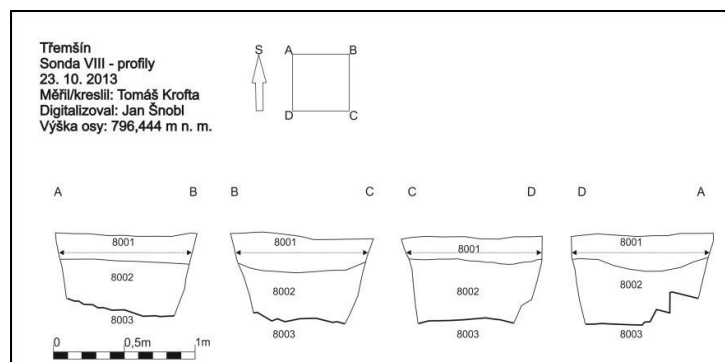
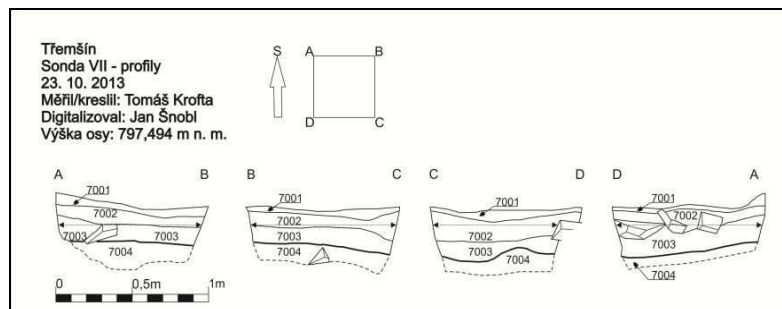
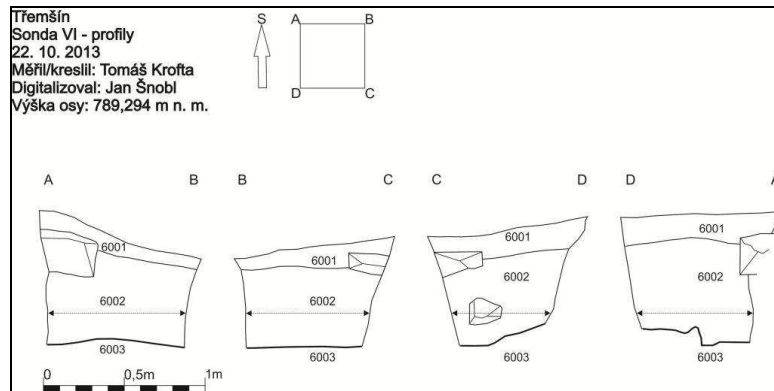
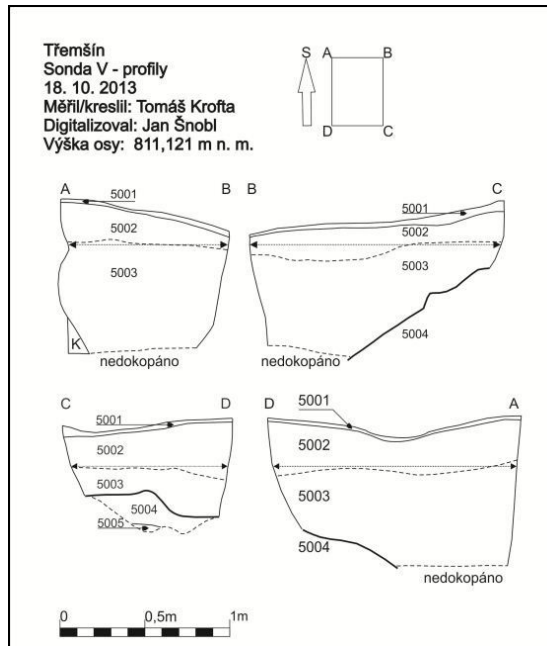

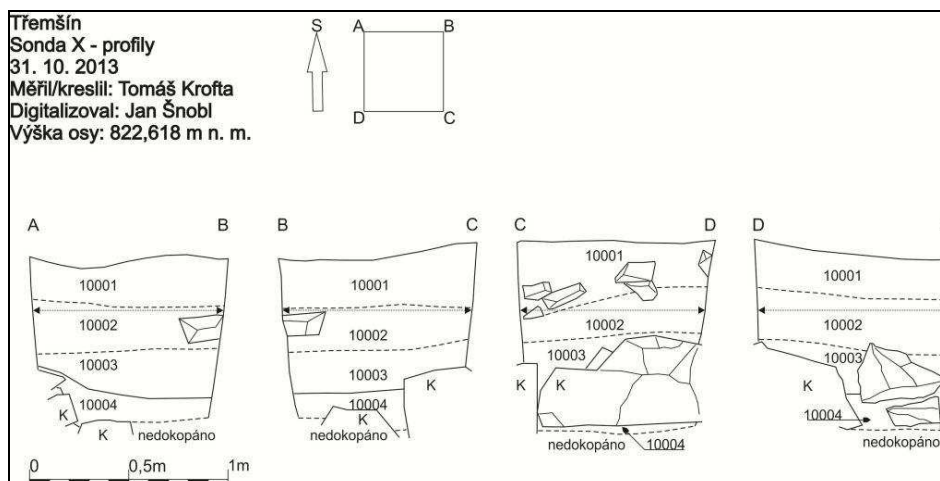
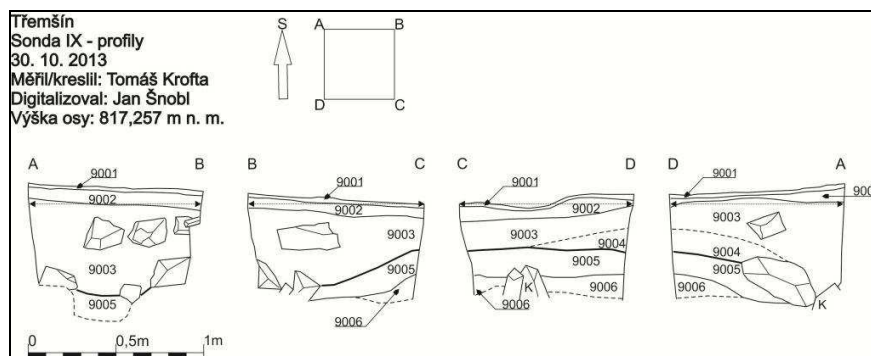
Obrázek 18: Zarovnaný povrch kamenné destrukce po odkrytí drnu v sondě 11. Foto: Krofta, 2013.

Obrázek 19: Rozmístění vzorkovacích sond. Plnou čarou dochované valy staršího hradiště, tečkovaně rekonstrukce jejich nedochovaného průběhu. Zaměření: Čibera – Krofta - Šnobl.

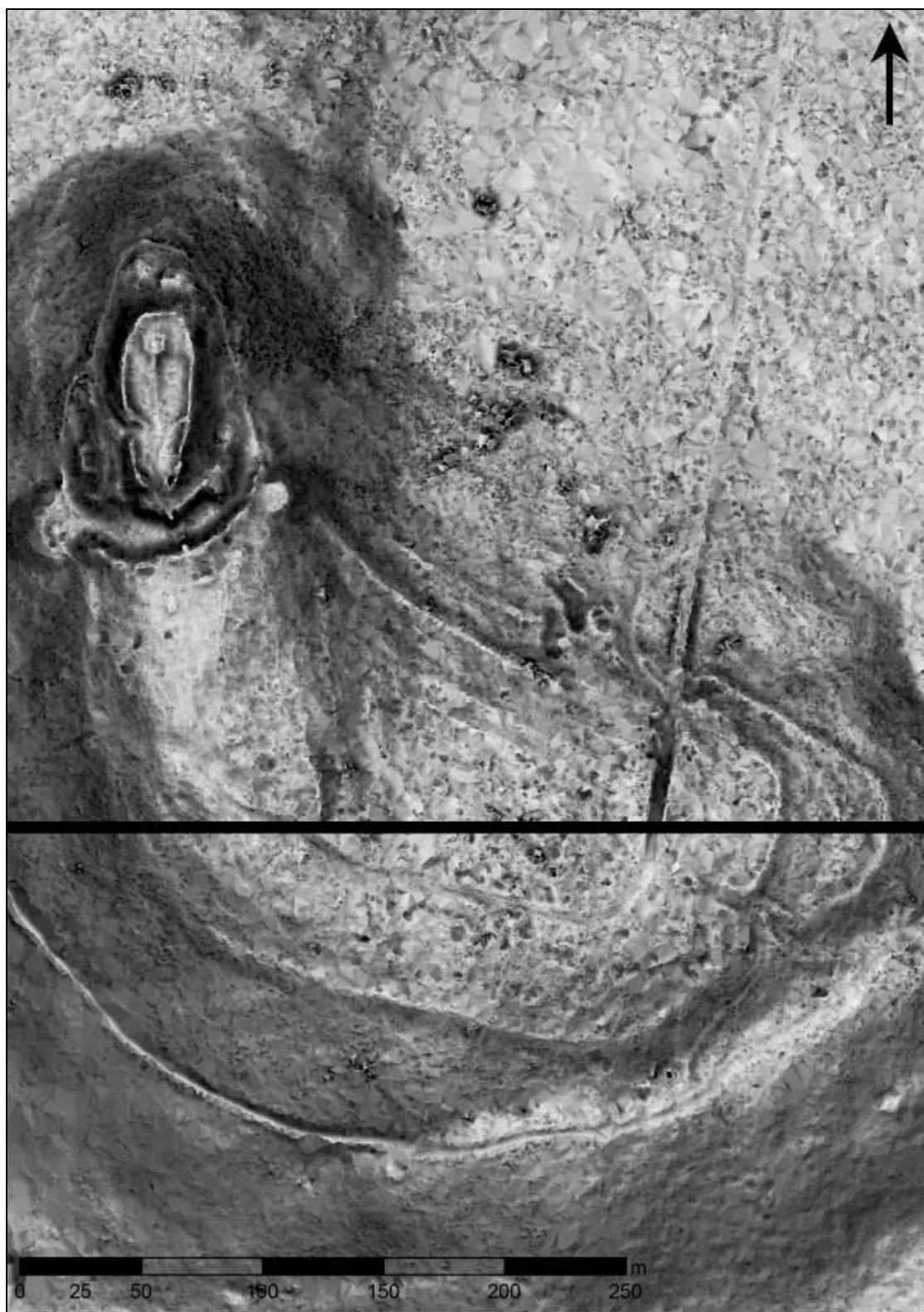

Obrázek 20: Hrad v představě J. Čáky v období romantismu. Převzato z: Čáka 1999, 197.

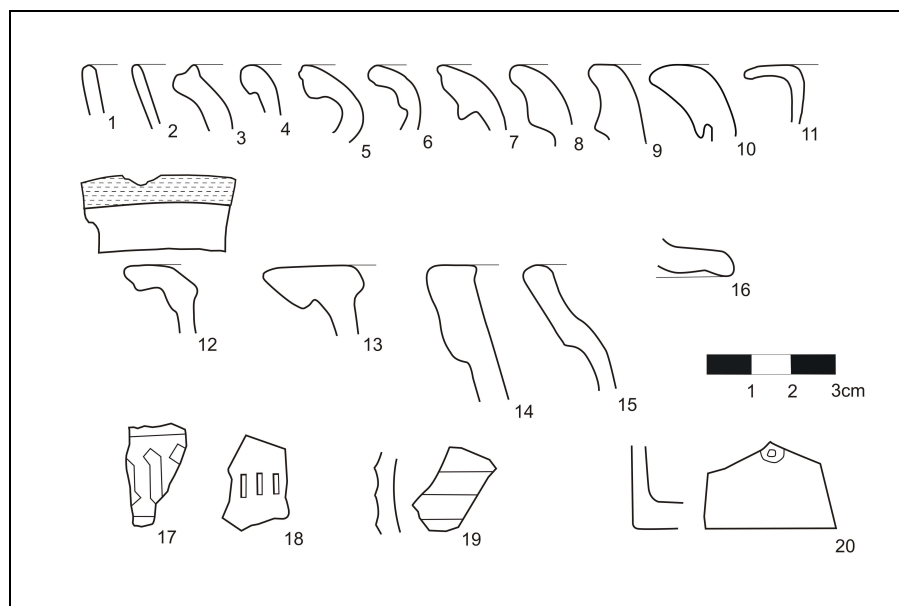

Obrázek 21: Neodborný výkop v jihovýchodním rohu jádra obnažující nejvýraznější pozůstatek středověké hradby hradu. Foto T. Krofta, 2011.

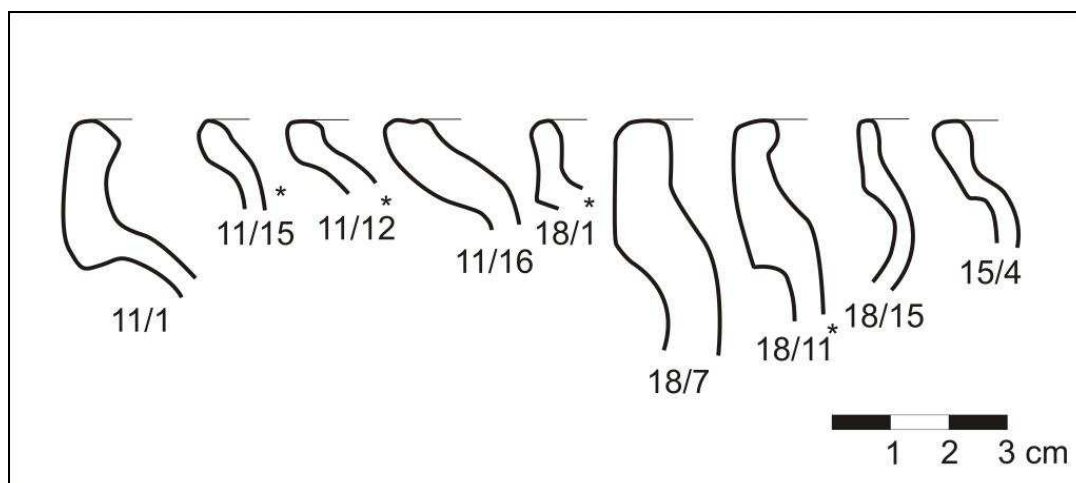

Obrázek 22: Digitální model reliéfu Třemšína na základě leteckého laserového skenování zobrazený metodou sky-view factor. Patrný je areál hradu i opevnění staršího hradiště.

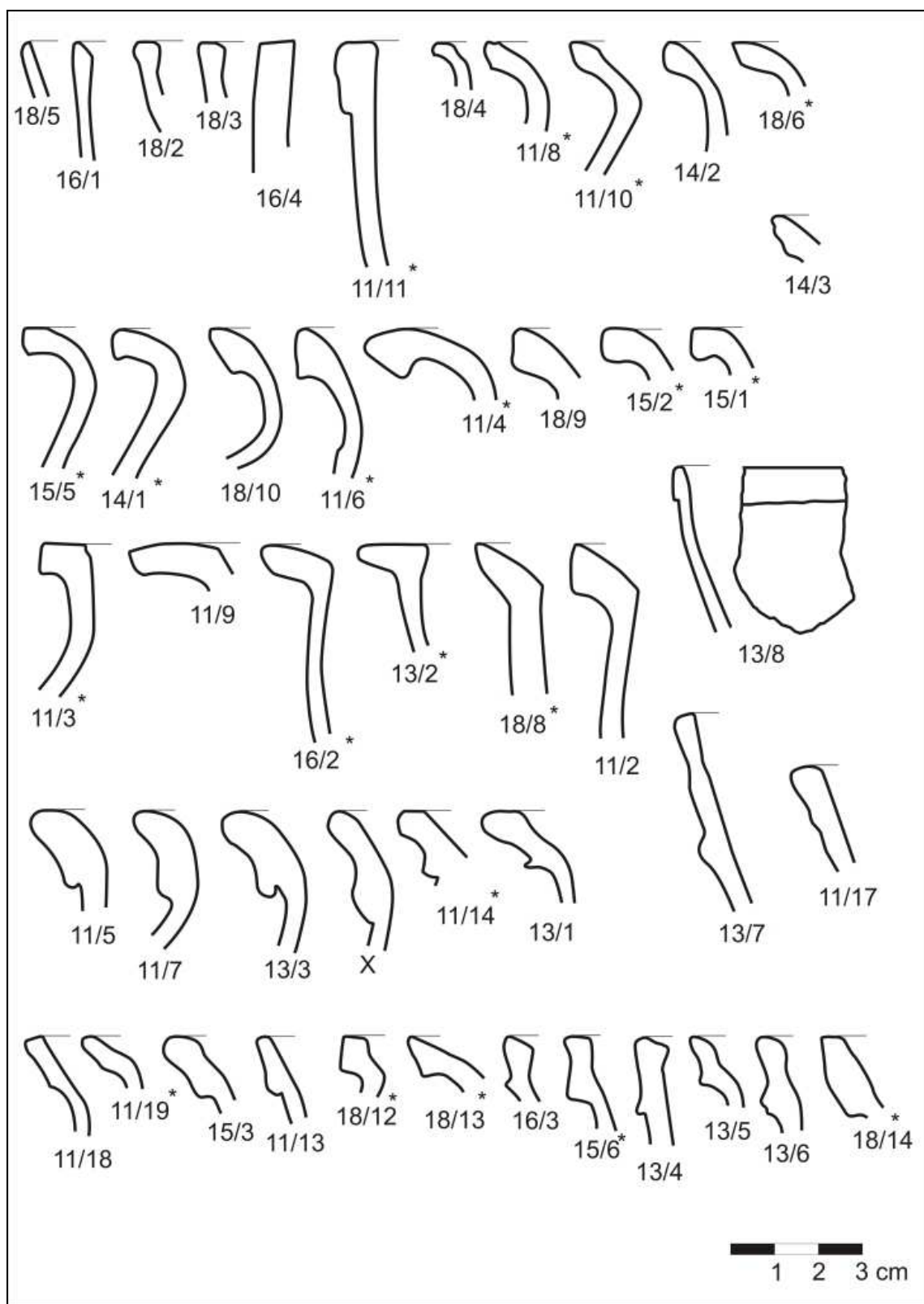
Lze rozeznat pozůstatky montánní činnosti (nedokonalé vykreslení způsobeno neprostupným porostem malých stromků. Při automatické filtraci byl odfiltrován most do jádra hradu.

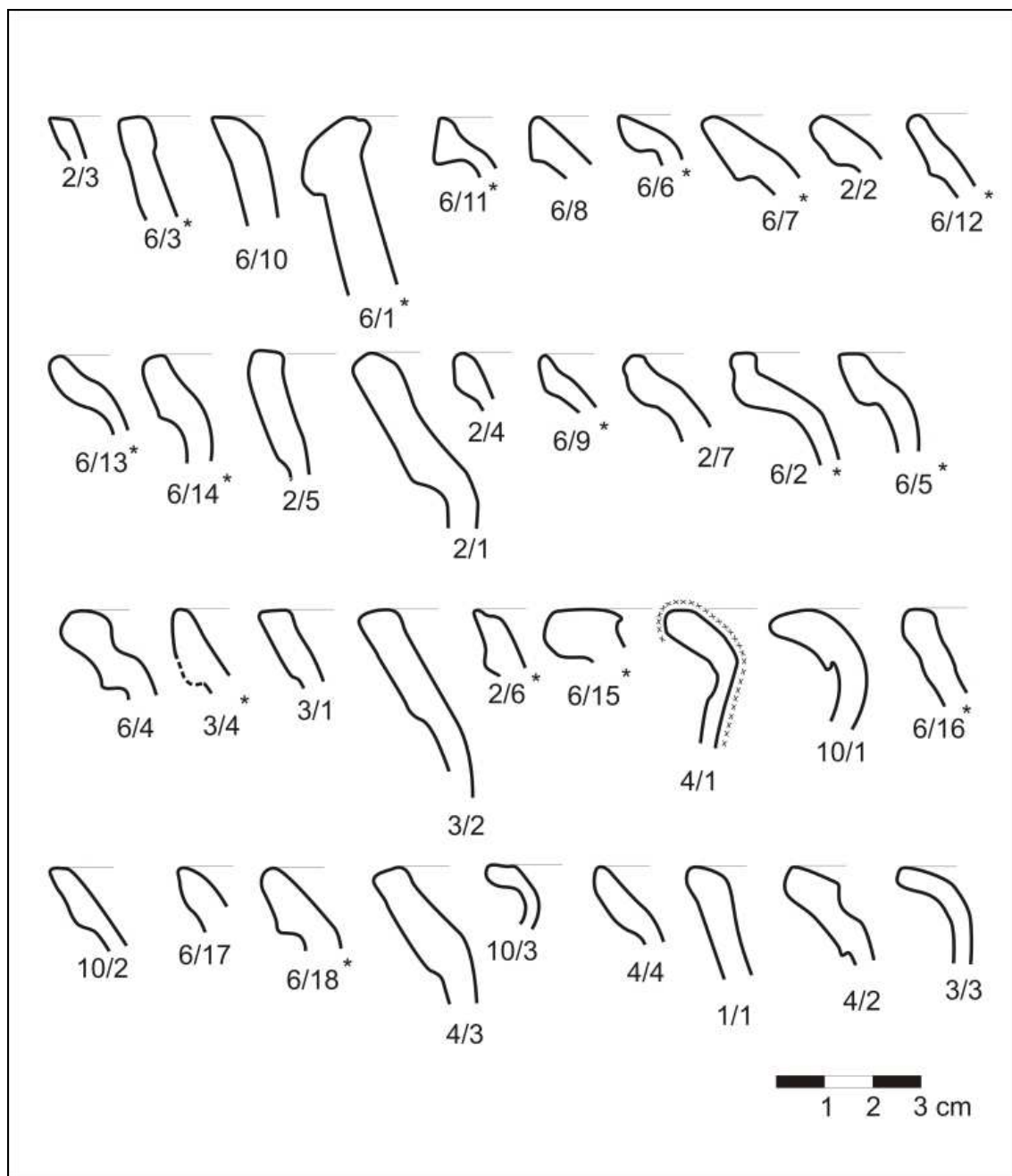
Obrázek 23: Okraje a výzdoba keramických zlomků z povrchových sběrů.
Čárkování značí leštěnou plochu. Kresba T. Krofta.

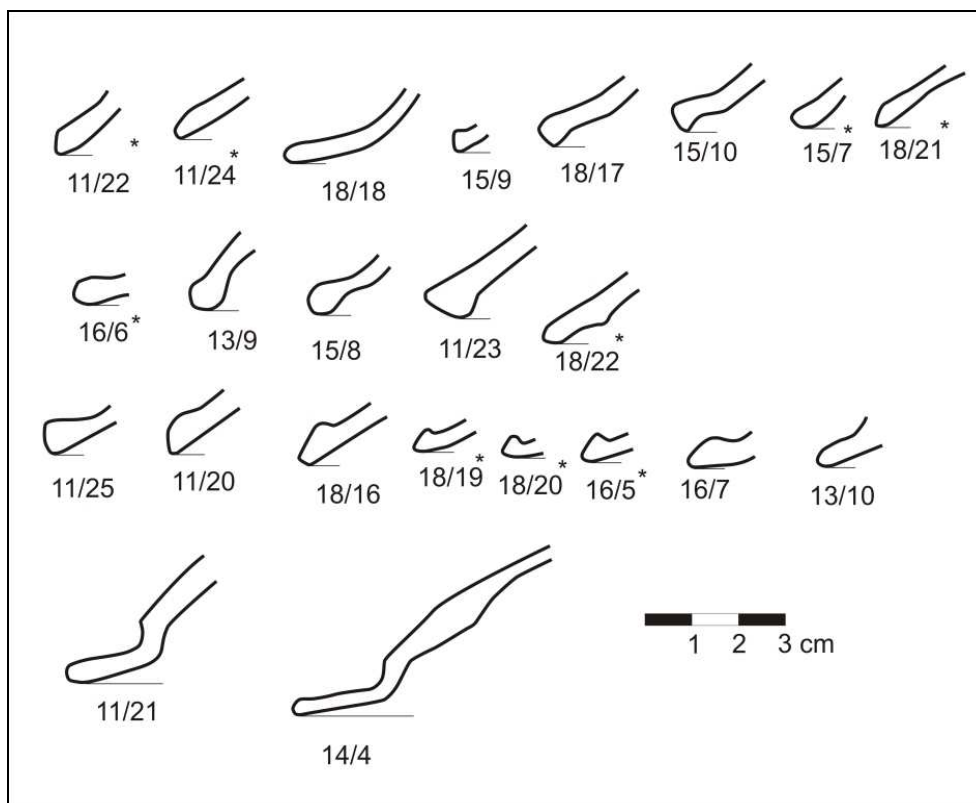
Obrázek 24: Profily okrajů keramických nádob. Hvězdička značí střepy hradištní tradice.
Číselný kód sestává z čísla sáčku/pořadového čísla střepu v sáčku. Kresba: T. Krofta.

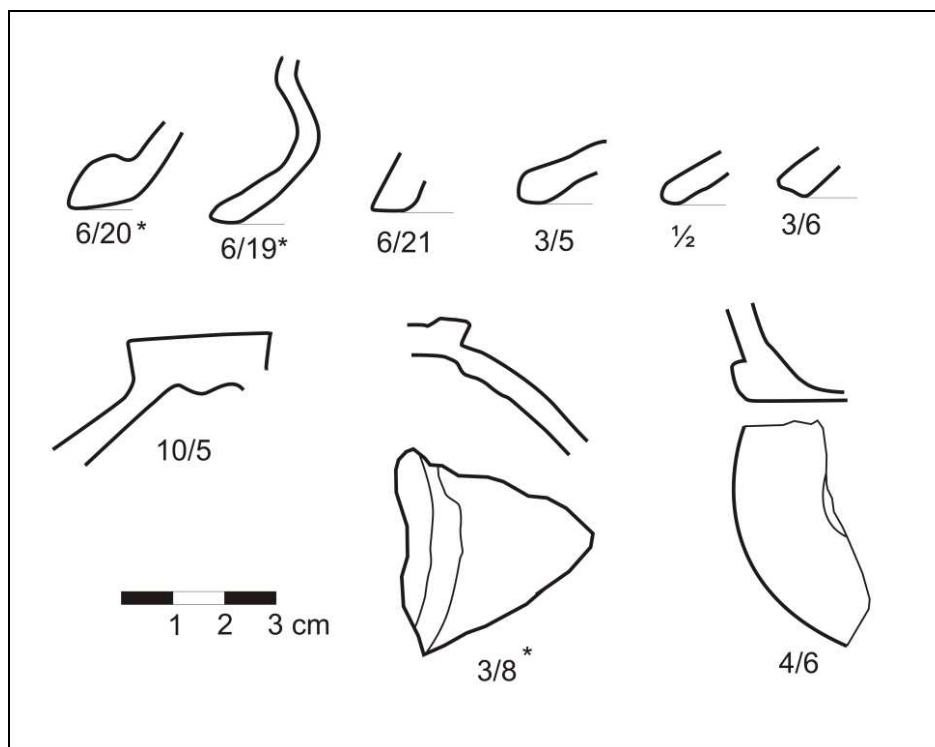
Obrázek 25: Profily okrajů keramických nádob. Hvězdička značí střepy hradištní tradice. Číselný kód sestává z čísla sáčku/pořadového čísla střepu v sáčku. X značí okraj nádoby nalezené v uhlíkaté vrstvě z polohy na jižním úpatí Třemšína. Kresba: T. Krofta.

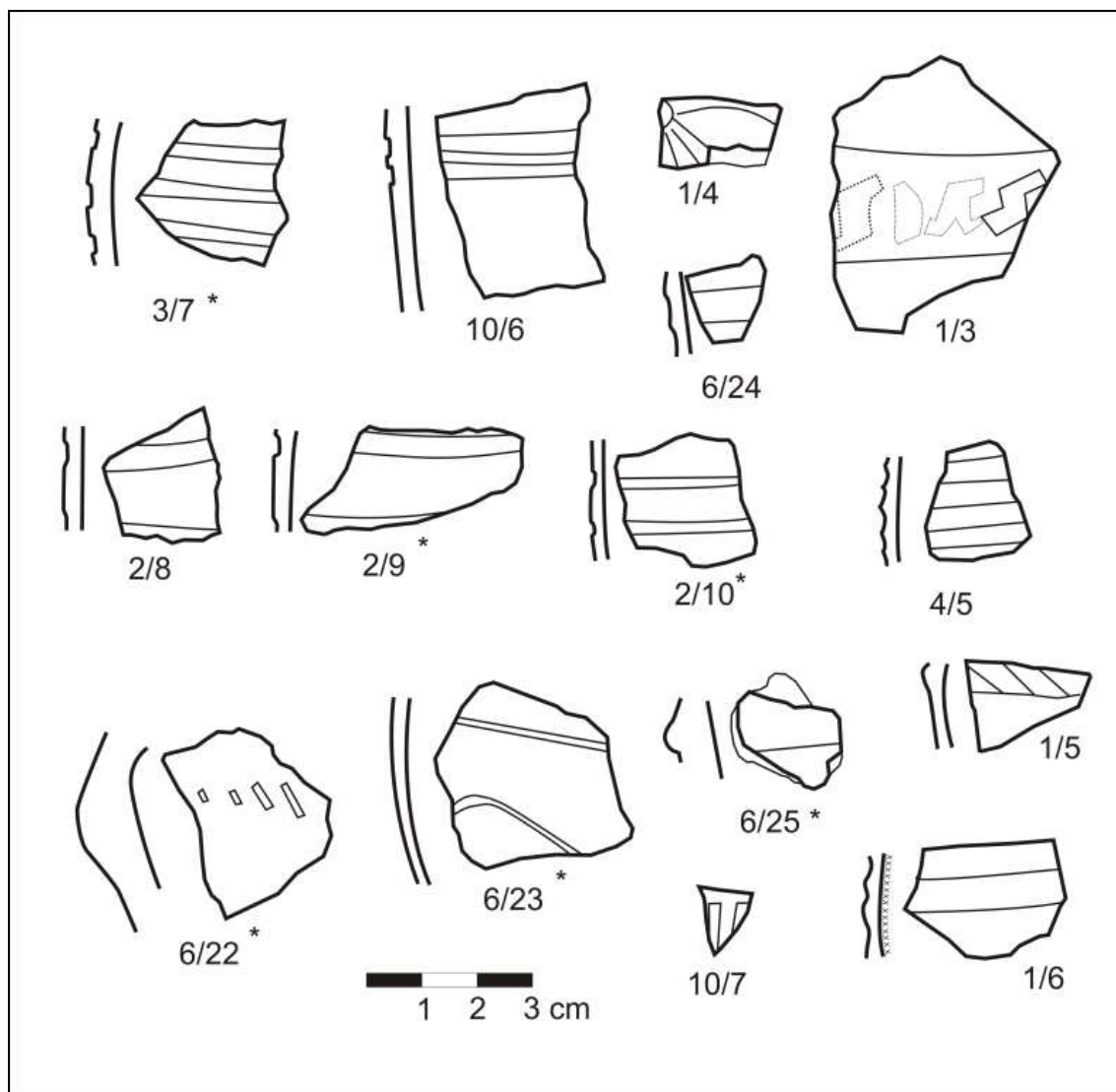
Obrázek 26: Profily okrajů keramických nádob. Hvězdička značí střepy hradištní tradice. Číselný kód sestává z čísla sáčku/pořadového čísla střepu v sáčku. Kresba: T. Krofta.

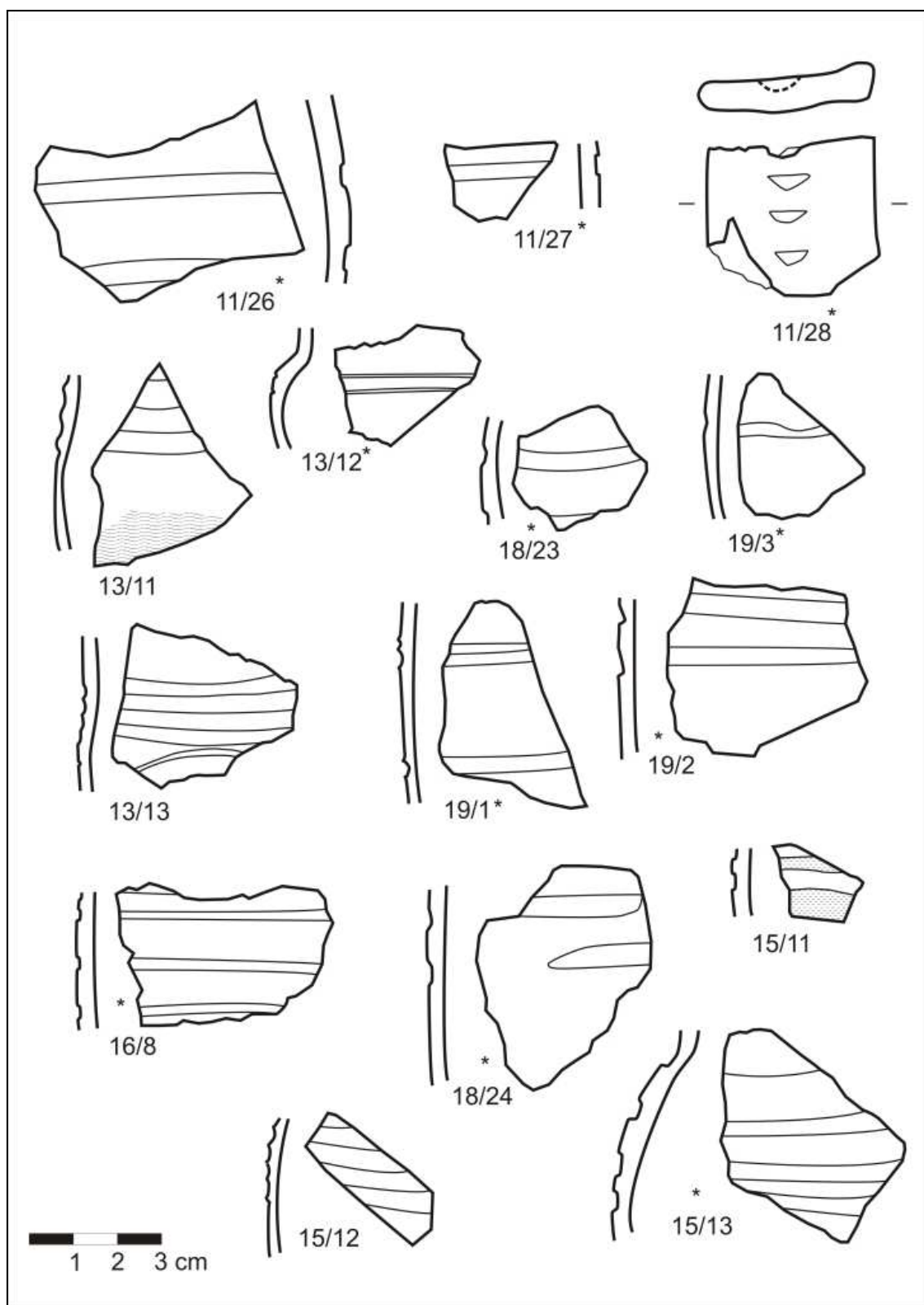
Obrázek 27: Profily okrajů poklic. Hvězdička značí střepy hradištní tradice. Číselný kód sestává z čísla sáčku/pořadového čísla střepu v sáčku. Kresba: T. Krofta.

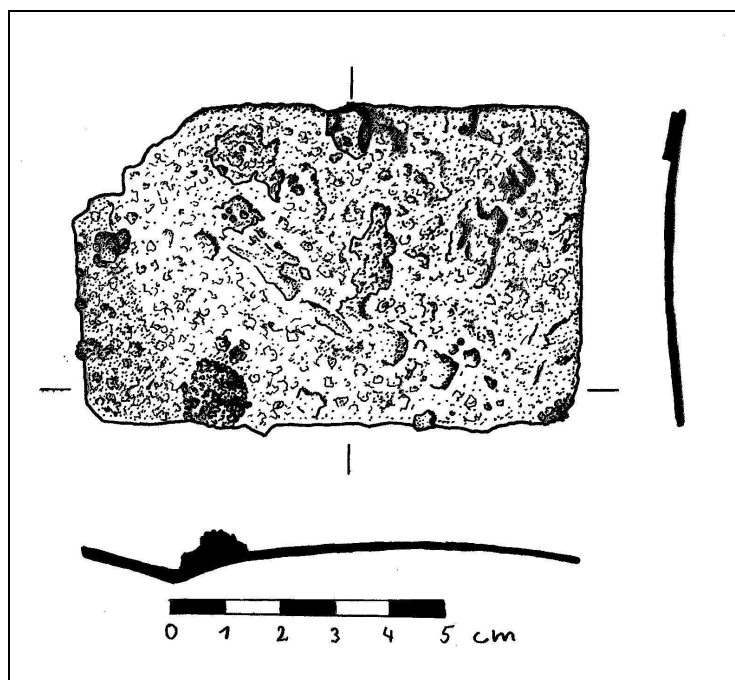
Obrázek 28: Profily puklic a dna. Hvězdička značí střepy hradištní tradice. Číselný kód sestává z čísla sáčku/pořadového čísla střepu v sáčku. Kresba: T. Krofta.

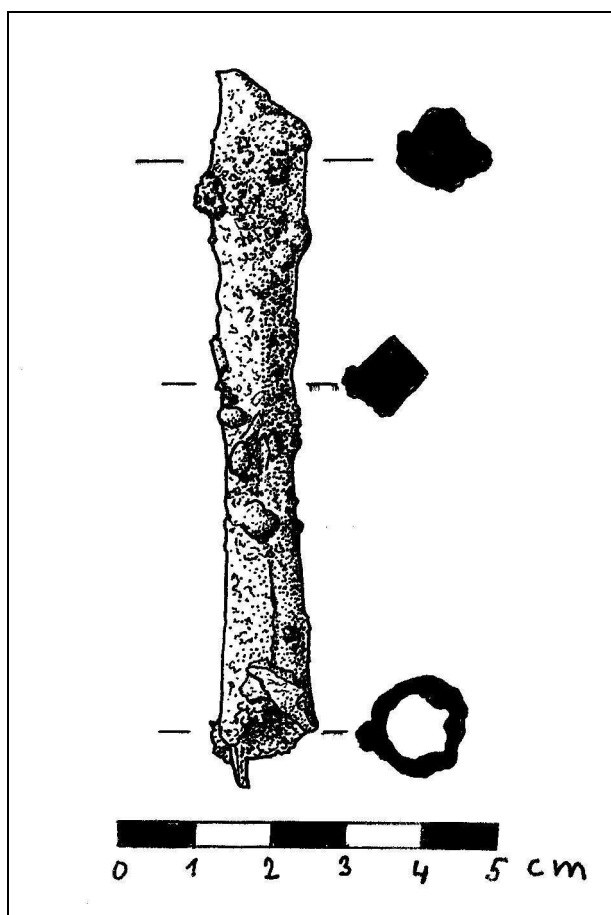
Obrázek 29: Výběr zdobených zlomků výdutí. Hvězdička značí střepy hradištní tradice. Číselný kód sestává z čísla sáčku/pořadového čísla střepu v sáčku. Křížky značí glazuru. Kresba: T. Krofta.

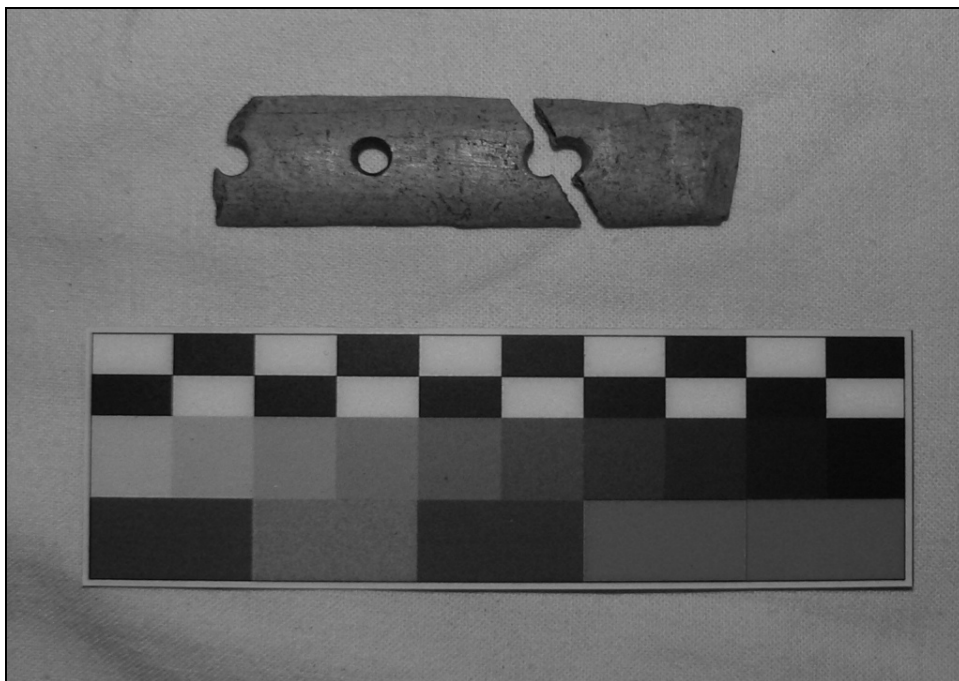
Obrázek 30: Výběr zdobených zlomků výdutí. Hvězdička značí střepy hradištní tradice. Číselný kód sestává z čísla sáčku/pořadového čísla střepu v sáčku. Vlnovka značí kouřové líčko, mřížka leštěný povrch. Kresba: T. Krofta.

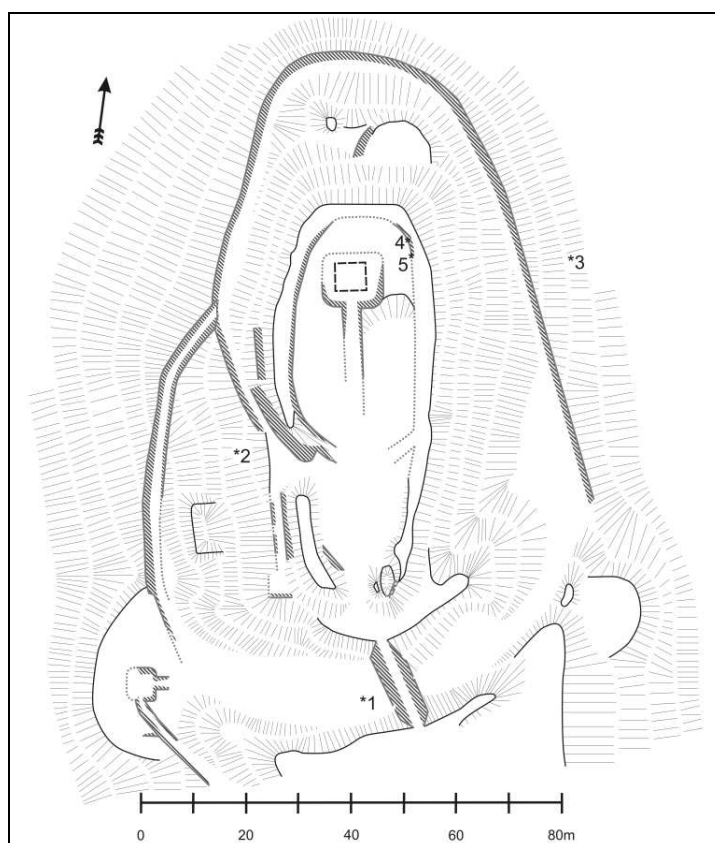
Obrázek 31: Lamela brigantiny ze sondy 10 (SJ 10 001). Kresba T. Mařík.

Obrázek 32: Šipka do kuše ze sondy 10 (SJ 10 002). Kresba T. Mařík.

Obrázek 33: Zatím blíže neurčený kostěný artefakt. Foto: Krofta, 2014.

Obrázek 34: Poloha nalezených kamenických článků. Kresba: T. Krofta.

č.s.	SJ	ke	ko	kov	řach	sklo	ostatní	datace
1	1001	18	1				1	VS2, Nov
2	2002	177		10		7		PR?, VS1, VS2, Nov
3	2002	42						VS1, VS2
4	2002	58	4	8		1	2	PR?, VS1, VS2, Nov
5	3002	4						VS2, Nov
6	4002	278		6				VS1, VS2, Nov
7	5002	7				4	3	Nov /recent/
8	9003	50		5		3		VS1, VS2, Nov
9	9004	7					1	VS2
10	10001	73	1	3	1			VS1, VS2
11	10001	278	20	19	11		2	VS1, VS2
12	10001			1				VS2
13	10001	130	6	12	1			VS1, VS2, Nov
14	10002	58	1	2	1			VS1, VS2
15	10002	105	3	5				PR?, VS1, VS2
16	10002	101	9		1			VS1, VS2, Nov
17	10003	166						VS1, VS2
18	10003	127	30	10				VS1, VS2, Nov
19	10004	6	2					VS1
20	11001	5					2	VS1, VS2, Nov?
Celkem		1690	77	81	15	15	11	

Tab. 1: Seznam pytlíků a nálezů.

vzorek	<i>Abies</i>	<i>Abies/Picea</i>	<i>Picea</i>	<i>Quercus</i>	<i>Conifera</i>	Sloupec1
	jedle	jedle/smrk	smrk	dub	jehličnan	CELKEM
č. 1	80	4	8	6	2	100

Tab. 2: Výsledky analýzy uhlíků. Počty fragmentů. Dle Kočár 2014.

vzorek	<i>Abies</i>	<i>Abies/Picea</i>	<i>Picea</i>	<i>Quercus</i>	<i>Conifera</i>	Sloupec1
	jedle	jedle/smrk	smrk	dub	jehličnan	CELKEM
č. 1	28,3036	12,1715	1,5949	1,7869	1,2831	45,14

Tab. 3: Výsledky analýzy uhlíků. Hmotnosti fragmentů (g). Dle Kočár 2014.

Název	Nadmořská výška (m.n.m.)
Ostrý	1293
Vítkův Kámen	1053
Kunžvart	1032
Hrad na Stožecké skále	976
Hausberk na Šumavě	940
Hradiště (Doupovské hory)	934
Kašperk	886
Starý Herštejn	877
Přimda	837
Třemšín	827
Kynžvart	824
Thurnberg u Malšína	824
Freudenstein (Jáchymov)	820

Tab. 4: České hrady v nadmořské výšce nad 800 m. n. m. Zdroj dat: Durdík 2000a; Durdík 2003; Kovář 2010.

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Diplomová práce

**Nedestruktivní výzkum hradu Třemšín a
okolní krajiny**

Tomáš Krofta

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra archeologie

Studijní program Archeologie

Studijní obor Archeologie

Diplomová práce

Nedestruktivní výzkum hradu Třemšín a

okolní krajiny

Tomáš Krofta

Vedoucí práce:

Doc. Mgr. Karel Nováček, Ph.D.

Katedra archeologie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2014

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval(a) samostatně a použil(a) jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2014

.....

Práci věnuji

Janu Pavlu Hillemu, vikáři zlatého srdce, který před 101 lety napsal a vydal monografii o Třemšínu

a vzpomínce na

profesora Tomáše Durdíka, mého velkého učitele, který práci inicioval, ale již se nedočkal jejího dokončení.

Díky za podíl na vytvoření této práce zasluhují mnohé osoby. Z nich musím jmenovat alespoň svého vedoucího doc. Mgr. Karla Nováčka, Ph.D., kterému vděčím za cenné rady a řešení mnohých organizačních záležitostí spojených s řešením grantu *Archeologie jižních Brd a jejich podhůří*. V terénu i následných diskuzích mi byl velkou oporou Bc. Jan Šnobl. Dále poděkování patří mnohým lidem, kteří se radou či pomocí podíleli na řešení zmíněného grantu, realizaci výzkumu nebo při psaní této práce. Můj dík patří Mgr. Markétě Augustýnové, Mgr. Ondru Baierovi, Bc. Janu Čiberovi, Bc. Michaele Heklové, Bc. Luboši Hoblovi, Bc. Kataríně Javorčíkové, Mgr. Petře Káčerkové, Mgr. Petru Kočárovi, Mgr. Rastislavu Korenému, Ph.D., RNDr. Romanu Křivánkovi, Ph.D., Bc. Tomáši Maříkovi, Mgr. Jiřímu Ornovi, Mgr. Lence Starkové, Ph.D., Mgr. Jiřímu Šnebergerovi a dalším. Zvláštní poděkování za vstřícnost patří pracovníkům Lesů ČR Ing. Tomáši Čabrádkovi a Ing. Josefu Hrdinovi a obyvatelům obce Vacíkov. Za podporu a pochopení patří díky mé rodině a přátelům.

V neposlední řadě je potřeba poděkovat obru Valibukovi, že se neobjevil a třemšínskému mužičkovi, že zůstal pouze u malých žertíků.

Tato práce je jedním z výstupů SGS-2013-074 „Archeologie jižních Brd a jejich podhůří“.